

Ⅶ

E. 30.646

f

18
118

Občna zgodovina.

Spisal in založil

JANEZ JESENKO.

Drugi del:

Srednji vek.

V Ljubljani.

Natisnila „Narodna tiskarna“.

1878.

Občna zgodovina.

Spisal in založil

JANEZ JESENKO.

Drugi del:

Srednji vek.

V Ljubljani.

Natisnila „Narodna tiskarna“.

1878.

Opus zgodovinsko

Št. 1000

1911

Univerzitetna knjižnica
Ljubljana

Vvod.

Obseg in razdelitev zgodovine srednjega veka.

Zgodovina srednjega veka obsega vse zgodbe od razrušenja zahodno-rimskega cesarstva (476 po Kr.) do najdbe novega sveta (Amerike, 1492).

Deli se navadno v štiri dobe:

Perva doba sega od začetka srednjega veka do Karla Velikega (476 do 768).

Druga doba sega od Karla Velikega do križarskih vojsk (768 do 1096).

Tretja doba sega od križarskih vojsk do cesarja Rudolfa (I.) Habsburškega (1096 do 1273).

Četverta doba sega od Rudolfa Habsburškega do konca srednjega veka (1273 do 1492).

Germani.

Mnogobrojni germanski narodi so v raznih časih in od raznih strani napadali rimsko cesarstvo; ti narodje so je poslej tudi razrušili ter na njegovih razvalinah ustanovili nove države.

Perva stoletja po Kristusu so germanski narodi bivali po večem po sedaj nemških deželah; razširjeni so pa bili tudi po Danskem in Skandinavskem. Njih preobširna domovina je bila zelo puščobna in le malo obdelana: pokrivali so jo po večem visoki gozdovi in nezdrave močarine. Slabo obdelana zemlja jim je rodila le nekoliko pšenice, ovsu in ječmena, iz kterega so uže takrat narejali neko jim posebno priljubljeno upijanljivo pijačo.

Imeli niso niti velikih niti malih mest, tudi obširnih vasi si niso ustanavljali, ampak prebivali so semtertje raztreseni — v posameznih bivališčih.

Možje so se po večem le vojskovali ali pa se za vojsko vadili in pripravljali. Razen vojske so se najrajši pečali z lovom ter po velikih svojih gozdovih lovili in streljali medvede, volke, ture, severne jelene i. t. d. Vsa dela doma in na polji so opravljale ženske, po večem pa sužniki. Sužnike so kupovali od tujih narodov, po večem so si jih pa prisvojevali po srečnih vojskah in napadih tujih dežel. Po lovu so možje navadno polegali po medvedovih kožah, ali so pa pijančevali in se brezumno gostili, še rajši so pa igrali. Tem slabim lastnostim nasproti imeli so tudi dosta dobrih: gerški, zlasti pa rimski pisatelji so posebno slavili njih bogaboječnost, serčnost in gostoljubnost.

Ljudstvo se je delilo v svobodne in nesvobodne ljudi. Svobodni so bili plemenitniki in pa prostaki sploh. Nesvobodni so bili osvobojenci in sužniki. — Če je nevarnost protila narodu in domovini, morali so se vsi zdravi svobodni možje oborožiti in iti v vojsko. Samim germanskim narodom lastna so bila spremstva¹ krog plemenitega ali slavnega voditelja se je zbralo več ali manj vojskoželjnih prostovoljcev, ki so ž njim napadali bližnje dežele ali pa tuje narode ter med njimi plenili ljudi in blago.

Vere so bili malikovalske. Imeli so mnogo raznih bogov. Najiminitnejši med njimi je bil Vuotan (Skandinavski Germani so mu rekli Odin). Bil je varuh vse države in voditelj oborožene vojske. Hrast in izmed dni sredi („vuotanov dan“) sta mu bila posvečena. Tor ali Donar je bil bog groma in pospešitelj poljedelstva in rodovitnosti. Neprestano se bori z velikani, ki so ljudem in bogovom najhujši sovražniki. Berhta je bila boginja svitlobe, Frija pa pomladi. Razen bogov so imeli še mnogo vil, pritlikavcev, divjih žen, velikanov i. t. d. Velikani so jim bili kaj hudobna bitja, sovražniki bogovom in ljudem; doživeli so lahko visoko starost. Pritlikavci so dorastli v tretjem letu, v sedmem so bili uže starčki, pa ne veče postave kot štiriletni otroci. V obče so bili dobrovoljni in so ljudem radi pomagali, časih so jih pa tudi radi dražili in slepili; odlikovali so se kot izverstni kovači, tkalci in peki. — Verovali so Germani tudi v življenje po smerti. Valhala so imenovali prebivališče izveličanih. Tu so Vuotanu, najvišjemu bogu, služile valkirije ter hodile na bojišča in umerle junake spremljale v valhalo. V tej se izveličani junaki po dnevi vojskujejo ali pa po gozdovih zveri lové; proti večeru se veseli vračajo domov ter se pri bogati gostiji radujejo.

Razmere med Rimljani in Germani in začetek preseljevanja narodov.

Germanški narodje so dolgo časa po osrednji Evropi prehajali in mejne pokrajine rimskega cesarstva napadali. Ker se taki napadi niso posrečili posameznim razrodom, sklenili so v 3. stoletju po Kr. medsebojne zaveze. Imenovale so se te zaveze po glavnem ljudstvu; n. pr. saska zaveza je razen Sasov obsegala vse nemške razrode v severni Nemčiji, frankovska zaveza razen Frankov vse razrode v zahodni Nemčiji in sedanji Belgiji in Holandiji, alemanska pa razrode v jugozahodni Nemčiji.

Najimenitnejša med temi narodnimi zavezami pa je bila gotovska, h katerej so se razen mogočnih Gotov prištevali tudi Herulci, Rugiji, Sciri, Vandali, Alani i. t. d. Mnogobrojni Gotje so bivali sperva ob Baltskem morji in ob reki Visli; poslej so se pomaknili proti jugu ter uže v 2. stoletju po Kr. po gostem napadali vzhodno polovico rimskega cesarstva. Leta 276. po Kr. so posedli od Rimljanov zapuščeno Dacijo ter so svojo oblast tako razširili, da je njihovo kraljestvo obsegalo vse dežele od Tise (na Ogerskem) do Dona (na jugovzhodnem Ruskem) in od zahodnih Karpatov do dolnje Donave in Črnega morja. V 4. stoletju so se po veletoku Dnepru ločili v zahodne in vzhodne Gote ter si bili ustanovili po njih imenovani mogočni kraljestvi.

Ker so mnogo občevali z Rimljani, zdaj v miru zdaj v vojski, razširilo se je med nje kaj zgodaj tudi kerščanstvo in sicer arijansko kerščanstvo, ki je takrat prevladovalo po vzhodnih pokrajinah rimskega cesarstva. Slavni njihov škof Ulfila (318—388) je okoli 370. leta po Kr. sveto pismo prestavil v gotščino. Pa ta za primerjalno jezikoslovje preimenitna prestava se je razen nekterih odlomkov („sreberni rokopis“, codex argenteus v Upsali) izgubila.

V drugi polovici 4. stoletja so priderli iz osrednje, visoke Azije surovi Huni v Evropo ter vzročili ono silno gibanje med narodi, katero imenujemo „preseljevanje narodov“.

Leta 375. po Kr. so Hunci podjarmili Alane ob dolnji Volgi in ob Donu. Potem so napadli vzhodne Gote, katerim je takrat čez 80 let stari kralj Hermanrih gospodoval. Ta je še pred bitko s silnimi sovražniki obupal nad zmago ter se umoril z lastnim mečem. Res so po tem Huni užugali Gote ter njih in podložne jim narode podjarmili svojej oblasti.

Zahodni Gotje v Daciji so se umaknili silovitim Hunom ter prosili vzhodno-rimskega cesarja Valensa za nova domovja na desni (južni) strani dolnje Donave. Cesar jim odkaže pokrajino Mezijo (Bulgarijo in Serbijo), ktero so prek veletoka prišedši precej poselili. Ker so jih v novi domovini sebični in terdoserčni namestniki rimski prehudo zatirali, spuntali so se Gotje in nagloma užugali rimsko vojsko. Po tem so se združili z nekterimi vzhodno-gotovskimi in hunskimi četami ter po Traciji silovito razsajali: plenili, požigali in morili so po vsej pokrajini. Da bi jih ustavil in pokončal, zbral je bizantinski car Valens močno vojsko pa šel nad nje. Sprijeli in bili so se pri Adrianopolji: rimska vojska je bila po polnem potolčena in car skrivši se v neko kočjo je ž njo vred zgorel (378). Manj srečni so bili hrabri Gotje nasproti njegovemu nasledniku, slavnemu cesarju Teodoziju Velikemu. Ta bistroumni cesar se ž njimi ni hotel spuščati v veliko bitko, ampak neprestano jih je nadlegoval in zalezoval ter jih tako utrudil, da se je njihov vodja Alarih ž njim pogodil. Vsled te pogodbe so mnogi Gotje vstopili v rimsko vojsko, drugi so se pa naselili v Traciji, Meziji in Daciji.

Občno preseljevanje nemških narodov.

Teodozij Veliki je malo pred smertjo (395) razdelil skupno rimsko cesarstvo med svoja nedorasla sina. Arkadij, starši njegov sin, je dobil vzhodno-rimsko cesarstvo s prestolom v Carigradu; vodil ga je malovredni Galec Rufin. Mlajši sin, Honorij imenovan, je v dobro uterjeni Raveni ob Jadranskem morji caroval črez zahodno-rimsko cesarstvo; vodil ga je pogumni Vandalec Stiliho.

Zahodni Gotje so v svoji domovini le malo časa mirovali. Ker jim obljubljene letne plače niso redno plačevali, napadli so s svojim hrabrim kraljem Alarihom znova vzhodno rimsko cesarstvo. Ravno še le ugnani pa od malopridnega in nehvaležnega Rufina našuntani Gotje gredo v Italijo. Honorijev minister pokliče rimske legije iz Britanije in Galije pa od donavskih bregov ter ž njimi premaga Alariha v kervavih bitkah pri Polenciji in Veroni (403). Alarih je bil prisiljen verniti se v izročeno mu pokrajino Ilirsko med vzhodnim in zahodnim rimskim cesarstvom. Zapuščene meje ob gorenji Donavi in ob Renu so takrat prekoračili germanski narodje ter se naselili po rimskem svetu: po Britaniji, Galiji in Španiji. Suevi,

Alani in Vandali so se napotili prek Galije in visokih Pirenejskih gorá v Španijo. Suevi so se naselili po severnih straneh Pirenejskega polotoka, Alani po osrednjih planjavah, Vandali pa po južni polovici. Tako je prenehala rimska oblast v tej deželi, če so prav ti narode na videz prosili cesarja Honorija za privoljenje, po njej naseliti se (411). Burgundi, neki drug germanski narod, so se polastili zahodne Helvecije (Švajce) in vzhodne Galije, kjer so ustanovili močno kraljestvo z glavnim mestom, V o r m s imenovanim. Ob istem času so se salski Franki jeli razširjati čez severno Galijo.

Ko so kratkovidni Rimljani umorili obrekovanega Stiliha, svojega hrabrega varuha, napadel je Alarih znova Italijo (408). Honorij se pred njim umakne v dobro zavarovano Raveno ter se ne zmeni dosta za Italijo in Rim. Hrabri Alarih je trikrat napadel Rim ter zadnjikrat siloma se polastil tega mesta; vojska njegova je je hudo oplenila (410). Potem je peljal hrabri kralj z bogatim plenom obložene Gote v južno Italijo, kjer je v K o s e n c i na Kalabrijskem polotoku umerl nagle smerti. Rojaki so ga posebno svečano pokopali v reki Buzentu (411). Ataulf, novo izvoljeni kralj, se je pomiril s cesarjem Honorijem, vzel njegovo sestro Placidijo za ženo ter peljal Gote prek Italije v Galijo, ktero je v imenu rimskega cesarja vzel raznim plenujočim narodom, ter tam ustanovil novo kraljestvo zahodnih Gotov.

Pikti in Skotje so uže za časa rimskih cesarjev napadali rimsko pokrajino Britanijo. Ko so pa rimske legije odšle v Italijo, niso se mogli sami Britanci braniti novim napadom. Zato prosijo pomoči pri Anglih in Sasih v severni Nemčiji. Ti so se res napotili v Britanijo; pa ko so pregnali Pikte in Skote, polastili so se sami dežele ter v njej ustanovili 7 samostalnih kraljestev.

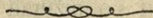
Huni.

Siloviti Huni so podjarmili skoro vse narode, ki so jim na pot prišli, in se naselili naposled po nižinah ob Dnestru, Tisi in Donavi. Takrat je čez nje gospodoval kralj Atila, kterege so germanski narode „Godegisel“ t. j. šiba božja imenovali (434—453). Z namenom podjarmiti si rimsko državo, je napadel Atila najpervo vzhodno-rimsko cesarstvo. Tega si sicer ni mogel prisvojiti, pa prisilil je cesarja Teodozija II. odstopiti mu deželo ob desnem bregu dolenje

Donave. Leta 451. pa se je vzdignil proti zahodno-rimski državi, kterej je takrat gospodoval cesar Valentinijan III. Od tega je Atila najprej zahteval njegovo sestro Honorijo za ženo pa polovico države za doto. Ko so mu to odrekli, zapustile so nebrojne hunske čete Panonijo (Ogersko) ter se ob desnem bregu Donave valile preko Norika, Vindelicije v Galijo. Kamor so prišle, razdjale in pokončale so vse, tako da je nastal znani pregovor: „Kamor je stopila hunska peta, ni je rastlo trave več.“ K sreči je cesarja Valentinijana vodil spretni minister Aetij. Ta je sprevidel veliko nevarnost ter je sklenil zavezo z raznimi germanskimi narodi, ki so se bili poprej po Galiji in Španiji naselili. Tako so Rimljani združeni z zahodnimi Goti, Franki, Burgundi in drugimi Germani na Katalunskem polji (pri Chalons-sur Marne) bili strašno bitko (451). Atila se je premagan moral verniti v Panonijo, kjer se je zdaj za vojsko z Italijo pripravljaj, da bi se naravnost nad cesarjem in njegovim ministrom maščeval zarad svoje nezgode v Galiji.

Pomladi leta 452. so derle hunske čete prek južnega Norika (slovensko Štajersko in Kranjsko) v Italijo. Tu na meji je pokončal in vpepelil bogati Oglej, ki je kot najimenitniše trgovišče ob Jadranskem morji štel okoli pol milijona prebivalcev. Enako se je godilo drugim mestom v severni Italiji. Njih razvaline so kazale, kaj čaka Rima, če Atila tje pride. Na potu proti večnemu mestu ga je blezo papež Leon I. s svojim krepkim postopanjem pregovoril, tako da se je siloviti zmagalec z divjimi hunskimi četami vernil iz Italije v Panonijo. Naslednje leto je umerl Atila nagle smerti (453); hunska oblast je razpadla in germanski in drugi narodje, ki so se prisiljeni na Atilovi strani zoper rimske cesarje bojevali, so se zopet osvobodili barbarskega jarma. Huni so se vernili v južne ruske planjave, kjer so se s sorodnimi Bolgari in Avari pomešali in med njimi poizgubili.

Perva doba.

Od razrušenja zahodno-rimskega cesarstva
do Karla Velikega.

(476—768.)

Pregled zgodovine te dobe.

V dobi preseljevanja narodov so germanski narodje se poselili po zahodni in jugozahodni Evropi ter ondi ustanovili več samostalnih kraljestev. Med temi najjimenitniša so

v Italiji:

1. kraljestvo herulskega kneza Odoakerja (476—493),
2. kraljestvo vzhodno-gotovsko (493—555),
3. gospodstvo bizantinsko (555—568),
4. kraljestvo langobardsko (568—774);

v Afriki:

kraljestvo vandalsko (429—534);

v Španiji in južni Galiji:

kraljestvo zahodno-gotovsko (419—711);

v severni Galiji:

kraljestvo frankovsko;

v Britaniji:

kraljestva anglo-saška.

Le nekteri nemški razrodi so ostali v svojej prvotnej domovini kot Sasi, Frizi, Turingi, Alemeni in vzhodni Franki. — Po jugo-vzhodni Evropi, po zahodni Aziji in severni Afriki je bila razširjena vzhodno-rimska ali bizantinska oblast, ki se pa je ondod zelo skercila, ko so hrabri Arabci, navdušeni po svojem preroku Mohamedu, podjarmili večino bizantinskih pokrajin v Afriki in Aziji.

Osrednje in vzhodne dežele evropske, zapuščene od germanskih narodov, poselijo Slovani, ki se na zahodu do Švajce in gorenjega Mena vrinejo med Nemce; v tej dobi Slovani vendar še ne ustanovijo nobenega kraljestva.

Kraljestvo herulskega kneza Odoakerja.

(476—493.)

Pomehkuženi Rimljani so za časa cesarjev neprestano najemali germanske vojake, da so jim branili meje cesarstva in pa vzdržavali notranji mir. Tudi Odoaker je s Heruli, Rugiji in drugimi germanskimi vojaki služboval raznim rimskim cesarjem. Kar se je leta 476. spuntal zoper cesarja Romula Avgustula, odstavljal in se sam polastil najvišje oblasti v Italiji. Novi kralj italijanski (tako se je Odoaker navadno sam imenoval) je razdelil tretjino vseh laških kmetij med svoje vojake, ki so imeli zlasti skrbeti za ohranjenje notranjega reda in miru. V drugem pa ni dosta pre naredil prejšnje vlade, celo prejšnje uradnike je obdržal v starih uradih. Ves čas, zlasti pa zadnja leta je zelo milo in pravično kraljeval.

Kraljestvo vzhodno-gotovsko.

(493—555.)

Odoakerjevo oblast je pokončal Teodorih Veliki, kralj vzhodnih Gotov. Ta je bil komaj 10 let star kot zastavljenec prišel v Carigrad, kjer se je po bizantinsko izobrazil. Poslej so ga Gotje izvolili za kralja. Bizantinski car Zenon se je bal mnogoobdarjenega in podvzeljivega kralja; zato mu je prigovarjal, naj gre nad Odoakerja in mu kot puntarju vzame Italijo. Tako, nadjal se je Zenon, se bi odvernila nevarnost, ki je bizantinskemu carstvu neprestano pretela od vojskoželjnih vzhodnih Gotov, v Panoniji in Iliriku bivajočih. Teodorih je zbral vse vzhodne Gote (šteli so okoli 200.000 oboroženih mož) ter jih je peljal v Italijo. Odoakerja je premagal v treh krvavih bitkah: pri razvalinah Oglejskih, pri Veroni („Ditrih Bernski ali Veronski“) in na reki Adi (489) ter ga zapodil v uterjeno Raveno, ktero je tri leta brez uspeha oblegoval. Leta 493. sta se bila oba kralja pogodila, da bodeta skupaj gospodovala; pa kmalu potem je Teodorih dal Odoakerja zavrtno umoriti in se je sam polastil oblasti čez vso Italijo.

Teodorih je z vojskami razširil svoje kraljestvo daleč čez meje italskega polotoka. Prisvojil si je Sicilijo, vzhodne primorske pokrajine ob Jadranskem morji, jugo-zahodne dežele avstrijske, Bavarsko in južno Alemanijo. V vojski s Franki, ki so bili zahodne Gote v Galiji napadli in premagali, je pridobil pokrajino Provence (v jugo-vzhodni Franciji). Tako je postal najmočnejši germanski kralj, kar so drugi kralji radi priznavali. S temi pa ga niso vezale le prijateljske pogodbe, ampak vezala ga je tudi mnogoverstna sorodnost. — S svojimi podložniki je kaj milo in pravično ravnal. Obdržal je rimsko upravo in rimsko pravo in učenega Rimljana, slavnega Kasidora je naredil celó za prvega ministra.

Le škoda, da so bili vzhodni Gotje arijanske vere, ki jih je razen jezika in različnih navad najbolj ločila od katoliških Italijanov ter jim branila, da se z njimi niso mogli zediniti v edno ljudstvo. Nezadovoljnost z gotovsko oblastjo se je med Italijani širila zlasti v zadnjih letih Teodorihovega vladanja. Vsled tega ni več zaupal rimskim plemenitnikom in zarad neke morebiti le izmišljene zarote je dal umoriti dva imenitna Rimljana, učenega pisatelja Boetija („consolatio philosophiae“) in njegovega tasta Simaha (524). Kmalu potem je umerl tudi Teodorih sam (526).

Ker ni zapustil nobenega sina, nasledovala mu je njegova hči, zelo duhovita in mnogoizobražena Amalazunta. Po smerti svojega nedoraslega sina Atalariha se je ta omožila s surovim stričnikom Teodatom, kateremu pa ni dala nikakor vladati. Z bizantinskim carom je bila v ozkej zvezi ter je z njegovo pomočjo skušala ponižati in odpraviti preveliko moč gotovskih plemenitnikov. Zato jo je Teodat dal umoriti. Vsled tega se je v gotovskem kraljestvu začel hud razpor, ki je bizantinskega cara Justinijana I. napotil Italijo napasti (535).

Justinijan je proglasil, da hoče maščevati smert nesrečne Amalazunte, svoje zaveznice, in je začel 20 let dolgo vojsko zoper Gote (535—555). Poslal je svojega vojskovodja, hrabrega Belizarja, z veliko vojsko v Italijo. Ta se je srečno vojskoval zoper Vitigeso, kterege so bili Gotje namesto nespretnega Teodata za kralja izvolili, ter mu vzel skoro vso Italijo. Le razpor med Belizarjem in Narzesom, ki je bil z drugo bizantinsko vojsko prišel v Italijo, je bil vzrok, da se vojska ni hitro končala. Ko je Justinijan Belizarja poklical iz Italije ter ga poslal nad Perzijane, opomogli so si znova Gotje pod svojim hrabrim kraljem Totilasom (541). Ta se je zopet polastil Rima in večega dela južne Italije. In celó Belizar, vernivši se v Italijo, ni mogel nič opraviti zoper Totilasa, dokler ni Narzes pripeljal nove močne vojske (552), ki je Gote pri Tagini užugala in na smert ranjenega Totilasa vjela. Tudi zadnji gotovski kralj Tejas

se ni mogel ubraniti bizantinski moči ter je v hrabrem boji ob vznožji Vezu vij a izgubil zmago in življenje (555). Ostali Gotje so zapustili Italijo ter se poizgubili med Franki in Alemani, zlasti pa med zahodnimi Goti.

Bizantinska oblast v Italiji.

(555—568.)

Imenitni vojvoda Narzes je bil od cesarja Justinijana imenovan za eksarha ali namestnika ter je v Raveni gospodoval čez celo Italijo. Sofija, ošabna žena cesarja Justina II., je hudo razžalila mnogozaslužnega namestnika; ta se je baje s tem maščeval nad njo, da je germanske Langobarde iz Panonije poklical v Italijo. Langobardi so priderli s svojim kraljem Alboinom čez vzhodne Alpe ter so podjarmili vso gorenjo Italijo (pokrajina Lombardija se po njih tako imenuje, ker so se po tej bili najgosteje naselili ter v tej tudi svoje glavno mesto — Pavija — ustanovili) in nekoliko srednje in južne Italije. Bizantinska oblast je obsegala le še primorska mesta ob Jadranskem morji, Rim, Genovo in južni del dolnje Italije pa Sicilijo.

Kraljestvo langobardsko.

(568—774.)

Alboin, sin kralja Audoina, je le malo časa gospodoval čez novoustanovljeno kraljestvo, ker ga je njegova žena Rozamunda dala umoriti (573).

Prelepa Rozamunda je bila hči gepidskega kralja Kunimunda. Gepidi (v Noriku naseljeni) so se po gostem vojskovali z Langobardi v Panoniji. Ko je Alboin nastopil vlado, zavezal se je s surovimi Obri (Avari) ter je napadel Gepide, katerim je takrat Kunimund gospodoval. Posrečilo se mu je skoro vse Gepide pokončati, kralja Kunimunda pa je ubil z lastno roko; po šegi divjih narodov je dal iz črepine (glave) ubitega kralja narediti velik kozarec. Rozamundo, hči njegovo, pa je vzel za ženo. — Enkrat je Alboin v nekem gradu blizu Verone gostil najimenitniše Langobarde. Ko so bili vsi uže zelo dobre volje, ukazal je Alboin prinesiti oni kozarec, kterege so gostje podajali iz roke v roko ter iz njega pili na zdravje ošabnega kralja. Nazadnje ga nalitega ponudi Rozamundi, naj bi tudi ona vesela iz njega pila. Rozamunda uboga in pije, v serci pa priseže kervavo maščevati se nad svojim možem. Zaroti se s Helmihi som, svojim miljencem in kraljevim ščitonoscem. Ta jej svetuje, pridobiti si za svoj naklep Peredeja, prav močnega vojaka.

To se jej posreči z ostudno zvijačo. Ko je Alboin enkrat po kosilu zadremal, odpravila je Rozamunda njegove spremnike, šla v spalnico, terdno privezala meč kraljev in potem je morilca spustila v sobo. Kralj se je sicer prebudil in mahoma spoznal nevarnost: ker ni mogel meča izdreti, branil se je z nekim podložnikom; a nazadnje ga je vendar morilec s sulico prebodel. — Razserdeni Langobardi so hoteli maščevati smert hrabrega kralja in Rozamunda je zbežala z mnogimi zakladi in s svojim miljencem v Raveno, kjer je stoloval bizantinski namestnik. Ta jo je nagloma pridobil za se in Rozamunda je sklenila znebiti se svojega tovariša Helmihisa. Ko je Helmihis nekdanj prišel iz kopeli, ponudila mu je Rozamunda kozarec zastrupljene pijače. Pa ta je po okusu precej spoznal strup, potegnil je meč in prisilil nezvesto Rozamundo izpiti ostalo polovico ostrupljene pijače. „In tako sta“, pravi neki srednje veški letopisec, „po sodbi vsegamogočnega boga oba zločinska morilca umerla isto uro.“

Langobardi so Italijanom dosta ostreje gospodovali kot Odoaker in vzhodni Gotje. Oni niso imeli le vojaške oblasti, ampak kljub svoji neizobraženosti so izvrševali po večem tudi deželno ali nevojaško oblast. Polastili so se vse zemlje: prej bogati in izobraženi posestniki so postali berači, drugi prebivalci so jim pa bili po polnem podložni. In ta razmera je bila za Italijane tem hujša, ker so tudi Longobardi bili arijanci — (kriva vera jih je ločila od katoliških Romanov). Na bolje se je obernilo njih stanje za kralja Avtarisa (584—590). Ta je imel neko katoličanko, bavarsko kneginjo Teodolindo, za ženo, ki ga je pregovorila, da je prestopil h katoliški veri. S kraljem so se pokatoličili poslej tudi njegovi rojaki. Ker so se odsehmalo zelo mešali z Italiki, se je njih germanska narodnost po polnem izgubila. S časom so si prisvojili tudi romansko izobraženost ter z Italiki se zlili v edno ljudstvo italijansko. K temu je tudi mnogo pripomogel papež Gregorij Veliki (490—604), ki je kraljici Teodolindi podaril imenitno „železno krono“, tako imenovano, ker je nje obroč bil bajen narejen iz železnega žreblja od zveličarjevega križa. Teodolinda je sezidala v Monzi krasno stolno cerkev, kjer se je železna krona naslednja stoletja shranjevala.

Naslednji langobardski kralji so skušali Bizantincem vzeti vsa posestva v osrednji in južni Italiji ter ves polotok združiti v edno kraljestvo. Najprej je kralj Aistulf (749—756) napadel rimsko pokrajino; pa njemu in njegovemu nasledniku Dezideriju, zadnjemu langobardskemu kralju (756—774), so se ustavljali rimski papeži. Ker bizantinski cesarji niso mogli odverniti teh sovražnih

navalov in braniti svoje oblasti v Rimu, prosili so papeži pomoči pri Frankih. V zadnjem tem boji je frankovski kralj Karl Veliki užugal Deziderija, ga ujel, pokončal njegovo oblast ter langobardsko kraljestvo združil s frankovskim.

Vandalsko kraljestvo v Afriki.

(429—534.)

Vandali so se sperva bili naselili po južni Hispaniji (Vandaluziji). Ko pa se je hrabri in pošteni Bonifacij, rimski namestnik v severni Afriki, obrekovan in prekanjen od zvijačnega ministra Aecija, spuntal zoper rimskega cesarja, poklical je Vandale na pomoč. Njih kralj Gajzerih (429—477) jih pelje prek Gibraltarskega preliva iz Hispanije v Afriko (429) ter siloma posede rimske pokrajine. Prevarjeni Bonifacij je sicer kmalu spregledal zvijačo svojega nasprotnika Aecija, se spravil z rimsko cesarico ter je skušal silovite Vandale odgnati nazaj v Hispanijo. Pa vse zastonj; nazadnje je bil sam z ostalo rimsko vojsko pregnan, Vandali so se pa polastili vse rimske zemlje od Gabeškega zaliva (Mala Sirta) do Atlantskega oceana.

V tej vojski so arijanski Vandali strahovito razsajali po ondotnih deželah; večino rimskih mest so razrušili in vpepelili, zemljo vpustotili, katoliške prebivalce morili in preganjali, s kratka, vso rimsko naobraženost, ki se je bila na ondotnem primorji prelepo razcvela, so po polnem uničili. Poslej je Gajzerih napravil veliko brodovje ter razširil svojo oblast čez Sicilijo in Korsiko, čez Balearske in Pitiuske otoke. Leta 455. je bil celo poklican v Italijo, kjer je Rim siloma vzel in hudo oplenil.

Po njegovi smerti je vandalsko kraljestvo zaradi surovosti gospodujočih Vandalov („vandalstvo“) nagloma propadlo. Ker so katoliške podložnike neprestano zatirali in bizantinske kupčijske ladje napadali in plenili, poslal je mogočni bizantinski cesar Justinijan I. svojega vojvodo Belizarja v Afriko. Tega so v kratki vojski podpirali tlačeni podložniki na suhem in na morji; tako se mu je kmalu posrečilo podjarmiti vse vandalsko kraljestvo, katero je Justinijan združil z bizantinskim cesarstvom. Premagani Vandali so se po nekoliko pomešali z ondotnimi prvotniki, nekoliko pa jih je Belizar odpeljal v Carigrad, kjer so jih vverstili rimski vojski. Gelimer, zadnji vandalski kralj (530—533), je živel s svojo rodbino v Galaciji (v Mali Aziji), kjer mu je velikodušni Justinijan odkazal preobilo dohodkov.

Zahodno-gotovsko kraljestvo v Galiji in Hispaniji.

(419—711.)

Ko so zahodni Gotje iz Italije prišedši prekoračili zahodne Alpe, polastili so se južne Galije ter tu ustanovili po njih stolnem mestu (Toloza = Toulouse) imenovano „tolozanska kraljestvo“. To ni obsegalo le južne in osrednje Galije do reke Loare, ampak tudi večino Pirenejskega polotoka, kamor so se zahodni Gotje po odhodu Vandalov v Afriko bili razširili in so ondotne Alane podjarmili; le suevskega kraljestva na severo-zahodni strani Hispanije niso mogli precej se polastiti. Zeló nevarni so jim bili Franki, katerih oblast se je bila onostran reke Loare razširila čez vso severno Galijo. Kar jim katoliški Franki napovedo vojsko. Gotovska moč ni bila v njih kraljestvu tako terdno zastavljena, uže zato ne, ker so Gotje bili Arijanzi in od neizmerne večine svojih romanskih katoliških podložnikov hudo čerteni. Pri Vouglé-u (blizu mesta Poitiers-a) se leta 507. sprimate sovražni vojski. Ker so romanski podložniki izdali in zapustili gotovske čete, zmagali so Franki popolnoma; njih kralj Klodvik je sam v ljutem boji ubil gotovskega kralja, hrabrega Alariha. Po tej bitki so Gotje izgubili skoro vso svojo oblast v Galiji; ostala jim je namreč le ozka pokrajina na severni strani Pirenejskih gorá in ob Sredozemskem morji (Septimanija). Stolišče svojega kraljestva so prestavili v Toledo na Španskem.

Do leta 531. so gospodovali Gotom kralji, ki so si po dedinski pravici nasledovali. Poslej so pa plemenitniki zadobili toliko moč v državi, da so vsakrat kralja volili, kar je napravilo preveliko homatij v kraljestvu. Med izvoljenimi kralji najslavniši je bil Leovigild (569—586), ki je svojo oblast razširil čez vso Hispanijo. Podjarmil je namreč uže zelo skerčeno suevsko kraljestvo (ki je bilo močno opešalo, če so se prav gospodujoči germanski Suevje spravili s svojimi romanskimi podložniki in od arijanstva prestopili h kerščanski veri) in Baske v zahodnih Pirenejih (585). Tudi notranji mir je ustanovil in obderžal; zato je umoril celó lastnega sina Hermenegilda, ki se je bil zoper njega spuntal. Notranji nemir ni izviral le iz prevelike oblasti mnogobrojnih posvetnih in cerkvenih plemenitnikov, ampak tudi od tod, da so Gotje bili arijanske, njih romanski podložniki pa katoliške vere. To oviro je odpravil kralj Rekared (586—601), ki je prestopil h katoliški veri (587); na to so se pokatoličili tudi drugi

Gotje ter se polagoma pomešali z romanskimi podložniki v edno ljudstvo, v romanski, španski narod. Poslej si je Rekared, navadno „Katoliški“ imenovan, posebno prizadeval versko zedinjenemu ljudstvu napraviti poseben občni zakonik ter tudi ž njim pospeševati naravni notranji razvitek. A vse zastonj! Hudi razpori so se začeli za kralja Vitice (698—710), ki je skušal plemenitnikom pravico kralja voliti vzeti ter prestol po dedinski pravici zapustiti svojemu sinu. Temu so se plemenitniki po smerti kralja Vitice ustavili ter nekega Roderika za kralja izvolili. Viticova sinova sta pridobila veliko stranko ter sta zoper izvoljenega kralja poklicala Arabce iz severne Afrike na pomoč. Slavni in prederzni vojvoda Tarik je nagloma pripeljal Arabce v Španijo ter je Roderika v sedmodnevni kervavi bitki pri Xeres-u de la Frontera (711) po polnem premagal. Tako je prenehala gotovska oblast in Arabci ali Mavri so se nagloma polastili skoro vse Španije.

Frankovsko kraljestvo v Galiji za Merovingov.

(486—752.)

Klodvik, kralj salskih Frankov (481—511), je bil iz kraljevega rodu, ki se je po nekem pradedu Meroveji merovinški rod imenoval. Derzni ta kralj je premagal v kervavi bitki pri Soissons-u (486) rimskega namestnika Siagrija, ki je po razpadu zahodno-rimskega cesarstva samostalno gospodoval čez ondotno pokrajino v severni Galiji. Da bi svojo oblast razširil, napadel je leta 496. vladželjni kralj Alemance, nemški razrod, ki so v jugo-zahodni Nemčiji od Vogeov do reke Lika bivali. Pri Tolbiaku (blizu Bonna v pruskem Porenji) ste se sprijeli sovražni vojski. Frankovske verste so se jele uže umikati pred silovitimi Alemanci, kar se je Klodvik spomnil kerščanskega boga, kterege vsemogočnost mu je kerščanska njegova žena, Klotilda iz Burgundskega, nasproti popolni nemoči frankovskih malikov vedno posebno povdarjala. V največi sili je poklical Klodvik vsemogočnega boga na pomoč ter mu obljubil pokristijaniti se, če mu podeli zmago. In res se je sreča obernila. Franki so se znova uperli, Alemanci pa so se jeli umikati; njih vojvoda je bil v ljutem boji ubit in premagana alemanska vojska je prosila zmagalca: „Ne daj še več ljudstva pokončati, saj smo tvoji (podložni)“. Vernivši se v domovino se je zmagoviti kralj dal v Rheimsu ondotnemu škofu svetemu Remigiju po katoliško kerstiti. Ž njim se je tudi čez

3000 frankovskih plemenitnikov pokatoličilo in poslej vse frankovsko ljudstvo.

Zato so se frankovski (francozki) vladarji imenovali „katoliški kralji“ in „najstarši sinovi katoliške cerkve“. Res da so drugi germanski narodje (zahodni in vzhodni Gotje, Suevi, Alani, Vandali, Langobardi, Gepidi i. t. d.) prej sprejeli kerščanstvo, a bili so sperva vsi arijanske vere; Franki pa so precej sperva sprejeli rimsko ali katoliško kerščanstvo, kateremu so bili prebivalci vseh rimskih dežel v zahodni in južni Evropi udani. In to je bilo za Franke prevelike vrednosti. Stara napetost med germanskimi Franki in katoliškimi Romani se je izgubila in celó katoliški prebivalci v južni Galiji, podložniki arijanskih Gotov, so se jeli ozirati na katoliškega kralja Klodvika, bodočega svojega branitelja in rešitelja. Ko se je vojska med Franki in Goti vnela, zmagali so pri Vouglé-u (507) Franki ter Gotom vzeli skoro vso zemljo v južni Galiji.

Črez salske in ripuarske Franke so takrat gospodovali razni kralji; mogočni Klodvik jih je nekoliko s silo nekoliko z zvijačo spodrinil ter oblast črez vse Franke zedinil v svojej roki. Umerl je leta 511.

Po Klodvikovi smerti je razpadlo mogočno frankovsko kraljestvo v četiri oblasti, katerim so sinovi njegovi gospodovali. Ti so tudi skušali svoja kraljestva razširiti ter so si prisvojili Provenco, razne nemške pokrajine, zlasti pa turinško (530) in burgundsko kraljestvo (534). Po razpadu vzhodno-gotovskega kraljestva je bila frankovskim deželam vverstena tudi južna Alemanija in Bavarija, vendar so v zadnjem deželi gospodovali dedinski vojvode iz rodu Agilolfingov.

Klotar I., najmlajši Klodvikovih sinov, je preživel svoje brate ter zedinil vse frankovsko kraljestvo (558—561). Njegovi sinovi in nasledniki so zopet razdelili kraljestvo. Po jeziku in običajih kaj različnih prebivalcev so se ločili 4 deli frankovskega kraljestva: Avstrazija ali severovzhodni del z nemškimi prebivalci; Nevstrija ali severo-zahodni del do Loire z večidel romanskimi prebivalci; Akvitanija ali jugo-zahodni del (obsegala je zahodnim Gotom vzete pokrajine) in Burgundsko ali jugo-vzhodni del v porečji Rodanskem.

V sedmem in osmem stoletji so merovinški kralji si večkrat delili frankovsko oblast. Skoro neprestano so se med seboj prepirali in kervavo vojskovali in listi njihove zgodovine so napolnjeni z najhujšimi zločini (Fredegunda † 597 in Brunhilda † 613). Po takem se ni čuditi, da so kralji s časom izgubili vso veljavo pri svojih podložnikih. Ker se tudi z vlado niso dosta pečali, polastili so se skoro vse verhovne oblasti njih dvorni oskerbniki (majores domus).

Majores domus so bili sperva samo oskerbniki kraljevih zemljišč in kraljevega dvora; s časom so se pa polastili vse oblasti, deželске in vojaške, v državi. Avstrazija, Nevstrija in Burgundija so imele vsaka svojega majordoma, dokler ni Pipin Heristalski, oskerbnik avstrazijski, spodrinil majordoma v Nevstriji in Burgundiji (bitka pri Testry-u na Sommi) ter verhovno to oblast zedinil v svojih rokah (687). Pred svojo smertjo je svojo oblast, kakor bi bila dedinska, izročil svojemu krepkemu sinu Karlu Martelu (714).

Karl Martel (714—741), premogočni major domus, je siloma ukrotil razne upornike v frankovskem kraljestvu. Posvetni in cerkveni veljaki (knezi) so namreč hoteli porabiti nemoč merovinških kraljev, hoteli so od njih odpasti in ustanoviti male samostalne državnice. Premagal je tudi Bavarce, Turinge in Burgunde, ki so se tudi hoteli odcepiti od frankovskega kraljestva. Enako srečen je bil v vojski s tujimi narodi. Siloma je odbil Obre in Slované, ki so bili napadli meje njegovega kraljestva; Frize in zahodne Sase pa je celó prisilil, da so morali frankovskemu kralju davek plačevati. Največo zaslugo in slavo pa si je Karl Martel pridobil v vojski z Arabi. Ti so bili iz Španije prek Pirenejev prihrumeli ter so mislili podjarmiti Galijo in drugo južno Evropo, da bi potem gospodovali vsemu svetu krog Sredozemskega morja. Strašanska nevarnost je protila kerščanstvu, a pogumni frankovski major domus jo odverne. Zbral je veliko vojsko ter se Arabom ustavil pri Tours-u in Poitiers-u onostran Loire; v tej kervavi bitki jih je po polnem potolkel (732). Zarad te zmage so mu baje dali priimek Martel, t. j. kladivo.

Dobro uterjeno in razširjeno oblast je pred smertjo izročil sinoma. Pa Karlman, starejši njegov sin, se je kmalu odpovedal oblasti ter je šel v samostan (747); Pipin Mali, mlajši njegov sin, je potem sam vodil frankovsko kraljestvo. Ker je bila vsa kraljevska oblast v rokah majordomovih, hlepel je ta tudi po kraljevi časti. Ko se je prepričal o udanosti frankovskih velikašev, poslal je v Rim poslanca, ki so papeža Caharija vprašali: „Kdo naj se kralj imenuje, ali tisti, ki ima samo ime kraljevo, ali pa tisti, ki nima imena, ima pa vendar vso kraljevo oblast?“ Papež jim je odgovoril, da tistega naj imenujejo tudi kralja, ki izpolnuje vse kraljeve dolžnosti. Pipin Mali je potem zbral vse posvetne in cerkvene velikaše frankovskega kraljestva ter se je vpričo njih polastil kraljeve časti, Hilderiha, zadnjega kralja iz merovinškega rodu, pa je izpodil z vso njegovo rodovino v samostan (752).

Tako je v frankovskem kraljestvu na prestol prišla nova kraljeva rodovina, ki se po Karlu Martelu navadno imenuje karolinška.

Razširjanje kerščanstva med germanskimi narodi, zlasti med Nemci.

Uže za Rimljanov se je bilo kerščanstvo razširilo po zahodni in južni Nemčiji. V drugi polovici 5. stoletja je v sedanji Avstriji oznanoval sveti Severin, ki se po pravici imenuje apostelj avstrijski. Prišel je blezo kmalu po Atilovi smerti, okoli leta 454. iz jutrove dežele in se je naselil v Asturi, malem mestici v pobrežnem Noriku. Ustanovil je tudi samostan Heiligenstadt za menihe, ki so živeli po njegovem redu ter njegovo delo nadaljevali. Todi kakor po drugih deželah je izginilo kersčanstvo ob času preseljevanja narodov. Teh germanskih narodov, ki so se po rimskem svetu dervili, so bili nekteri še nejeverci, nekteri so pa bili sprejeli Arijevo krivo vero, n. pr. zahodni in vzhodni Gotje, Langobardi, Vandali i. t. d., le Franki so za Klodvika neposredno pristopili h katoliški veri. Razrodi v osrednji Nemčiji in na Britanskih otokih so ostali še dalje nejeverci. Nejeverce v Britaniji je spreobernal papež Gregorij Veliki (590—604). Ko je nekikrat med prodanimi sužniki v Rimu videl mnogo Anglov in Sasov, čudil se je njihovi lepi postavi ter je sklenil njih rojake pridobiti kerščanstvu. Ker so njega za papeža izvolili, ni mogel sam iti v Britanijo prave vere oznanovat; a poslal je svetega Avgustina s 40 benediktinci na Angleško. Tem aposteljem se je posrečilo za kerščanstvo pridobiti poganskega kralja Etelberta Kentskega. Odsihmal se je kerščanstvo nagloma širilo čez anglo-saška kraljestva ter se je tako ukoreninilo, da so pozneje iz Britanskih otokov, zlasti pa iz Irlandije prihajali oznanovalci prave vere na Nemško. Tako sta sveti Kolumban († 615) in njegov učenec sveti Gol vero razširjala po Alemanskem, sveti Emeran (frankovski škof, okoli srede 7. stoletja) in sveti Korbinijan na Bavarskem. (Ta je ustanovil Brižinsko škofijo.) Na Salcburškem jo je oznanoval sveti Rupert, ki je ustanovil salcburško škofijo. Vilfrid in Vilibrod sta jo oznanovala pri Frizih v Holandiji in v severozahodni Nemčiji. Naj imenitniši med vsemi pa je Vinfrid ali Bonifacij (680—755), ki se po pravici imenuje apostelj nemški.

Vinfrid, poslej navadno sveti Bonifacij imenovan, je bil plemenitega angleškega rodu. Uže v mladosti se je odpovedal posvetnemu življenju ter je šel v samostan. V 25. letu je zapustil domovino ter je prišel na Nemško, kjer je najprej pri Frizih kerščansko vero oznanoval. Pri njegovem apostolskem delovanji sta ga posebno podpirala Pipin Heristalski in njegov sin Karl Martel. Prehodil je razne

nemške pokrajine, Hesko, Frizijo, Turingijo i. t. d. in skoro povsod je rodil njegov blagi trud obilnega sadu.

Najbolj se pripoveduje, kako je neverske Hese pridobil za kerščanstvo. V njih deželo prišedši je naletel pri Geismaru velikansk hrast, ki je bil paganskemu bogu Vuotanu posvečen. Hesi so bili ravno v obili množici zbrani pod njim ter so hoteli svojemu bogu darovati. Prederzno je stopil Bonifacij pred nje, jih podučil o njih prazni veri in o nemoči njihovih malikov pa o vsemogočnosti kerščanskega boga. Da bi jim resnico svojih besed z dejanjem dokazal, vzal je sekiro in začel hrast sekati. Trepetaje so stali nejeverci krog njega, pričakujé, da bode razžaljeni njih malik brezbožnega zločinca s strelo ubil. Ko pa je bil hrast posekan in je Bonifacij nepoškodovan ostal, sprejeli so premnogi Hesi kerščansko vero ter se dali kerstiti. Iz lesa posekanega hrasta je naredil malo kerščansko cerkev, prvo na Heskem.

Neprestano delaje je ustanovil tudi več škofij in samostanov. Papež je škofijo moguntinsko (Mainz) povišal za nadškofijo (732) ter priznavši Bonifacijeve zasluge za kerščanstvo jo njemu podelil z oblastjo, da naj po svojej previdnosti uravna vse cerkvene razmere na Nemškem. Med samostani pa je najbolj slovel samostan v Fuldi, ktereга je vodil njegov učenec Sturm. Ta samostan je ostal dalje časa središče učenosti in zrejališče nemških škofov. Na konci svojega trudapolnega življenja je zapustil Bonifacij moguntinsko nadškofijo ter je znova kot misijonar šel nejeverskim Frizom kerščanstvo oznanovat; a zadela ga je nesreča, kajti malikovalski Frizi so ga ubili (755).

Razširjanje meništva po zahodni in osrednji Evropi.

Meništvo se je začelo v jutrovih deželah, zlasti v egiptovskii in sirski puščavi. (Prim. Jesenkovo obéno zgodovino I. del, str. 147.) Nagnenost k samostanskemu življenju se je nagloma razširila érez rimske dežele v Evropi, tako da so te uže začetkom 5. stoletja bile posejane z mnogobrojnimi samostani. V onih stoletjih, ko so se surovi narodje semtertje dervili in kervavo med seboj vojskovali, so bili samostani najveća dobrota za éloveštvo. Zato pa se imamo zlasti zahvaliti svetemu Benediktu iz Nurzije (480—543), ki je samostansko življenje po posebnih pravilih uredil. Ta sveti mož je leta 529. ustanovil imenitni samostan na hribu Kasinskem (Monte Cassino na Neapoljskem) ter tu pervikrat pri redovnikih vpeljal po njem imenovana pravila, ki so jih kmalu sprejeli vsi tadanji samostani v Evropi. Redovniki so obljubovali uboštvo, pokorščino in samstvo pa vedno živeti v samostanu. Sveti Benedikt je uredil tudi

vse njihovo duševno in telesno delovanje. Hrana jim je bila zmerna; razen dveh jedil so smeli še uživati sadje, zelenjad in vsak dan blizo pol kilograma kruha. Meso od štirinožnih živali so smeli le bolehní redovniki uživati. Vina so vsak dan smeli dobro četertino lítra izpiti. Od velike noči do oktobra so morali redovniki od perve do četrte dnevne ure z rokami delati, od četrte do šeste pa čítati. Precej po jedi so lahko na postelji počivali in tiho čítali. Od osme ure do večera so zopet opravljali razna rokodelska dela. Po zimi so večidel čítali. O dotičnih časih so opravljali tudi razna hlapčevska dela na polji. Posebno lepe lastnosti pa je po benediktinskih pravilih moral imeti predstojnik ali opat samostana. Po takem se ne bodemo čudili, da so neizobraženi narodje v onih stoletjih redovnike posebno spoštovali in jih kot največe dobrotnike ljubili. Redovniki so sekali gozdove in sušili močarine ter nezdravo zemljo spreminjali v rodovitno polje. V svoje samostane so kakor v sveta pribežališča sprejemali pregnance in druge reveže ter jih izdatno podpirali. Hodili so med nejevernike kerščanstvo oznanovat ter surove ljudi učít rednega življenja. V samostanih samih so ustanavljali učilnice ter od vseh strani vabili vanje ukaželjne ali bogato obdarjene učence. Pečali so se tudi z znanstvi ter so nam ohranili ostanke latinskega in gerškega slovstva, ker so razne umotvore prepisavali in shranjevali v svojih knjižnicah.

Ustavne razmere v germanskih deržavah.

Germani so v svojih deržavah na rimski zemlji kaj različno uravnavali deržavne razmere. Ko so se polastili tuje dežele, vzeli so nekteri, n. pr. Vandali in Anglosasi, prejšnjim posestnikom vse posestvo, nekteri pa le tretjino ali pa dve tretjini. To zemljo so v različno velikih delih razdelili med posamezne udeležnike vojske, med članove vojnega spremstva. Največi kos je dobil knez ali kralj, dosta manjše so pa dobili njegovi tovariši. Tak kos se imenuje alod ali popolna vlast dotičnega posestnika, kajti ta je tako svoje posestvo lahko prodal ali drugemu podaril, kot dedščino zapustil ali med svoje otroke razdelil i. t. d., skratka, imel je neomejeno pravico črez nje. Ker kralji in voditelji niso mogli sami obdelovati svojih prevelikih posestev, razkosali so jih nekoliko ter posamezne dele podelili takim, ki niso dobili nobenega aloda ali pa premajhen kos, da bi mogel preživiti edno rodbino. Tak podeljen, prav za prav le posojen kos se imenuje fevdum (beneficium), človek pa, ki je dobil fevd (fevdno kmetijo), imenuje se vazal ali fevdni podložnik. Ta ni bil pravi lastnik one kmetije, ampak le nje uživalec; ni je smel niti prodati, niti nanjo se zadolžiti in o smerti svoji je (sperva tudi) ni

mogel po dedinski pravici zapustiti svojim otrokom. Po smerti je fevd zopet pripadel fevdnemu gospodu, kateri ga je znova podelil ali pa ga je za se obderžal. Pozneje so fevdniki za podeljene jim kmetije pridobili dedinsko pravico. Polnolastni posestniki (lastniki alodov) so se udeleževali le vojská, ktere je cela država začela. Fevdniki pa so bili zavezani pri vsakej priliki iti v vojsko svojega fevdnega gospoda; morali so mu tudi priseči neprestano zvestobo. Iz bogatih posestnikov je nastal pri germanskih narodih nov plemenitniški stan.

Perve pravne razmere Germanov so bile silno priproste ter pričajo, kako surovi so bili njih običaji, kako priprosto je bilo vse njihovo življenje. Zakoniki so pisani v latinskem jeziku, le Angli in Sasi v Britaniji so imeli zakonik pisan v svojem maternem jeziku. Ti zakoniki določujejo skoro same kazni. Vsako zločinstvo se je lahko poravnalo z denarjem, le izdajalca in strašljivca so kaznovali s smertjo. Zatoženec se je lahko opravičil z raznimi dokazi, s pričami in pismi, pri hudih zločinih pa s prisego ali pa s tako zvano sodbo božjo (ordalia). Božja sodba je bila ali ognjena, ali vodena skušnja, dvoboj i. t. d. Pri ognjeni skušnji je moral zatoženec razbeljeno železo v roke vzeti ali pa skozi ogenj koračiti. Če se nikakor ni poškodoval, spoznali so ga nedolžnega. Pri skušnji v vodi so vergli zatoženca v vodo; če se je v vodi potapljal, spoznali so ga nedolžnega, kajti voda ne terpi nič nečistega v sebi. Včasih sta morala tožitelj in toženec križem roke vzdigniti in jih tako deržati; kdor jih je prej zmaknil, izgubil je pravdo.

Bizantinsko cesarstvo.

(395—867.)

Vzhodno-rimsko, tudi gerško ali bizantinsko cesarstvo imenovano, je začetkom srednjega veka obsegalo ves Balkanski polotok, Egiptet, rimske pokrajine v Aziji, in razne otoke v vzhodnem kotlu Sredozemskega morja. Ob času preseljevanja narodov se je komaj branilo hudih napadov surovih ljudstev n. pr. Gotov, Hunov i. t. d. ter je od njih moralo svojo varnost odkupovati ali z denarji ali pa z zemljo. Še le cesar Justinijan I. (527—565) je je rešil vseh stisk. Ta preslavni cesar, blezo slavjanskega rodu, je ustanovil notranji mir ter državi dal (528) preimenitni zakonik corpus juris civilis, ki je imel premnogo vpliva na postavodajalstvo raznih evropskih držav. V Carigradu in drugih mestih svojega cesarstva je sezidal premnogo cerkev in drugih krasnih poslopij. Da bi državo zavaroval pred napadi sosednih narodov, sezidal je na mejah premnogo terdnjav; tudi je sklenil z raznimi narodi pogodbe, vsled

kterih so gerško cesarstvo varovali ali vsaj sami ga več ne napadali. Potem je skušal tudi staro rimsko cesarstvo v nekdanjih obširnih mejah zopet ustanoviti ter je zarad tega začel mnogo vojsk z raznimi germanskimi narodi, ki so bili nekdanjih rimskih pokrajin se polastili. V teh vojskah sta se po večem srečno vojskovala njegova slavna vojvoda Belizar in Narzes. V vandalski vojski (533—534) je Belizar pokončal vandalsko kraljestvo ter bizantinsko oblast razširil čez vso severno Afriko do Atlantskega oceana. V dvajsetletni vojski z vzhodnimi Goti (535—555) sta Belizar in Narzes pribojevala Justinijanuu vso Italijo. Manj srečen je bil v vojski z zahodnimi Goti v Španiji, katerim je vzel le nekaj mest in pokrajin na jugovzhodnem obrežji. Nesrečne so pa bile njegove vojske s Perzijani, od katerih je moral mir kupiti.

Po Justinijanovi smerti je bizantinsko cesarstvo jelo močno hirati vsled hudih notranjih deržavljanskih in verskih razporov in neprestanih napadov surovih narodov na mejah cesarstva. Med notranjimi verskimi razpori najhujši je bil prepir zarad podob, ki je čez 100 let (726—842) terpel in deržavi premnogo škodoval. Ljudstvo se je namreč ločilo v dve stranki, katerih edna je po stari navadi čislala podobe in kipe, nasprotna pa je to češčenje imela za malikovanje ter je jela kipe in podobe pokončavati (ikonoborci). Začel se je ta kervavi boj za cesarja Leona III. Izavrijanca (717—741), ki se je med vladarji prvi izrekel zoper češčenje podob in kipov. Pokončevalca podob in huda preganjalca njih čestiteljev sta bila tudi njegov sin in vnuk, ki sta mu na prestolu nasledovala. Cesarica Irena (780—802), vdova Leonovega vnuka (Leona IV.) je bila čestiteljem podob udana in sedmi občni zbor cerkveni v Niceji je izrekel, da ni nikakoršen malikovalec, ki podobe in kipe svetnikov in svetnic božjih česti. Ko so pa cesarico Ireno pahnili s prestola, divjali so naslednji trije cesarji znova zoper čestitelje podob in kipov. Še le cesarica Teodora, vdova Cesarja Teofila, je leta 842 pokončala vse ikonoborce ter za zmemrom ustanovila češčenje svetih podob.

Še bolj pa je bizantinsko cesarstvo slabelo vsled neprestanih napadov surovih narodov na raznih mejah. Na severni strani so napadali Bulgari in Obri deržavo ter plenili mejne pokrajine; nazadnje so se naselili v Panoniji in Meziji ter ondod ustanovili mogočne deržave. Na zahodni strani so izgubili Bizantinci Justinijanove pridobitve; Italijo so jim skoro vso vzeli Langobardi, posestva v Španiji pa zahodni Gotje. Na vzhodni strani je cesar Heraklij (610—641) moral Perzijanom, ki so kakor tudi Obri celó stolno mesto naskočili, odstopiti Sirijo, Malo Azijo in Egipet. Res je malo poslej Perzijane potolkel v kervavi bitki pri Ninivi (627) ter znova

pridobil izgubljene dežele, pa obderžal jih je le malo časa, kajti Arabci, od Perzijanov hujši sovražniki, so nastopili takrat na vzhodu ter mu nagloma vzeli Egiptet in skoro vso Sirijo. Naslednji čas so mohamedanci (Arabci) neprestano napadali bizantinsko oblast ter jej vzeli eno pokrajino za drugo; večkrat so celo Carigrad oblegali.

Glede na državno ustavo je bilo Bizantinsko neomejeno cesarstvo. Ker ni bila nobena postava o nasledovanji na prestolu občno priznana, ponavljali so se hudi razpori, ko je bil prestol izpraznjen. Po večem so pa cesarji nasledovali si po dedinski pravici. Bolj ko je država slabela, tem več veljave so zadobivale na dvoru in v vseh uradnih krogih preobširne prazne šege: vse se je vertilo krog cesarja, ki so mu skoro božjo čast izkazovali. Ponosni so pa Bizantinci bili na svojo učenost in naobraženost ter zasmehovali surovost in nevednost drugih narodov; pa oni so le ohranjevali duševne zaklade in proizvode starih Gerkov in Rimljanov, moč samostalnega razvijanja jim je bila popolnoma usahnila.

Mohamedanski svet.

Mohamed.

(571 — 632.)

Arabci so semitskega rodu. V starodavnih časih so se uže ločili v dva razroda, v Joktanite in Izmaelite. Med Izmaeliti najimenitniši rod bili so Kureišiti, ki so Kabo, narodno svetišče v Meki, čuvali. Tu je bil neki čern kamen, ki je bil z neba padel (spodnebnik). Od vseh strani so Arabci romali v Meko ter onemu spodnebniku božjo čast izkazovali. Njih vera je bila malikovalska, pomešana nekoliko z židovskimi obredi; v obče pa so kot pravi puščavniki čestili zvezde (sabeizem ali zvezdočastje). Tega malikovalstva jih je rešil Mohamed, ki je bil tudi kureišitskega rodu.

Mohamed (t. j. mnogočeščeni) se je rodil v Meki, glavnem arabskem mestu, leta 571. Ko so mu starši zgodaj umerli, vzel ga je Abu Taleb, njegov stric, k sebi ter ga je odgojil za tergovino. Ž njim je uže v mladih letih mnogo potoval po Arabiji. Poslej je stopil k neki bogati vdovi, Kadiža imenovani, v službo. Ta čas ni potoval le po Arabiji, ampak tudi po Siriji, kjer je opazoval običaje in verske razmere raznih narodov. Spoznaval je tudi vero židovsko in kerščansko in gerdo malikovalstvo svojih rojakov. To malikovalstvo se mu je studilo, pa dopadalo mu ni niti židovstvo niti kerščanstvo, ker spoznavalci obeh teh ver so bili med seboj razcepljeni ter so se hudo prepirali in preganjali. Zato je sklenil svojim rojakom po polnem novo vero oznanovati. Ker je bil bogato vdovo Kadižo vzel za ženo, imel je mnogo pomočkov vplivati na državne in verske

razmere svojih rojakov. Razne prikazni, ki so izvirale iz bolehnosti njegovega života, so ga uterdile v veri v njegov proroški poklic. Odločil se je od sveta, šel v samoto ter je dalje časa živel v nekeji jami pri Meki. Tu je premišljeval verske stvari in kako bi svoje rojake rešil iz globoke verske propadenosti. V 40. letu je začel oznanovati novo vero, katero mu je, kakor je rekel, sam arhangel Gabrijel razodel.

Poglavitni nauk te vere je: Razum boga ni boga (t. j. en sam bog je) in Mohamed je njegov največi in zadnji prorok. Po glavnem tem načelu je uredil tudi vse javno in družbinsko življenje svojih rojakov. Vsak vernik mora 5 krat na dan proti Meki obernen moliti, vsakdan se večkrat umiti, določene dni, zlasti pa meseca Ramadana (kterega je Mohamed v samoti bival) se postiti, vbogajme dajati in vsaj enkrat v življenji potovati na božjo pot v sveto Meko. Vsak naj se radovoljen uda volji božji, ker vsemogočni bog, ki je vse ustvaril, je določil uže naprej vse dogodbe (fatalizem). Človeška duša je neumerjoča in bog plačuje po smerti vsa dobra dela, hudo pa kaznuje. Vernikom svojim je Mohamed obetal po smerti rajsko veselje, katero jim je njegova razburjena domišljija silno živo popisavala. — Nauk o osodi, ktereji nikdo uiti ne more, je navduševal Mohamedove vernike v naslednjih vojskah; odlikovali so se z neverjetnim junaštvom; največi strašljivec je postal v boji za pravo vero serčen, ker določeni smerti ni mogel uiti niti junak niti strašljivec, le junaka pa, ki je umerl v boji za pravo vero, je čakalo ono rajsko veselje. — To so najimenitniši nauki in najveljavniše zapovedi, kterih Mohamed ni na enkrat ampak v raznih časih svojim rojakom razodel. Po njegovi smerti so jih zbrali in zapisali v svete bukve, kterim pravimo koran.

Novi prorok Mohamed je sperva pridobil le svoje sorodnike za svoje nauke; ko jih je pa začel svojim rojakom očitno oznanovati, zasmehovali so ga, poslej pa tudi hudo preganjali. Nazadnje je moral s svojimi verniki iz Meke pobegniti v Medino (622). Od tega bega v letu 622 štejejo Mohamedanci svoja lunina leta (Hedžra). Medinjani so bili sovražniki Mekancem ter so Mohameda in njegove vernike z veseljem sprejeli in se tudi njegovi veri udali. Mohamed je oborožil svoje vernike, šel z vojsko nad posamezne arabske razrode ter jim je vsilil svojo vero; nazadnje je napadel tudi Meko ter jo prisilil, da se je njegovi veri udala (630). Tako so ga kmalu vsi Arabci spoznali za svojega proroka in oblastnika. Ta velika čast in oblast

pa Mohameda ni spremenila; njegovo življenje je bilo tudi poslej tako priprosto kakor poprej, ko ni imel niti časti niti oblasti. Imel je ednega samega služabnika, kteremu pa je tolikokrat sam stregel kakor služabnik njemu. Jed si je pripravljaj po gostem sam; sam si je čedil svojo obleko, in če je bila raztergana, jo je sam šival; sam je tudi molzel svoje kože. Živel je navadno od ječmenovega kruha, dateljev in vode. Umerl je leta 632.; zastrupila ga je namreč bila neka židinja, ki se je nad njim hotela maščevati. Sinov ni zapustil, ampak le eno hčer, Fatimo imenovano, ki je bila omožena z Alijem, za Mohamedovo vero kaj navdušenim možem.

Mohamedanstvo za prvih štirih kalifov.

(632—661.)

Po Mohamedovi smerti so Arabci njegovega tasta, pogumnega Abu Bekra, izvolili za kalifa (t. j. naslednik prerokov; 632—634). Ta je podjarmil arabske razrode, ki so se bili spuntali, potem pa je napadel perzijsko in bizantinsko oblast. V teh vojskah se je naj bolj odlikoval hrabri Omar, kterega so po Abu Bekrovi smerti izvolili za naslednika (634—644). Ta je najprej podjarmil še ostalo Sirijo, potem pa Fenicijo in Palestino. Napadel je perzijsko kraljestvo ter je po kervavih bitkah pri Kadeziji in Nehavendu popolnem si prisvojil. O istem času je njegov vojvoda Amru podjarmil Egipet, edno najlepših bizantinskih pokrajin. Iz arabskega tabora je postalo novo glavno mesto dežele Kairo (t. j. zmagonosna). Neresnično pa je, da bi bil Amru na povelje kalifa Omarja pokončal imenitno biblioteko v Aleksandriji. Po vseh pridobljenih pokrajinah se je mohamedanstvo nagloma razširilo in tako ukoreninilo, da so mu ondešnja ljudstva udana do današnjega dne. Neki perzijski sužnik je hotel nad Omarjem maščevati nesrečo svojega naroda ter ga je umoril. Po tem so Arabci izvolili Mohamedovega tajnika Otmana (644—656) za kalifa. Mogočni vojvodi so mu pridobili razne dežele v severni Afriki in pa otoka Ciper in Rod: te pokrajine so bile poprej pod bizantinsko oblastjo. Ker je Otman pri vseh občnih opravilih prednost dajal svojim sorodnikom ter jim naklanjal najboljše službe, zameril se je Arabcem, tako da so ga ubili. Še le sedaj so izvolili Mohamedovega zeta Alija za kalifa (656—661). Pa tega niso občno priznali; uperla se mu je močna stranka, ktero je Muavija iz omijadskega rodu vodil. Med hudo

notranjo vojsko so zarotniki umorili Alija, nasprotnik njegov Muavija pa se je uterdil v oblasti ter začel versto omijadskih kalifov, ki so skoro eno stoletje gospodovali mohamedanskemu svetu.

Omijadski kalifi.

(661—750.)

Muavija se je prvi med kalifi obdal s telesno stražo in prestol svoj je prestavil iz odležne Medine v Arabiji v Damask na Sirkem, bolj v središče svoje obširne oblasti. Ker so njega in njegove naslednike mnogi arabski razrodi čertili ter jih kot nepostavne glavarje spodrivali, skušali so omijadski kalifi z zunanjimi vojskami zadušiti notranjo nezadovoljnost. Prisvojili so si ves Iranski svet do veletoka Inda, Turansko planjavo med Hvalinskim morjem in Aralskim jezerom pa vso severno Afriko do Atlantskega oceana. Koncem 7. stoletja je vojvoda Muza podjarmil sedanjo Algerijo, Fez in Maroko. Muza je na povabilo Viticovih sinov poslal svojega podvojvodo Tarika na Španjolsko. Tarik je šel ondi na suho, kjer sedaj stoji po njem imenovano mesto Gibraltar (Džebl al Tarik) ter je sežgal svoje brodovje in v kervavi bitki pri Xeresu de la Frontera (711) užugal Roderika, kralja gotovskega. Nagloma se je polastil vse Španije; le v severnem hribovju so Baski in nekatere gotovske čete vspešno branili svojo neodvisnost. Na drugem mestu je bilo uže povedano, da so Arabci prekoračili Pirenejske gore, za nekaj časa polastili se južnih francoskih primorij; frankovskega kraljestva pa niso mogli podjarmiti, ker je hrabri Karl Martel njih vojsko potolkel pri Tours-u in Poitiers-u (732).

Omijadski kalifi so tudi Carigrad sedemkrat naskočili, a vsakrat so morali odnehati od svojega početja, ker so bili še premalo vajeni močno uterjena mesta oblegovati. (Gerški ogenj.)

Ko je njih oblast bila najbolj razširjena, obsegala je:

jugo-zahodno Azijo od Sredozemskega morja do onostran veletoka Inda in od Arabskega in Indijskega morja do Hvalinskega in Aralskega jezera; od Male Azije bili so v njih oblasti Ciper, Rod in Cilicija;

severno Afriko od Sueškega medmorja do Atlantskega morja; v Evropi pa skoro vso Španijo, pokrajino Narbonsko v južni Franciji, Baleare, Pitiuze, Sardinijo, Korziko, Sicilijo in nekatera primorja v južni Italiji.

Notranje razmere mohamedanskega sveta za prvih omijadskih kalifov.

Kalifi so imeli vso versko in posvetno (deželsko) oblast; ta pa sperva ni bila neomejena, ampak pri vseh imenitnih stvareh so morali ljudstvo prašati za svet ter se po tem ravnati. Omijadski kalifi so odpravili to navado ter se polastili neomejene oblasti, ki je poslej bila popolno samosilstvo. Tudi priprosto življenje prvih kalifov je izginilo in na dvoru bogatih Omijadov se je šopirila preobila gizdavost.

Nomestniki so vladali čez posamezne pokrajine ter v njih izvrševali deželsko in vojaško verhovno oblast. Iz združenih teh oblasti so izvirači razni upori nomestnikov zoper kalife.

Prebivalci podjarmljenih dežel so lahko ohranili svojo vero, a za to so morali plačevati velike davke, katerih so mozemci (verniki Mohamedovi) bili oproščeni. Pridobljeni plen so med seboj razdelili; štiri petine so ga dobili vojščaki, edno petino pa kalif in njegovi sorodniki, potem ubožci, zapuščenci in potniki. Poslej je ta lepa naredba izginila.

Po Mohamedovi smerti so njegove nauke in zapovedi, kakor so bili v koranu zapisani, različno tolmačili in dalje razvijali. Onim vernikom, ki so se deržali teh tolmačev, rekli so suniti (od suna t. j. pisano izročilo). Alijevi priverženci pa so zavergli vsaktero izročilo ter se deržali le korana, kakor ga je dal Abu Bekr spisati; rekli so jim aliti ali šiiti. Omijadski kalifi so bili suniti in ž njihovim vplivom se je njih stranka razširila čez večino mohamedanskega sveta. Med sedanjimi mahomedanci so Perzijani šiitske, Turki pa sunitske vere.

Druga doba.

Od Karla Velikega do križarskih vojsk.

(768—1096.)

Frankovsko kraljestvo za karolinških kraljev.

Karl Veliki (768—814).

Kralj Pipin Mali, oče Karla Velikega, je vladal od 752. do 768. leta. Med frankovskimi kralji je bil prvi, ki je šel z vojsko v Rim. Ko je langobardski kralj Aistulf napadel Rim, prosil je papež

Štefan II. Pipina pomoči. Ta je šel dvakrat (754 in 755) v Italijo; premagal je langobardskega vladarja ter ga prisilil odstopiti mu pokrajini Eksarhat in Pentapolje, kateri je Aistulf bil malo prej vzel bizantinskemu cesarju. Pipin je rečeni pokrajini podaril papežu, prav za prav rimski cerkvi, ter je s tem postavil prvo podlago naslednji cerkveni ali papeževi državi.

Pipin Mali je zapustil veliko frankovsko kraljestvo svojima sinoma Karlu in Karlmanu (768). Ko je Karlman 3 leta poslej umerl (771), polastil se je Karl vse države, če je prav Karlman zapustil dva nedorasla sinova. Mogočni ta kralj frankovski se je kot pogumen vojvoda odlikoval v raznih vojskah ter je močno razširil svojo državo; odlikoval pa se je tudi kot prebrisan državnik, ki je svojemu kraljestvu dal kaj dobro upravo ter je tudi močno skerbela za izobraževanje svojih podložnikov. Po takem ga zgodovina po pravici poslavlja s priimkom Veliki.

Karlove vojske.

Saška vojska (772—804). Sasi so bivali v severni Nemčiji od renskih dotokov Lipe in Rur do dolnje Labe. Karl Martel in Pipin Mali sta se uže mnogo ž njimi vojskovala, a nista mogla niti jih podjarmiti frankovski oblasti niti jim kerščanstva vsiliti. Nejeverski Sasi so bili med seboj ločeni po razrodih in okrajih. Skupnega kralja ali vladarja niso imeli, ampak le v vojski so ob veliki nevarnosti izvolili skupnega vojvoda, ki je vodil njih hrabre čete ali ž njimi napadal in plenil bližnje frankovske pokrajine.

Karl Veliki je sklenil ta germanski razrod podjarmiti in kerščanski veri pridobiti. Od leta 772. do 804 je šel premnogokrat z vojsko nad nje. Posamezne pokrajine si je kmalu podvergel; ko hitro pa je odšel iz dežele, vzdignili so se Sasi znova ter se bojevali za svobodo in svoje bogove. V ljutih teh bojih jih je najbolj navduševal njih voditelj Vidukind, ki je moral pred Karlom dvakrat iz domovine pobegniti k Dancem. Ko je nazadnje videl, da je vsakteri upor zastoj, podvergel se je ter se dal z mnogimi Sasi kerstiti (785). A še le 20 let poslej je Karl ukrotil vse Sase, tako da so voljni nosili frankovsko breme ter sprejeli kerščanstvo. Frankovski grofje so črez nje gospodovali, vendar so Sasi ohranili svoje domače pravo ter razen duhovske desetine niso plačevali nobenega davka. V njih deželi je Karl ustanovil 8 škofij in mnogo frankovskih naselbin.

Langobardska vojska (773—774). Med prvo vojsko s Sasi se je vnel hud boj z Langobardi v Italiji. Karl Veliki je bil hudo razžalil langobardskega kralja Deziderija, da mu je njegovo hčer, katero je bil poprej za ženo vzel, nazaj poslal ter se poročil z neko plemenito Alemanko Hildegardo. Zato je Deziderij z veseljem sprejel Karlmanova sina, ki sta po očetovi smerti iz Frankovskega pribežala na njegov dvor, ter je hotel papeža Hadrijana I. prisiliti, da bi ju kronal za frankovska kralja. Papež je poklical Karla na pomoč. Ta je priderl z vojsko čez Alpe, vzel Pavijo, stolišče langobardskega kraljestva, ter vjel Deziderija, ki je pozneje umerl v nekem frankovskem samostanu. Langobardsko je Karl združil s frankovskim kraljestvom, papežu pa je prišedši v Rim poterdil posest od Pipina rimski cerkvi podarjenih pokrajin.

Vojska z Arabi v Španiji (778). Med Arabci v Španiji so bile nastale notranje razpertije. Namestnik Saragoški, katerega je bil emir Abd-Eraman pregnal, je prosil Karla pomoči. Ta je šel z veliko vojsko čez Pireneje, zopet postavil pregnanega namestnika ter je podjarmil vso deželo med Pireneji in Ebrom. Vračaje se je bila Frankovska vojska od Baskov skoro po polnem pobita (junak Roland, Orlando furioso). Franki so tudi izgubili pridobljeno pokrajino in še le Karlov najmlajši sin Ludvik je leta 801. jo znova podjarmil ter iz nje naredil Špansko krajino.

Oberska vojska (791—799). Bavarski vojvoda Tesel ali Tasilo iz agilolfingovskega rodu se je skušal odtegniti frankovski nadoblasti ter se je zavezal z langobardskim kraljem Deziderijem; tudi cerkev je skušal pridobiti za svoje naklepe ter je ustanovil več samostanov (Kremsmünster in Innichen). Ko pa je langobardsko kraljestvo propadlo in je tudi papež potegnil s Karlom, iskal je bavarski vojvoda novih zaveznikov. Sklenil je posebno pogodbo s surovimi Obri v Panoniji. Ker ta zaveza ni bila Bavarcem po godi, zatožili so svojega vojvodo pri Karlu, ki je Tesla pregnal s prestola v samostan ter Bavarsko neposredno zedinil z frankovskim kraljestvom. Frankovski grofi so upravljali potem vso deželo.

Obri ali Avari so bili konjiški in pastirski narod turško-finskega rodu, ki so iz Azije prišedši po odhodu Langobardov v Italijo posedli ves svet ob srednji Donavi od Anize do nekdanje Dacije. V novejši tej domovini so strahovito gospodovali podverženim Slovanom ter čez 200 let silovito nadlegovali sosedne dežele. Karl je leta 791. osebno začel veliko uničevalno vojsko z Obri ter je podjarmil ves svet od Bavarske meje do reke Rabe. Naslednja leta so Franki

srečno nadaljevali to vojsko, v kateri sta se Erih, grof furlanski, in Pipin, Karlov srednji sin, najbolj odlikovala. Ko so Obri izgubili glavni svoj ostrog med Donavo in Tiso (leta 795.), morali so se kmalu Pipinu udati. Premagani Obri so se zdaj po nekoliko preselili v Panonijo ter se med ondotnimi prebivalci poizgubili. Uže v prvi tretjini devetega stoletja so po polnem izginili, tako da jih leta 821. neki letopisec zadnjikrat imenuje.

V zapuščene dežele obrovске je naselil Karl Veliki nekaj Nemcev iz Bavarskega, pa veliko moravskih Slovanov (Slovaki), ki so v pokrajinah jim odločenih pod lastnimi župani živeli in zemljo obdelovali. Tudi Bolgari so preselili mnogo Slovanov iz bizantinske carevine na vzhodno Ogersko. Svet med Anizo in Rabo je Karl sperva bil zedinil z Bavarskim, poslej (po smerti Geroldovej leta 799.) pa je ločil mejno deželo obrovsko od Bavarske ter jej postavil posebnega mejnega grofa s sedežem v Lorhu, ki je gospodoval nad deželo od Anize do tje, kjer se Drava izliva v Donavo, in nad Karantanijo, t. j. današnje Štirske — razven kosa med Dravo in Savo — in Koroško. Vsa ta obširna oblast se je imenovala zdaj obrovska, zdaj panonska, zdaj vzhodna mejna dežela, vendar se imena posameznih delov: Karantanija, Panonija, Avarija niso po polnem izgubila. Na jugu od nje je bila razprosterta mejna grofija furlanska, ki je obsegala svet med Dravo in Savo, pa Liburnijo, Istro in severni del Dalmacije. — V cerkvenem oziru so bile te dežele razdeljene med nadškofijo salcburško in patriarhat oglejski. Arno, škof salcburški (od leta 798. nadškof) in Pavlin, patriarh oglejski, sta se posebno trudila kerščansko vero razširiti med nejeverskimi Obri in Slovani v nekdanji Panoniji.

Vojske z Normanci in Slovani. Poleg Labe so bivali razni slovanski razrodi kot: Obodriti, Serbi, Vindi, Čehi i. t. d. Da bi vzhodne meje tu razširil, tam pa uterdil in pred sovražnimi napadi zavaroval, podjarmil je nekaj rečenih razrodov, Čehom pa naložil vsakoletni davek (805). Ustanovil je severno in južno turinško in severno mejno krajino. Zadnja leta svojega življenja se je vojskoval tudi z Normanci na Danskem ter je svojo oblast razširil do reke Eidre (811).

Karl oklican za rimskega cesarja.

Karl je v svojem velikanskem kraljestvu povsodi skerbel za razširjenje in ukoreninjenje kerščanske vere, kateri je bilo središče Rim. Ko so uporni Rimljani bili papeža Leona III. pregnali, šel je Karl Veliki v Rim; papeža je znova posadil na prestol in je v Rimu obhajal

božične praznike. Božični dan je prišel Karl v opravi rimskega patricija (varuha ali branitelja večnega mesta) v stolno cerkev. Med službo božjo mu je papež posadil cesarsko krono na glavo in zbrana množica je veselja kričala: „Bog živi Karla Avgusta, rimskega cesarja!“ Tako je bila čast in oblast zahodno-rimskih cesarjev znova ustanovljena in kerščanski svet v zahodni in osrednji Evropi je imel naslednja stoletja poleg najvišega cerkvenega glavarja (papeža) svojega posvetnega vladarja.

Karlovo notranje vladanje.

Deržavi na čelu je stal cesar, ki ni imel stalnega stolišča, ampak je s svojim dvorom živel zdaj v tej, zdaj v onej pokrajini, najrajši pa je bival v svojih palačah v Ahenu, Frankfurtu in Ingelheimu. Postave, capitularia imenovane, je sam proglašal vsem podložnikom; sestavljati so mu jih pomagali prebrisan in osebno mu zelo udani svétniki (državno svetovalstvo). Pri vseh zelo imenitnih stvareh je sklicaval državni zbor, ktereга članovi so bili vsi cerkveni in posvetni veljaki (nadškofje, škofje, opati, grofovi, vojvodi i. t. d.). Starih narodnih naredeb in pravic ni siloma spodrival, če niso bile navskriž z novimi postavami, ki so veljale za vso državo.

Tudi upravo in sodstvo je znova uravnal. Odpravil je stare vojvodine ter državo razdelil v okrajne grofije. Njih upravnike je cesar samovoljno imenoval. Bili so od njega po polnem odvisni uradniki, ki so morali ob času vojske vojščake zbirati in voditi, v miru pa pravico razsojevati. Nadzorovali so jih cesarjevi poslanci ali pregledniki (missi regis); ti so morali posebno na to gledati, da so se državne postave povsodi izverševale. Po dva in dva (en duhovnik in en posveten gospod) sta potovala po posameznih grofijah ter cesarju poročala o njihovem bitji. Na mejah je ustanovil bolj obširne krajine ali mejne grofije, katerih oblastniki (mejni grofovi) so imeli večje pravice od navadnih grofov.

Cesar sam je napovedal, kedaj se ima vojska zbrati. Kot nadvojvoda skupne vojske je imenoval voditelje in podvoditelje. Vsak svobodni državljan, ki je imel tri kmetije v last, se je moral sam oborožiti ter iti v vojsko. Da bi se tej odtegnili, izročili so premnogi svobodni posestniki svoja posestva kakemu cerkvenemu ali posvetnemu velikašu ter jih od teh zopet v fevd dobili. Tako so iz svobodnih državljanov postali fevdniki. Tako ste rasli moč in število plemenitnikov, zlasti cesarjevih uradnikov, število svobodnih malih posestnikov pa je nagloma pojemaleo.

Karlova skerb za izobraževanje svojih podložnikov.

Če se Karl v mladosti prav ni dosta učil in se je kot samostalen vladar (od 23. leta svojega življenja) skoro neprestano vojskoval, je vendar kmalu spoznal veliko vrednost duševne izobraženosti. Zato je z raznimi napravami skerb, da bi podložni mu narodje primerno se izobraževali. V deželo je privabil najmenitnejšega tadanjega učenjaka Anglosaksona Alkuina iz Jorka, Pavla Diakona, slavnega pisatelja langobardske zgodovine i. t. d. Uže priletel se je sam vendar rad učil ter v tem oziru bil svojem in vsem dvorjanom v najlepši izgled. V poznejših letih se je bil naučil celó gerškega jezika; ustanovil je posebno akademijo učenjakov na dvoru, ktere član je pod imenom „kralj David“ sam bil. Lotil se je raznih učenih del; sestavil je neko nemško slovnico ter dal mesecem in vetrom nemška imena. Skerb pa je tudi za izobraževanje prostega ljudstva, pri katerem so mu morali duhovniki, pravi učitelji ljudstva, pomagati. Zato jih je Karl oprostil vojaščine ter jih z vsem potrebnim preskerbel. Razen ljudskih šol so bile še više učilnice v samostanih in pri glavnih cerkvah, v kterih so se mladeniči izobraževali in pripravljali za razne cerkvene in posvetne službe. Karl sam je po gostem obiskaval šole, hvalil in obdaroval je pridne učence, lenuhe pa je karal.

Tudi umetnost je močno podpiral. V raznih krajih svojega kraljestva je sezidal več cerkev in palač (palatium). Take stavbe so olupševali italijanski umetniki, ki so Franke učili zidarstva, slikarstva in kiparstva. Tudi mnogo pevcev je privabil iz Italije, ki so s svojim lepim petjem zlasti cerkvene svečanosti povzdigali.

Poleg duševne omike pa Karl ni zanemarjal gmo t n e g a razvitka. Pospesheval je posebno poljedelstvo, s kterim se je sam najraje pečal. Njegova zemljišča in njegove pristave so bile prave izgledne kmetije. Podpiral pa je tudi obertnost in trgovstvo.

Karl je bil zelo močne, dobro dva metra visoke postave. Ker je rad jahal in na lov hodil, zmerno jedel in pil, uterdilo se mu je zdravje tako, da ni bil kljubu neprestanemu delovanju nikdar bolan. Ker sta mu bila starša dva odrasla sina (Karl in Pipin) umerla, mislil je v starosti večkrat na smert. Leta 813. je sklical občni državni zbor v Aachen, kamor je prišel tudi tadanji edini njegov sin Ludvik. Tu je vpričo zbranih velikašev mu postavil cesarsko krono na glavo ter ga tako za samolastnega naslednika na prestolu imenoval (813). Kmalu potem je umerl v 72. letu svojega življenja.

Nasledniki Karla Velikega do pogodbe verdunske.
(814—843.)

Ludvik Pobožni (814—840).

Ludvik Pobožni, dedič in naslednik Karla Velikega, je bil kaj milega serca in mirne kervi, velik prijatelj učenosti in miru. Za

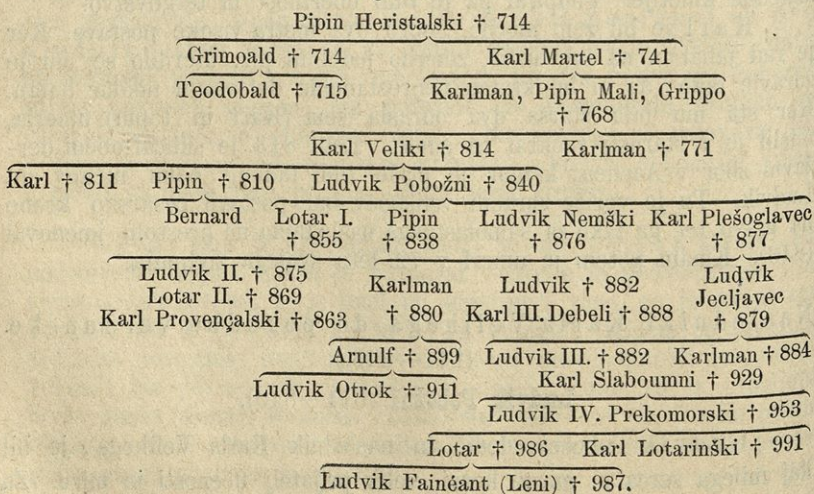

svojega očeta je bil kaj delaven, pa kot samostalen cesar je zanemarjal svoje vladarske dolžnosti ter rajši se udeleževal raznih cerkvenih obredov. Uže 817. leta je razdelil cesarstvo med svoje tri sinove: Lotar, Pipin in Ludvik imenovane.*) Ko je od svoje druge žene Judite dobil še enega (četertega) sina, hotel je cesarstvo znova razdeliti. Temu so se uperli starejši trije sinovi ter začeli vojsko zoper očeta; v tej vojski so blizu Kolmara v Alzaciji fevdniki (vazali) Ludvika Pobožnega izdali in zapustili, tako da so ga sinovi vjeli. Zato so ondešnja planjavo imenovali „lažnjivo polje“ (833). Lotar je potem očeta prisilil prestolu se odpovedati ter očitno pokoro storiti. Ker je Lotar samovoljno in preošabno se ponašal ter očeta pritiskal, uperl se mu je Ludvik Nemški ter je očeta osvobodil sramotne ječe. S tem pa notranji prepiri niso nehali. Ko je namreč Pipin leta 838. umerl, razdelil je Ludvik Pobožni znova svoje cesarstvo, a pri tej priliki je zvestega mu Ludvika Nemškega prezrl ter mu manj dal, kot je ta pričakoval. Zato je Ludvik Nemški znova zgrabil za orožje zoper očeta; v tem boji je umerl nesrečni Ludvik Pobožni (840).

Pogodba verdunska (843).

Lotar, Ludvik Nemški in Karl Plešoglavec, ostali sinovi Ludvika Pobožnega, so se po očetovi smerti med seboj vojskovali. Mlajša dva sta hotela za se imeti dela frankovskega kraljestva,

*) Rodovnik Karolingov.

ktera jima je oče določil, najstarši (Lotar I.) pa si je kot cesar lastil nadoblast črez vso carevino. Tri leta so se kervavo vojskovali. Lotar je leta 841. izgubil bitko pri Fontaneti (Fontenaille); dve leti pozneje pa so uporni plemenitniki prisilili brate, da so se med seboj pogodili in državo znova razdelili. To se je zgodilo v Verdunu (843). Po tej preimenitni verdunski pogodbi je obderžal Lotar cesarsko čast ter dobil frankovsko Italijo in dolgo progo sveta od Sredozemskega do Nemškega morja. Ta proga je bila na vzhodni strani omejena po Alpah, Ari, srednjem Renu, Izeli in izlivu Emškem, na zahodni pa po Rodanu, Saoni, Mozi in Skaldi. Vse dežele na vzhodni strani Lotarjevega kraljestva je dobil Ludvik, ki se po podložnih mu nemških narodih imenuje Nemški; dežele na zahodni strani, poseljene od romanskega (francoskega) ljudstva, je dobil Karl Plešoglavec.

Propad frankovskega kraljestva do odmertja Karolingov.

Verdunska pogodba je ustanovila tri samostalna kraljestva; pa nesloga in zavidnost tudi poslej ni prenehala med brati in njih nasledniki ter je vzročila premnogo kervavih vojsk. Fevdniki so se polastovali zmerom večih pravic ter so nazadnje kraljevo oblast skoro po polnem uničili. Ker so tudi vnanji narodje jih pritiskali, morala je njih oblast po polnem propasti.

Lotar I. in njegovo cesarstvo.

(843—875.)

Cesarsko čast in oblast je Lotar podelil svojemu najstaršemu sinu Ludviku II. ter mu dal Italijo, ostale dežele pa je razdelil med druga sina (Karl Provenčalski in Lotar „Lotarinški“; „Lotharii regnum“). Ko so ti umerli brez otrok, razdelila sta si njih dežele Karl Plešoglavec in Ludvik Nemški (870). Karl II. je dobil po večem romanske pokrajine ter se je poslej polastil tudi Italije, Provence in cesarske krone; Ludvik Nemški pa je dobil germanske dežele tostran Moze (nemška Lotaringija).

Karl Plešoglavec in francoski Karolingi.

(843—987.)

Zahodno frankovsko ali francosko kraljestvo je močno slabelo vsled bojev, ktere je Karl začel, da bi svojo oblast razširil. Tudi surovi Normanci (prebivalci danski in skandinavski) so v malih pa nebrojnih svojih ladjah neprestano napadali in plenili razna pri-

morja; po rekah so prederzneži brodili v notranje strani ter po njih ropali. Še bolj pa je moč francoskih Karolingov slabela po uporih in vojskah mogočnih njih fevdnikov, ki so hlepeli po neodvisnosti. Po takem se ni čuditi, da so se tudi meje kraljestva jele skerčevati. Karl Debeli jim je vzel Italijo in cesarsko krono, grof Boso pa se je spuntal ter med zahodnimi Alpami in Rodanom ustanovil samostalno burgundsko kraljestvo.

Da bi kraljestvo prepada rešili, izvolili so francoski plemenitniki nemškega Karolinga Karla Debelega za svojega kralja (884); tako je ta nespretni vladar še enkrat zedinil veliko frankovsko kraljestvo. Ko se pa ni mogel ubraniti sovražnim napadom ter je z Normanci celo sramotno pogodbo sklenil, zbrali so se velikaši v Triburu (887) ter ga s prestola pahnili. Francoski plemenitniki so na to izvolili Odonu Pariškega za kralja. Zoper tega se je vzdignil francoski Karoling Karl IV. Slaboumni (898 — 923), kterega so kot 5 letnega dečka bili leta 884. plemenitniki prezerli. Pa za tega kralja in njegovih naslednikov je kraljestvo še hitreje propadalo. Normanci so še huje tiščali v deželo in eden njih voditeljev, Rollo, ki se je kerščen Robert imenoval, je dobil od Karla Slaboumnega obširno pokrajino ob dolnji Seni in Morskem rokavu (Canal la Manche), ki se odsihmal po takratnih germanskih naselnikih Normandija imenuje (911). Tudi dežele na obeh straneh Juranskega pogorja so se odcepile od francoske oblasti ter se ustanovile v samostalno transjuransko ali gorenje-burgundsko kraljestvo pod grofom Rudolfom (888). 40 let poslej se je to kraljestvo zedinilo z dolnje-burgundskim (924). In Rudolf vladar zedinjenega burgundskega kraljestva, je bil tako močen, da je zahodne Karolinge celo spodrnil s prestola ter 13 let (923—936) gospodoval vsemu zahodnemu frankovskemu kraljestvu. Za njim so se Karolingi sicer zopet polastili prestola, a le za 40 let. Po smerti Ludvika Lenega (Fainéant), v letu 987. se je polastil Hugon Capet, vojvoda pokrajine Francije (Isle de France), verhovne oblasti in kraljeve časti ter je postavil svojo rodovino na prestol. Ta rodovina se po njem imenuje kapetinška.

Kraljestvo nemških Karolingov.

(843—911.)

Posebna nesreča je preganjala nemške Karolinge. Ludviku Nemškemu († 876) sta umerla najkrepkejša starša sinova, tako da je Karl Debeli podedoval in zedinil nemško kraljestvo. Res je ta nespretni vladar pridobil Italijo, cesarsko krono in za nekaj časa (884—887) celo zahodno frankovsko kraljestvo, tako da je vladal vsemu cesarstvu Karla Velikega, pa zarad nespretnosti so ga odstavili tudi nemški plemenitniki ter na prestol posadili njegovega strijčnika, kaj krepkega Arnulfa Korotanskega (887).

Arnulf (887—899) se je srečno bojeval z Normanci ter jih na reki Tiliiji (Dyle, dotok Skalde) tako potolkel, da niso več napadali severne meje njegovega kraljestva. Potem se je dolgo časa vojskoval z veliko-moravskim kraljestvom, katero sta Moimir in Rostislav ustanovila; takrat je čez nje vladal slavni Svatopluk († 894) ter je razširil čez Moravsko in Ogersko. (Več o tem preimenitnem slovanskem kraljestvu na drugem mestu.) Ker Arnulf ni mogel sam nič opraviti zoper Svatopluka, poklical je surove Madjare na pomoč, ki so res priderli od vzhoda, pokončali veliko-moravsko kraljestvo, a poslej tudi nemškemu cesarstvu preveliko škode storili. Šel je tudi v Italijo, kjer je dobil cesarsko krono (896), a deželo je moral kmalu zapustiti.

Po Arnulfovi smerti so nemški velikaši izvolili Ludvika Otroka za kralja (899—911). Ker je imel komaj 6 let, vodil je vlado Haton, nadškof moguntinski. Pripovedka popisuje tega nadškofa kot silno terdoserčnega in zviječnega moža („Mišji stolp“ v Renu pri Bingenu). Za tega nezrelega kralja so Madjari večkrat priderli v Nemčijo ter jo pustotili in po njej plenili. Večkrat so se jim nemške vojske ustavile, a siloviti Madjari so jih vsakrat potolkli v kervavih bitkah. Ker tedaj mladi kralj ni mogel sam braniti kraljestva, izvolili so posamezni nemški razrodi vojvode, ki so se madjarskim četam ustavljali. Tako so se znova ustanovila razrodna vojvodstva, ktera je bil Karl Veliki zaterl. Najimenitniša vojvodi sta bila Oton Svetli v Saksoniji in Ljutpold na Bavarskem. Pa tudi Alemanija (Švabsko), Lotaringija in Frankovsko so imele svoje vojvode, ki vse za kralja niso dosta marali. Tako je imelo nemško kraljestvo se razdrobiti, ko je z Ludvikom Otrokom leta 911. po polnem odmerl rod nemških Karolingov.

Nemčija pod kralji iz raznih rodov (911—1125).

Konrad Frankovski (911—918).

Po Ludvikovi smerti so se zbrali nemški velikaši v Forchheimu ter izvolili frankovskega vojvodo Konrada za kralja. Ta se je moral neprestano bojevati z mogočnimi vojvodi razrodov, ki so hrepeneli po samostalnosti. Lotaringijani se uže njegove volitve niso bili udeležili ter so poslej očitno s Francozi potegnili. Da bi se vojvodom lože upiral, uklanjal se je cerkvenim oblastnikom ter njihovo moč mnogo povišal. Med vnanjimi sovražniki so mu bili Madjari najnevarniši; ti so celo v Saksonijo (severno Nemčijo) večkrat prilomastili ter jo hudo opleni. V nekem boji z njimi je bil Konrad ranjen ter je vsled tega umerl (918). Pred smertjo je pozval k sebi svojega brata Eberharda ter mu naročil, naj znamenja

kraljeve časti izroči njegovemu nasprotniku, saškemu vojvodi Henriku, ki edini zamore državo rešiti pogube.

Nemški vladarji iz saksonske rodovine (918—1024).

Henrik I. (918—936.)

Saški in frankovski razrod je Henrika izvolil za kralja; druge uporne vojvode je moral novi kralj siloma ukrotiti, da so priznali njegovo nadoblast; tudi Lotaringijo je zopet pridobil Nemčiji, s katero je odsihmal bila združena. — Leta 924 so Madjari bili znova napadli Saksonijo. Pri tej priliki so Sasi vjeli nekega veljavnega madjarskega voditelja. Ker ga jim Henrik zopet izroči ter obljubi letni davek plačevati, obljubijo mu Madjari, da skozi 9 let ne bodo več napadali Saksonije. Ta leta se je Henrik pridno pripravljajal za naslednjo vojsko. Ustanovil je mnogo novih terdnjav, stare pa je še bolj uterdil in razširil. Ukazal je vsakemu 9. možu preseliti se s kmetov v mesto, kjer samo so se smeli občni zbori zbirati in razne veselice in svečanosti obhajati. Ker so iz teh gradov in terdnjav pozneje se razvila mesta, imenujejo Henrika mestoustanovitelja. — Uredil je tudi vojsko, zlasti pa konjištvo, ki je bilo poprej iz karolinške vojske skoro po polnem izginilo. Z novo vojsko je premagal Slovane ob Labi (Vinde, Sorbe, Havelance i. t. d.) ter je češkega vojvoda Vaclava Svetega (926—935) prisilil Češko mu izročiti in je kot nemški fevd od njega sprejeti (929). Ko se je l. 933 izteklo 9 letno premirje, napadli so Madjari znova Turingijo; Henrik jih je pri Meziboru (Merseburg) tako potolkel, da niso nikdar več prišli v severno Nemčijo. Pred smertjo je priporočil svojega najstaršega sina Otona za naslednika.*)

Oton I. (936—973.)

Oton I. (Veliki) je bil izvoljen od vseh nemških razrodov ter v Aachenu slovesno kronan. Pri kraljevem obedu so vojvode per-

*) Rodovnik saških vladarjev.

Henrik I.

Tankmar	Oton I.	Henrik	Bavarski † 955	Bruno Kolonski † 965
	1. žena Edita	Henrik Prepiravec † 995		
	2. žena Adelajda	Henrik Sveti † 1024.		
Ludolf	Oton II. † 983			
	Oton III. † 1002.			

vikrat opravljali častna opravila ključarja (kamernika), stolnika (miznika), nadčasnika (točaja) in maršala. Vendar so se kmalu razrodovski vojvode spuntali zoper kraljevo oblast ter se celo zavezali z Otonovima bratoma Tankmarjem in Henrikom Bavarskim. Oton je premagal upornike ter jih primerno kaznoval in zmanjšal vojvodsko oblast. Vsa kraljeva posestva, ki so jih po posameznih vojvodinah vojvode sami oskrbovali, je izročil posebnim oskrbnikom. Ti kraljevi uradniki, palatini ali palatinski grofje imenovani, so bili od vojvod popoln neodvisni, da celo nadzorovali so jih, ker je bila njih dolžnost potegovati se za kraljeve pravice. Izrekel je tudi, da vojvodsko čast more le kralj sam podeliti.

Potem se je Oton srečno bojeval z Danci (947) ter je zopet ustanovil mejno krajino Šlezviško. Užugal je tudi Slované ob Labi ter jih skušal kerščanstvu pridobiti; zato je ondi ustanovil več škofij, med katerimi je bila nadškofija devinska (Magdeburg 968) najimenitniša.

Ko se je sin njegov Ludolf vzdignil z drugimi uporniki zoper njega, poklical je ta celo Madjare na pomoč. Ti so res leta 955. prihrumeli na Nemško. Plenili so po Bavarskem ter priderli do Avgsburga, kterege so oblegali. Vsi nemški rodovi so s svojimi vojvodi prišli v vojsko, ktero je Oton sam vodil. Z molitvijo in postom so se pripravljali na boj z ljutimi sovražniki. Na dan sv. Lovrencija (10. avgusta) leta 955. so se sprijeli in Madjari so bili po polnem potolčeni. Odsihmal je tudi južna Nemčija imela mir pred njihovimi napadi. Da bi vzhodno mejo svojega kraljestva ob Donavi dobro zavaroval, ustanovil je Oton I. Vzhodno krajino (mejno grofijo) ter jo je izročil posebnemu mejnemu grofu Burkardu. Cela krajina je obsegala okoli 20 □ miriametrov ter je v nekem pismu Otona III. pervikrat imenovana Ostarrichi („Avstrija“); bila je začetek sedanjega nadvojvodstva Avstrijskega in tako tudi celega Avstrijskega cesarstva.

Po Arnulfu ni nobeden nemški vladar več nosil cesarske krone. Polastili so se je bili burgundski kralji in takrat jo je imel Lotar. Po nagli njegovi smerti (950) jo je skušal dobiti Berengar, mejni grof ivrejski, ki se je bil polastil oblasti čez Lombardijo. Da bi se v svojej časti bolj uterdil, hotel je svojega sina in naslednika oženiti z lepo Adelajdo, vdovo rajnkega cesarja Lotarja. Ta pa ga ni hotela vzeti ter je poklicala Otona iz Nemčije na pomoč. Oton je prišel z vojsko v Italijo, premagal Berengarja ter se polastil

Lombardije; ker je bil ravno vdovec, oženil se je zopet z rešeno vdovo Adelajdo. Berengarju je podelil vso severno Italijo v fevd. Ker se je ta hotel znebiti nemške nadoblasti, šel je Oton zopet v Italijo (961) ter je premagal in odpravil upornega Berengarja. Potem je šel v Rim, kjer ga je papež Janez XII. kronal za cesarja (962). Odsihmal je bila cesarska krona neprestano sklenena z nemško kraljevsko krono (962—1806). Tako si je Oton dobil nadoblast nad srednjo Italijo. Poslej (966—972) je skušal dobiti tudi južno Italijo, takrat razdeljeno med Bizantince in Arabce (Saracene). Napadel jo je ter se tako srečno bojeval z Bizantinci, da je carigradski cesar dal cesaričino Teofano za ženo njegovemu sinu Otonu (II.), kterega je malo poprej papež kronal za rimskega cesarja.

Oton II. (973—983.)

Po ženitvi svojega sina (972) se je Oton Veliki vernil v Nemčijo, kjer je umerl leta 973. Nasledoval mu je komaj 18 let star Oton II. Če so ga sperva prav vsi priznali, moral se je vendar poslej bojevati z uporniki. Njegov strijčnik Henrik Prepiravec, vojvoda bavarski, se je zarotil z vojvodom češkim in poljskim zoper njega. Cesar je premagal vse svoje sovražnike ter jih primerno strahoval (975). Bavarsko vojvodstvo je dal svojemu prijatelju Otonu, vojvodi švabskemu; velik kos, namreč Vzhodno krajino, pa je odtergal od premočne Bavarije in ga podelil Leopoldu (I.) Svetlemu iz frankovske rodovine babenberške (975 ali pa 976). Tako so prišli slavni Babenbergi na Avstrijsko. (Pripovedka o hudem lovu in ulomljenem loku). Po slavnej francoskej vojski (980) je šel Oton II. nad Bizantince in Saracene v južni Italiji. Zmagal je sicer pri Koloni na meji Kalabrijski, a sovražnikova zaseda je pobila skoro vso njegovo vojsko (980) in cesar sam se je iz velike nevarnosti komaj rešil. Ko je pripravljal novo vojsko, umerl je nagle smerti (983). Takrat je njegov naslednik

Oton III. (983—1002)

imel komaj 3 leta. Zato je zanj vladala njegova mati, zelo izobražena Teofana, po njenej smerti pa njegova stara mati Adelajda. Henrik Prepiravec, ki je bil zopet dobil bavarsko vojvodino, je skušil mladega kralja in vlade se polastiti, a Viligis, nadškof moguntinski, je uničil vse njegove naklepe. Ko je mladi vladar nekoliko

odrastel, šel je v Italijo, ktero je mislil za središče svojega cesarstva ustanoviti. Prišedši v Rim je postavil svojega strijčnika Gregorija na papežev prestol in ta cerkveni vladar je kronal njega za cesarja (996). Ko je Gregorij V. umerl, naredil je cesar svojega učitelja, učenega Gerberta, za papeža, ki se je Silvester II. imenoval (999). Ta preslavni mož je v onem stoletju v zahodni Evropi najbolj slovel zaradi svoje učenosti, ki jo je zadobil v španskih šolah. Njegova vednost in izobraženost ste bili toliki, da so ga imenovali čarobnika ter mislili, da je papež s hudičem v zvezi. Neizkušenega Otona je s starodavnimi nazori tako navdušil, da je ta mislil staro rimsko carevino znova ustanoviti ter Rim narediti za središče svoje oblasti. Takrat so ljudje v obče mislili, da se bo z letom 1000 svet razdrobil in da se bo začelo ono kraljestvo, o katerem sveto pismo govori. Te misli je bil tudi Oton ter je delal ostro pokoro in je hodil na božja pota. (Obiskal je grob svetega Vojteha, nekdanjega škofa praškega, v Gnezdnu na Poznanjskem, potem pa grob Karla Velikega v Aachenu.) Poljskemu vojvodi Boleslavu Hrabremu je odpustil letni davek in Gnezdno je naredil za nadškofijo; s to nadškofijo je poljska cerkev postala po polnem neodvisna od nemških nadškofov. Še večjo samostalnost so zadobili Madjari, katerih vladar sveti Štefan je po nasvetu cesarja dobil od papeža Silvestra kraljevsko čast in oblast (1000).

Ko je cesar tretjikrat prišel v Rim, da bi v večnem mestu zveršil sanjarske naklepe o starorimskem cesarstvu, spuntali so se Rimljani zoper njega ter ga iz Rima spodili. Ko je novo vojsko pripravljaj, da bi se nad Rimljani maščeval, umerl je nagloma v 22. letu brez lastnih dedičev (1002).

Henrik II. Sveti (1002 -- 1024).

Večina nemških velikašev je izvolila sina Henrika Prepiravca za kralja. Ta se je moral z raznimi nasprotniki, ki so tudi po kraljevi časti hlepeli, bojevati ter jih ukrotiti. Poslej se je vojskoval z vnanjimi sovražniki nemškega cesarstva. Boleslav Hrabri je porabil notranje prepire na Nemškem ter se je siloma polastil Slezije, Lužice, Češkega in Moravskega. Po dolgem boju je Henrik mu zopet vzel Češko ter je izročil Premislidom. V severni Italiji se je bil Harduin, mejni grof ivrejski, polastil Lombardije ter odpadel od rimsko-nemškega cesarja. Henrik ga je na svojem prvem

potu pregnal (1004) ter Italijo znova sklenil z Nemčijo. Na drugem potu v Italijo je dobil v Rimu cesarsko krono, na tretjem pa je v južni Italiji naselil več Normancev. Henrik II. je bil cerkvi in njenim oblastnikom posebno udan; bogato jih je obdaroval ter ustanovil novo škofijo v Bambergu na Bavarskem. Za to so ga poslej vverstili med svetnike. Enako priljubljena je bila tudi njegova žena sveta Kunigunda. Ž njim je izmerla saška kraljeva rodovina (1024).

Nemški kralji iz frankovske ali salske rodovine
(1024—1125).

Konrad II. (1024—1039.)

Konrad II. je bil pri Kampu v poreski dolini izvoljen od vseh nemških rodov. Bil je jako previden, moder in hraber vladar, ki si je neprestano prizadeval, zmanjšati preveliko moč državnih knezov in cesarstvo svoje rodovini z dedinsko pravico zapustiti. Zato je malim fevdnikom podelil dedinsko pravico, vojvodine Bavarsko, Švabsko (Alemanija) in Koroško pa je izročil svojemu sinu Henriku; tudi najimenitnije cerkvene službe je dal raznim članom svoje rodovine.

Srečen je bil tudi v vnanjih podvzetjih. V Italijo je šel dvakrat (1027 in 1036) ter ondi z vojsko ohranil nemško gospodarstvo. Tudi poljskega kralja Miečislava (II.) je prisilil, da je znova priznal nemško nadoblast. Mogočnega kralja danskega (Knuta) je pridobil za prijatelja, ko mu je krajino Šlezvik odstopil. Z nemškim cesarstvom je sklenil kraljestvo Burgundsko (1032), katero je bil zadnji burgundski kralj Rudolf III. njegovemu predniku, Henriku Svetemu, obljubil zapustiti.

Henrik III. (1039—1056.)

Pod tem vladarjem je nemško-rimsko cesarstvo dospelo do največje moči. V državi se ni upal nikdo upreti njegovim naredbam in ukazom, ker je Henrik sam neposredno gospodoval čez vojvodine Švabsko, Bavarsko, Frankovsko in Koroško pa čez kraljestvo Burgundsko. Tudi v Italiji je bila brez ovir priznana njegova verhovna oblast.

Ko se je njegov soverstnik Břetislav („češki Ahil“ 1037—1055), eden iz med najimenitnejših in najprevidnejših knezov iz rodo-

vine premislidske, polastil Moravskega in večine Poljskega ter se hotel iznebiti nemške nadoblasti, priderl je Henrik III. na Češko, premagal je Břetislava ter ga prisilil znova priznati nemško verhovno oblast (1041). — Na Ogerskem je po smerti svetega Štefana (1038) na prestol prišel njegov razuzdani in nesposobni sestranec Peter, kterege so Madjari kot tujca (Benečana) jako čertili. Zoper njega se vzdigne neverstvu udana stranka, ga prežene ter izvoli nekega Abota za kralja. Pregnani Peter je pribežal v Vzhodno krajino k svojemu svaku Adalbertu ter je prosil Henrika III. pomoči. Cesar je v zvezi z Adalbertom napadel Ogre ter jih po polnem premagal. Leta 1044 je zopet postavil svojega prijatelja Petra na prestol, Abota pa je dal uloviti in ob glavo djati. Kolikor časa je Peter gospodoval, priznal je verhovno oblast cesarja Henrika nad svojo državo. Pri tej priliki je mejni grof Adalbert razširil Vzhodno krajino na vzhodu do reke Litave.

V Rimu so bili nastali hudi razpori, ker so ob tistem času trije papeži hoteli cerkev vladati. Prišedši v Rim je Henrik ukazal vse tri papeže odstaviti; potem je na prestol postavil nekega nemškega škofa, ki se je Klemens II. imenoval. Ta ga je leta 1047. kronal s cesarsko krono. Isti papež in njegovi nasledniki, ki jih je tudi cesar spravil na prestol, so jeli cerkveno življenje zboljšavati; pri tem so jih posebno podpirali redovniki iz samostana v Clugny-u na Burgundskem. Da bi tu surovosti in silovitosti duhovskih in posvetnih velikašev ubranil, vpeljal je tako zvano božje premirje (treuga dei). Sam je živel jako pobožno ter je po navadi tadanjega časa delal ostro pokoro. Ker je bil pri vsej svojej ostrosti jako ponižen, ljubil ga je priprosti narod, plemenitniki so se ga pa močno bali.

Henrik IV. (1056—1106).

a. Henrikova mladost.

O cesarjevi smerti je imel njegov sin in naslednik Henrik IV. komaj 6 let. Njegova mati Neža je sperva zanj vladala. Da bi pridobila nekaj udanih jej knezov, podelila jim je razne vojvodine ter tako kraljevo moč močno oslabila. Za nje vladanja se je izgubil tudi vpliv nemškega cesarja pri volitvi novega papeža. Papež Nikolaj II. je po nasvetu preslavnega Hildebranda (naslednjega papeža Gregorija VII.) v cerkvenem zboru v Rimu (1059) določil, da v bodoče le kardinali (škofje rimske okrajine in viši duhovniki po glavnih cerkvah rimskih) volijo papeža ter da ima pri tem prenehati vsakteri inostranski posvetni vpliv. — Ko je Henrik imel 12

let, odpeljal ga je Hano, nadškof kolinski, materi ter je v njegovem imenu vladal cesarstvo. Hudo razžaljena mati je zapustila Nemčijo ter šla v neki samostan v Rimu, kjer je pobožna žena tudi umerla. Hano je mladega kraljiča jako ostro deržal in kaj resnobno odgojeval, kar pa mladeniču ni posebno dopadalo. Ko je enkrat Hano po opravljenih potoval v Rim, odpeljal je Adalbert, nadškof bremski, Henrika na svoj dvor ter se mu je skušal z mehkostjo prikupiti. Njegovih strasti in slabih nagnenosti ni nikakor berzdal; posebno je netil v mladem kralji sovraštvo proti Sasom, s kterimi je bil nadškof v vednem prepiru; Adalbert bi namreč bil rad v severni Nemčiji ustanovil neodvisno cerkveno oblast, kakor je bila neodvisna nadškofija trevirska, moguntinska in kolinska ob Renu. Temu so se pa Sasi hudo upirali, ker niso hoteli, da bi se njihova vojvodina bila zmanjšala. Res je moral Henrik odpustiti Adalberta, pa vpliv tega ošabnega nadškofa ga je vodil tudi v naslednjih letih, ko je kralj sam prevzel vlado.

b. Henrikova vojska s Sasi (1072—1075).

Henrik IV. je Sase hudo zatiral. V njih deželi je sezidal mnogo gradov ter je celo svobodne ljudi silil tlako mu delati. Tudi frankovski vojščaki so v onih gradovih hudo počenjali, žalili in tlačili saško ljudstvo. Temu so se leta 1072. uperli Saksonci, pregnali frankovske vojščake iz dežele, kralja pa so oblegovali v Harzburgu. Henrik je komaj rešil svoje življenje. Ker so pa Sasi prehudo razsajali po vzetih kraljevih gradovih ter celo cerkve in grobove oskrunjevali, dobil je Henrik IV. obilo pomoči pri jugozahodnih nemških in porenskih knezih. Potem je Sase premagal v kervavi bitki ob reki Unstruti (9. junija 1075), v kterej je bil tudi avstrijski mejni grof Ernest Hrabri ali Železni (strenuus) tako hudo ranjen, da je uže drugi dan umerl. Ker je po tej zmagi Henrik ostro in samovoljno ravnal s Sasi, zlasti pa z vjetimi saškimi plemenitniki, zameril se je državnim knezom tako zeló, da so se ti v Triburu zbrali (1076) ter hoteli izvoliti novega kralja. Tudi so ga saški velikaši, zlasti duhovski, tožili pri papeži Gregoriji VII.

c. Henrikov razpor in boj s papežem Gregorijem VII. in njegov konec (1076—1106).

Gregorij VII., poprej Hildebrand imenovan, se je rodil od ubogih staršev v Roviaku pri Saoni na Toskanskem. Ujec njegov je bil opat v Marijinem samostanu v Rimu ter je duševno mnogo

obdarjenega dečka vzela k sebi. Tu v samostanu se je Hildebrand izobrazil, kolikor se je tadanji čas človeku izobraziti bilo mogoče. Dorasel je postal menih v onem samostanu, ki je bil po ostrih načelih clugny-anskih redovnikov vravnani in zboljšani. V 25. letu je zapustil samostan ter šel na dvor papeža Gregorija VI., kateri mu je zaradi njegove učenosti in previdnosti mnogo zaupal. Ko je ta papež odstopil, spremil ga je Hildebrand v prognanstvo na Nemško. Po njegovi smrti je šel v samostan Clugny, od kodar so ga kmalu poklicali v Rim na papežev dvor. Leta 1042. je bil posvečen za kardinal-dijakona ter je od tega časa imel največ vpliva na voditeljstvo katoliške cerkve. Hildebrand je dobro poznal vse slabosti in napake katoliške cerkve in njenih duhovnikov, zato je skušal jih odpraviti, duhovništvo izboljšati, papežu pa popolno neodvisnost od vsakere posvetne oblasti pridobiti. Ona imenitna naredba Nikolaja II. (1059), po kateri je bila volitev papeža odtegnena vsakteremu vplivu rimsko-nemškega cesarja in vsakere druge posvetne oblasti, je izvirala od subdijakona Hildebranda.

Ko je leta 1073. bil izvoljen za papeža (imenoval se je Gregorij VII.), skušal je svoje naklepe zveršiti. Zato je prepovedal duhovskim oblastnikom, sprejeti duhovske (cerkvene) službe, katere bi jim posvetniki (deželski knezi) s cerkvenimi znamenji — s perstanom in pastirsko (škofovsko) palico podeliti hoteli; prepovedal pa je tudi posvetnim knezom cerkvene službe tako podeljevati (tako postavljanje v cerkvene službe se imenuje po latinskem „investitura“). Da bi duhovniki lažje izpolnovali svoje duhovske (cerkvene) dolžnosti ter se pri tem nikakor ne ozirali na posvetne oblastnike in posvetne razmere, prepovedal jim je ženiti se; oženjenim pa je zapovedal svoje žene zapustiti (celibat). Ob enem je tudi zelo ostro prepovedal simonijo, ki so jo že prejšnji papeži skušali zatreti. Simonija je bila ostudno prodajanje duhovnih služeb, do katerih so po tej poti lahko dospevali najnevredniši in najnesposobnejši ljudje.

Gregorij je hotel najprej nemškega vladarja prisiliti, da bi njegove zapovedi priznal in izpolnoval, češ potem bodo drugi evropski vladarji jih tudi priznali. Odsvetoval mu je še dalje samovoljno podeljevati cerkvene službe, škofije in opatije. Ker ga Henrik ni poslušal, pozval ga je papež v Rim, naj se opraviči; ko bi se pa branil, žugal mu je izobčiti ga iz katoliške cerkve. To žuganje je strastnega kralja tako razkačilo, da je nemške škofe in kneze zbral v Wormsu (1076), kjer je papeža obdolžil raznih pregreh ter ga odstavil. Na to je Gregorij VII. kralja res izobčil iz cerkve ter podložnike odvezal od prisege zvestobe.

Kmalu je premnogo nemških knezov, posvetnih in duhovskih, potegnilo s papežem; zbrali so se v Triburu (1076), kjer so mislili kralja odstaviti. Pa papeževi poslanci so jih toliko utolažili, da tega niso storili; sklenili so pa drugo leto sniti se s papežem v Augsburgu, tu ž njim soditi kralja in ga odstaviti, če med letom ne bode zopet sprejet v občino katoliške cerkve. To resnobno žuganje je strastnega kralja kar spremenilo. Sredi prehude zime se je napotil s svojo zvesto mu udano ženo Berto v Italijo; po največih nevarnostih in težavah je prekoračil zapadene snežnike v zahodnih Alpah ter nenadoma prišel v Lombardijo. Papež je bil na potu v Nemčijo ter se je takrat mudil v gradu Kanosi (na Modenskem) pri Matildi, krepotni in mogočni mejni grofinji toskanski. Gregorij VII. je mislil, da je kralj prišel v Italijo z vojsko, s katero bi ga tu nadlegoval; pa Henrik ni prišel kot sovražnik njegov ampak kot pokornik, ki se je hotel na vsak način s papežem spraviti. Po tadanji navadi je moral tri dni zaporedoma priti na dvorišče v gradu kanoškem ter od jutra do večera v pokorniški obleki čakati, dokler ga ni papež na prošnjo svoje prijateljice grofinje Matilde zopet sprejel v občino katoliške cerkve; to pa je papež storil le s pogojem, da se bode Henrik podvergel sodbi nemških knezov na bodočem zboru (1077) ter se do tje zderžal vsakega vladarskega čina. A kralju je bilo kmalu žal, da se je bil papežu po polnem udal, kajti videl je, da bi ga v boji s cerkvenim nadvladarjem podpirali vsi lombardski mogočnejši, katerim tako mogočen papež, kakor je bil Gregorij VII., ni bil po godi. Henrik se je postavil na čelo papeževih nasprotnikov, simonijskih škofov in posvetnih knezov, ter je Gregoriju VII. zaperl pot na Nemško. Zato je Gregorij kralja znova izobčil iz cerkve in nemški knezi, zbrani v Forchheimu (1077), so oklicali Nemčijo za izborno državo, Henrika IV. so odstavili in na njegovo mesto izvolili Rudolfa, vojvodo švabskega. Po tej volitvi (nasprotnega kralja) je bila Nemčija razcepljena med dve mogočni stranki, kateri ste se preganjali in kervavo med seboj bojevali. S Henrikom IV. so zlasti nemška mesta potegnila; mnogo mu je pomagal tudi njegov zet Friderik Bürenski, kteremu je izročil vojvodino švabsko, nasprotniku Rudolfu vzeto. Ta Friderik je sezidal imenitni grad Hohenstaufen ter je začetnik po njem imenovane slavne vladarske rodovine hohenstaufovske. Ko je Henrik premagal svojega nasprotnika, kterega najmočnejši zaveznik je bil Velf, vojvoda bavarski (Rudolf je bil v bitki na Elstri hudo ranjen ter je kmalu potem umerl, 1080);

šel je v Italijo, kjer je z udanimi škofi in knezi odstavil Gregorija VII. Z vojsko je šel nad Rim, kjer se mu je Gregorij umaknil v terdni grad Sant Angelo. Nemški kralj je ukazal izvoliti novega papeža Klementa III., ki mu je tudi podelil cesarsko krono (1084). Gregorija VII. je predolgo oblegoval v terdnem gradu, dokler niso iz južne Italije prišli Normanci, papeževi zavezniki, ki so nemškega cesarja pregnali iz Rima in papeža osvobodili. Ko so poslej ti odšli z bogatim plenom, moral je tudi Gregorij VII. pred razkačenimi Rimljani za njimi bežati; umerl je v Salerni (1085). Zadnje besede njegove so bile: „Jaz sem zmerom spoštoval pravico, čertil pa krivico, zato umerjem v prognanstvu“.

Njegova smert Henriku ni nič koristila, kajti naslednja papeža, Urban II. in Paskal II., sta ga tudi izobčila iz cerkve. In tudi nemški knezi so bili izvolili novega nasprotnega kralja Hermana Salmskega (1081). Ko je ta umerl, spuntala sta se sina Henrikova zoper njega, najprej Konrad (ki je bil uže za naslednika izvoljen), po Konradovi smerti (1101) pa Henrik, mlajši njegov sin. V vojski je sin prekanil očeta ter ga je ujel (1105). V ječi ga je prisilil da se je odpovedal cesarski in kraljevi kroni. Ko so pa kljubu tej odpovedi mu žugali s smertjo, ušel je stari cesar v Kolin in od todi v Lüttich, kjer se je za novo vojsko zoper malovrednega, nehvaležnega sina pripravljaj; kar je umerl leta 1106. Ker je bil izobčen iz cerkve, pokopali so ga še le leta 1111. v stolni cerkvi v Spiri.

Henrik V. (1106—1125).

Cerkvena stranka je Henrika bila pridobila in zoper očeta spodbodla. In dokler se je s tem vojskoval, veljala je pogodba, da se bode Henrik (V.) odpovedal starej pravici cesarjev, po stari navadi (s perstanom in škofovsko palico) podeljevati cerkvene službe. Po očetovi smerti pa se je odločil Henrik V. od cerkvene stranke ter se zoper njo jel vojskovati za stare cesarske pravice. Ujel je celó papeža Paskala II. (1111) ter ga je prisilil, da mu je priznal pravico podeljevati cerkvene fevde, in ga je za cesarja kronal. Papež je namreč hotel rajši vladati revno pa samostalno cerkev kot bogato pa od posvetne oblasti odvisno. Temu blagemu sklepu Paskala II. so se uperli kardinali, škofje in drugi duhovniki, ker se niso hoteli cerkvenim posestvom in prijetnemu življenju odpovedati. Zato je moral Paskal II. preklicati ono pogodbo in boj med cesarjem in papežem se

je znova začel. Še le 10 let poslej je nehal ta prepir, ko je papež Kalikst s cesarjem sklenil imenitni vormški konkordat (1122). Po tej pogodbi med cerkvijo in državo so bile volitve škofov in opatov (pa tudi papežev) rešene vsakterega vpliva od strani posvetnih vladarjev; pravico voliti so dobili duhovniki; papežu je bila priznana pravica, izvoljenim škofom in opatom izročati perstan in palico, znamenji njih cerkvene oblasti. Cesar sam ali pa njegov namestnik je smel pri volitvi navzoč biti in svobodno izvoljenemu duhovniku cerkvena posestva kot državne fevde z žezlom podeljevati. Tako je nehal 50letni prepir med cerkvijo in državo. Henrik V. je potem še tri leta živel ter kot zadnji člen mogočne salske rodovine umerl leta 1125.

Ustava rimsko-nemškega cesarstva.

Po smerti Karla Velikega so državni velikaši jako skerčili vladarjevo oblast. Kralj je vladal po pravu, ki se je podedovalo od roda do roda. Pri vseh važnih stvareh je sklicoval kneze v državni zbor, po čegar sklepah se je moral ravnati. Dohodki njegovi so dohajali od državnih posestev, ki so bila po raznih straneh države raztresena. Stalnega stolišča ni imel, ampak prehajal je s svojimi dvorniki po državi od grada do grada; zderžavati ga je morala dežela, v kateri je ravno bival. Očeta je navadno nasledoval sin, le če ni bilo nobenega moškega potomca, volili so novega kralja. Tako je bilo Nemško dolgo časa nekoliko dedinsko, nekoliko pa izborno kraljestvo, dokler ga v Forchheimu zbrani oblastniki niso slovesno oklicali za izborno državo (1077). Vsi svobodni prebivalci nemškega kraljestva so se s cesarjem ali kraljem vred ločili v 7 verst ali vojnih ščitov. Cesar ali kralj je bil sam v prvi versti, navadni svobodnjaki pa v sedmi. Razni plemenitniki so se razverstovali med druge verste. Ločili so tudi visoke in nizke plemenitnike. Visoko plemstvo je bilo ali duhovsko ali posvetno. Duhovski knezi so bili vsi nadškofje (6 in sicer v Mogunciji, Kolinu, Trieru, Breml, Devinu ali Magdeburgu in Salcburgu), škofje (35 je bilo vseh) in državni opatje. Ker so ti kakor sploh duhovniki v srednjem veku bili izobraženi, imeli so preveliko vpliva v državi. Kralj jih je imenoval za svoje ministre in svetovalce, za poslance, ter jim dajal druge važne službe. Posvetni knezi so bili vojvodi, palatini (palatinski grofi), mejni grofi, deželni grofi in po večem tudi drugi grofi. Vsi ti so oskerbovali kakovo državno službo. Za frankovskih ali salskih cesarjev so se jele te službe polagoma podedovati v dotičnih rodovinah, v največo škodo cesarski oblasti.

Niže plemstvo, razdeljeno med 5. in 6. versto, je bilo po večem odvisno od visokega, ki je je navadno zelo pritiskalo. Konrad II. je

pervi nižim plemenitnikom podelil dedinsko pravico za njih posestva, da bi jih pridobil za se zoper visoko plemstvo.

Število navadnih svobodnjakov se je od Karla Velikega bilo kaj zelo skercilo. Zeló imenitna pa so s časom postala mesta. Mesta so izvirala iz rimskih terdnjav in naselbin, ali so pa nastala poleg kraljevih gradov, tik škofovskih sedežev in samostanov.

Francosko

za pervih 4 Kapetingov (987—1108).

Francosko je bilo ob odmertji zahodnih Karolingov razkosano med premnogo večih in manjših oblastnikov, ki se za skupnega kralja niso dosta menili. Tako so prvi Kapetingi (Hugo Capet † 996, Robert † 1031, Henrik I. † 1060, Filip I. † 1108) prav za prav vladali le črez svojo vojvodino Francijo in še nektere druge pokrajine (Picardijo, Maine, Orléanois; — Berry). Na njih največo srečo so se deželni oblastniki neprestano med seboj vojskovali ter tako svojo moč zmanjševali. Ker je dežela vsled teh večnih bojov preveliko terpela, sklenili so (1041) najprej akvitanski škofje imenitno „božje premirje“ (treuga dei). Po tem je bilo določeno, da se od srede večera do ponedeljka jutra ne sme nobeden vojskovati. Kdor se je pregrešil zoper to naredbo, kaznovali so ga s cerkvenimi kaznimi. To „božje premirje“ je poslej obveljalo po vsem Francoskem, Burgundskem, Nemškem i. t. d.

Angleško

Anglosaksonski kralji (445—1016).

Ko sta Hengist in Horsa pripeljala Angle in Sase v Britanijo ter pregnala v Škocijo Pikte in Skote, polastili so se germanski pomočniki večine britanske zemlje ter ustanovili sedmero samostalnih kraljestev. Ta so se poslej skoro neprestano med seboj prepirala in slabila, dokler ni v 9. stoletji (827) Egbert, kralj westseški, zedinil vsa kraljestva pa tudi pokrajini Wales in Cornwall ter novo oblast imenoval „Anglija“ (Angleško).

Njegove naslednike so Normanci iz Danskega in Skandinavskega hudo nadlegovali. Sperva so napadali ti spretni sovražniki le angleška primorja ter jih oplenjevali, poslej so se pa polastovali obširnih pokrajin ter se po njih naseljevali. Te sile je Anglijo rešil Alfred Veliki (871—901), najimenitniši kralj iz anglosaške

rodovine. Sperva je bil ta kralj v boji z Normanci tako nesrečen, da je za dalje časa zapustil prestol ter kot begun po deželi hodil. V gozdovih grofije somersetske (Somersetshire) je znova zbral svoje zvesto mu udane vojščake. Ko je kot ubog pevec oblečen spremil nekega godca s harpo v tabor normanski, ogledal ga je na tanko in poizvedel sovražnikove naklepe.

Srečno se je vernil k svojim. Med tem je glas počil, da kralj Alfred, ki so ga med mertve šteli, še živi; njegova vojska se je množila od dne do dne. Po tem je napadel Normance ter jih po polnem potolkel (pri Eddingtonu); njih voditelja Gutruna je vjel ter ga pregovoril, da se je z Danci dal kerstiti. Ti kerščeni Danci so se v Angliji naselili, Alfreda za kralja priznali in deželo ondi varovali pred napadi drugih normanskih čet. Alfred je potem znova sezidal razderta mesta, ustanovil mnogo samostanov, napravil mnogo cest, oživil tergovino po deželi, po kateri je vladala največa varnost. Še večje zasluge si je pa Alfred pridobil za duševni razvitek svojega naroda. On ni ustanovil le mnogo izverstnih šol, samostanov in cerkev, ampak je tudi iz tujih krajev poklical v svoje kraljestvo mnogo odličnih učenjakov. Sam se je uže v mladosti rad učil; od matere svoje se je naučil mnogo saških narodnih pesmi in je kot 12letni deček od nje dobil knjigo v dar, ker se je bil hitreje kakor njegovi starejši bratje čitati naučil. Dorastši se je še le navadil pisati in v 36. letu komaj latinskega jezika. Po tem je sam iz latinskega v anglo-saško prestavil več imenitnih knjig n. pr. Boetijevo knjigo o „tolažbi, ki jo filozofija daje“, razne spise papeža Gregorija, občno zgodovino cerkvene pisatelja Orozija, cerkveno-deržavno zgodovino anglosaško čestitega Bede (Beda venerabilis) i. t. d. Zbral je tudi anglosaške junaške pesmi. V vsakem oziru je bil Anglosasom to, kar je bil Karl Veliki frankovskim narodom.

Proti koncu svojega vladanja se je moral zopet bojevati z normanskimi roparji, ki so po njegovej smerti zmerom huje napadali anglosaška primorja. Premnogo se jih je bilo celó v deželi naselilo. Kralj Etelred, neki Alfredov naslednik, se jih je hotel za zmerom iznebiti ter je ukazal vse isti dan (13. novembra 1002) pomoriti. Ta kervoločni ukaz, natanko izpeljan, pa je Dancem na Danskem še bolj razdražil, tako da so sklenili maščevati se nad Anglosasi. Danski kralj Sven je prišel z veliko vojsko nad nje ter jih hudo pritiskal; njegov sin Knut pa je po polnem podjarmil anglosaksonsko kraljestvo (1016).

Danski kralji (1016—1042).

Knut Veliki (1016—1035) je gospodoval čez Dansko, Norveško in Anglosaško ter je imel tudi verhovno oblast čez Škocijo. Bil je jako pravičen kralj ter je s podjarmljenimi Anglosasi ravno tako ravnal kakor z Danci, svojimi rojaki. Poprejšnji roparski napadi od strani Dancev so za zmerom po polnem prenehali. Tudi kerščanstvo je podpiral, da se je bolje utrdilo po njegovih deželah. Po njegovi smerti sta vladala njegova sina; poslej so se pa Anglosasi zopet povzdignili ter svojega rojaka

Eduarda (III.) Spoznavalca (confessor) na prestol postavili (1042—1066). Njegovo vladanje je bilo zelo mehko in pravično; rojaki njegovi pa niso bili ž njim posebno zadovoljni, ker je mnogo Normancev spravil na svoj dvor ter jih je preveč podpiral. Ko je leta 1066. umerl brez otrok, napadel je Viljem, vojvoda normanski, deželo ter jo podjarmil (1066).

Špansko.

Arabska ali maverska Španija.

Arabci, iz severne Afrike (711) prišedši, so nagloma podjarmili skoro vso Španijo. Ko so bili Abasidi pregnali in pomorili Omijade, rešil se je omijadski kraljič Abd Eraman ter ušel v Španijo, kjer je ustanovil (755) poseben, samostalen kalifat. Temu je bila Kordova glavno in stolno mesto. Njega oblast je najbolj cvetela za kalifa Abd-Eramana III. (912—961) in njegovega sina Hakema II. (961—976), ki sta posebno podpirala obertnost, umetnost in znanstvo.

Kordova je bila zbirališče najodličnejših mohamedanskih učencov, pesnikov in umetnikov ter je slovela po svojih prekrasnih stavbah; štela je 200000 hiš in nad milijon ljudi. Nekaj kilometrov od mesta je Abd-Eraman III. sezidal grad Azahra ter ga tako olepšal, da njegov popis čitatelja živo spominja na one čarobne stavbe v arabskih pripovedkah. Tudi Granada se je odlikovala z lepimi stavbami, vertovi, vodotoki i. t. d.; najbolj pa je v tem mestu slovela še zdaj ohranjena Alhambra, katero so Nasridi sezidali.

V desetem stoletju in poslej so kristijani iz severne strani zmerom uspešneje napadali Mavre (kakor so mahomedance v Španiji navadno imenovali), ki so se jeli tudi med seboj prepirati. Tako je propadala oblast španskih Omijadov, ki so leta 1031. bili s prestola pahnjeni. Kerščanske sile jih je v tem bornem času rešil Juzuf, voditelj Almora vidov iz Mavritanije. Pripeljal je 400000 vojščakov v Španijo ter je kerščanske Špance v kervavi bitki pri Salaki ob

reki Guadiani premagal (1086). Ta bitka pa je kristjane le za nekoliko časa ustavila. Juzuf je Španijo podvergel si do Saragose na reki Ebru; umerl je skoro 100 let star (1106) ter zapustil oblast svojemu sinu.

Kerščanska kraljestva v Španiji.

Asturija (Leon).

Pripovedka imenuje nekega Pelajo, pogumnega junaka, ki je ustanovil v Kantabrijskih gorah oblast astursko. Njegovi nasledniki so jo razširili čez gorato pokrajino Galicijo in proti jugu do reke Duera. Garcias (910—914) je prestavil svoje stolišče v Leon, po katerem se je poslej vsa asturska oblast imenovala kraljestvo Leon. Zadnjemu leonskemu kralju, Bermudo III. (1028—1034, † 1037) imenovanemu, je Sancho Veliki (izg. Sančo), kralj navarski, vzel kraljestvo (1034) ter je z Navarskim zedinil.

Kastilsko.

Na vzhodni strani Leonskega je razprosterta Kastilija, ki je dobila svoje ime po pre mnogih gradovih in terdnjavah, v deželi zoper Mavre sezidanih. Poslej so gospodovali po njej samostalni grofi, dokler se Sancho Veliki kot mož sestre zadnjega kastilskega grofa ni polastil tudi te pokrajine (1026). Po njegovi smerti (1035) je njegov sin Ferdinand dobil Leon in Kastilsko kot samostalno kraljestvo. V neprestanih vojskah z Mavri se je Ferdinandov sin Alfonz VI. (1072—1109), navadno „ščit španski“ imenovan, najbolj odlikoval. — Isti čas je živel tudi mnogo opevani junak Cid campeador (1026—1099).

Aragonija.

Frankovski grof Vandragisel, kateremu je Ludvik Pobožni bil izročil mejno grofijo Vaskonijo, je gospodoval tam v imenu frankovskega kralja. Njegovi potomci so se odpovedali frankovski nadoblasti ter ustanovili samostalno grofijo Aragonijo. Sancho Navarski jo je tudi pridobil ter sklenil s svojim kraljestvom. Po njegovi smerti je zadobila Aragonija pod Sanchevim sinom zopet samostalnost. Ramiro se je prvi imenoval kralj aragonski; umerl je leta 1063.

Barcelonsko.

Mejna grofija, ki sta jo Karl Veliki in poslej njegov sin Ludvik Pobožni ustanovila, si je kmalu opomogla, ker se je trgovina po

ugodno ležeči deželi močno razcvetela. Najzadnji mejni grofi so odpadli od onemoglih Karolingov ter ustanovili samostalno oblast, ktere središče je bilo cvetoče mesto Barcelona. Po srečnih bojih zoper mohamedance so jo razširili proti jugu. Leta 1137. je bilo Barcelonsko za zmerom združeno z Aragonijo.

Navara.

Prek Navarskega, goratega sveta v Pirenejih, derzé prehodi iz Španije v Francijo. Ko so Franki prilomastili v Španijo, podjarmili so tudi Navarsko, vendar to ni bilo nikdar terdno skleneno s frankovskim kraljestvom. Ko je to oslabelo, postala je Navara samostalna država. Sancho Garcias se je prvi imenoval kralj navarski (905). Njegov vnuk, Sancho Veliki (mayor, 970—1035), je na razen način razširil svojo oblast črez ves kerščanski svet v Španiji (Navara, Aragonija, Barcelona, Biskaja, Kastilija in Leon); le škoda, da je njegova očetovska ljubezen do svojih sinov bila večja kot državniška previdnost in modrost. Pred smertjo je namreč razdelil svoje dežele med svoje sinove: Garcias (izg. Garstas), najstari sin, je dobil Navaro in Biskajo, Ferdinand Kastilijo z Leonskim, Ramiro pa Aragonijo.

Normanci in njihova kraljestva.

Normanci so germanskega rodu in so prebivali sperva po Švedskem, Norveškem in Danskem. Črez nje so gospodovali razni glavarji. V 9. stoletji so nekteri glavarji zaterli sosedne, razširili svojo oblast ter ustanovili posebna kraljestva (Norveško — Harald Lepolasi okoli 875; Dansko — Gorm Stari okoli 900; in Švedsko — Erih Edmundsson okoli 900). Kerščanstvo je po teh deželah okoli leta 827. prvi oznanoval sv. Ansgar, severni apostelj imenovan. Poslej je bil Knut Veliki najmogočniji kralj v teh deželah.

Normanci so neprestano po ladijah napadali evropske dežele in jih oplenjevali; v teh so tudi ustanovili razne oblasti:

1. Rusko,
2. Normansko v Normandiji,
3. Izlandsko, okoli leta 874 ustanovljeno,
4. Angleško za Knuta Velikega,
5. Kraljestvo obeh Sicilij v južni Italiji.

Slovanski razrodi.

Kedaj da so Slovani prišli iz Azije v Evropo, ni znano, ker tudi najstari gerški pisatelji tega na nobenem mestu niso izporečili

Gotovo so pa uže mnogo stoletij bivali v Evropi po sedanjih vzhodnih slovanskih deželah, predno so jih Gerki jeli spoznavati. Ob času preseljevanja narodov so se tudi slovanski razrodi močno razširili, zlasti proti zahodu po deželah, ki so jih bili Germani in drugi narodje zapustili. Ali so po teh Slovani uže pred preseljevanjem narodov stanovali, ni še po polnem dognano. V šestem in sedmem stoletji so pa povsodi uže naseljeni, koder jih v zgodovini naslednjih stoletij srednjega veka nahajamo. Osoda slovanskih razrodov je bila kaj različna. Oni razrodje, ki so ostali v prvotnej svojej domovini, ali vsaj daleč po vzhodnih evropskih deželah, so ohranili svojo samostalnost in narodnost, oni razrodi pa, ki so se najdalje proti sredi evropskih dežel razširili ali pomaknili, so izgubili po večem svojo samostalnost in nekteri celó svojo narodnost.

Najimenitniši slovanski razrodi so :

Polabski Slovani. Ko so bili Nemci zapustili dežele med Vislo in Labo, poselili so jih razni slovanski razrodi ter se poslej še čez Labo proti zahodu razširili. Tako so Ljutici bivali med rečico Peno in Baltskim morjem; Volinci na otoku Volinu, kjer je cvetelo imenitno trgovsko mesto Vineta; Bodrici med dolenjo Labo in Baltskim morjem; Serbi (severni) ali Sorbi na severni strani Češkega ob desnem in levem bregu Labe. Do Karla Velikega so bili ti razrodi neodvisni; ta frankovski kralj in njegovi nasledniki (poslej nemški kralji iz raznih rodovin) so začeli slovanske razrode ob Labi napadati. Mnogo stoletij so v neprestanih kervavih bojih skušali rešiti svojo samostalnost in narodnost pred nemškim jarmom; a nazadnje so onemogli, ker se niso nikdar složno branili zoper preveliko nemško silo. Izgubivši svojo državno samostalnost so izgubili tudi svojo narodnost. Nemški vladarji in oblastniki so jih po polnem zaterli in pomorili, ali ponemčili, ter so med njimi naselili premnogo nemških naselnikov.

Proti koncu petega stoletja so se Čehi naselili po sedanjih njih deželah. Ko so surovi Obri (Avari) po odhodu Langobardov v Italijo se polastili srednje donavske planjave, podjarmili so tudi Čeha na Češkem in Moravskem in Slovence po sedanjih avstrijskih alpskih deželah. Dolgo časa so zdihovali pod tem strašnim jarmom. Leta 623 so osvobodili se terde obrovske sužnosti. Ko so se vzdignili, pridružil se jim je neki frankovski tergovec Samo (tako pripoveduje frankovski letopisec Fredegar iz druge polovice 7. stoletja) ter jih v bojih zoper Obre tako dobro vodil, da so slovanski sovražniki bili

povsodi potolčeni. Vsled tega so Čehi, Moravci in vsi korotanski Slovani (Slovenci) izvolili zmagonosnega vojskovoda za skupnega kralja (627), ki jim je do svoje smerti (662) gospodoval. Ta velika slovanska država je po Samovi smerti razpadla v več majhnih kneževin s posebnimi knezi. Tako je vladal na Češkem neki Krok in po njegovej smerti Libuša, njegova hči. Ta kneginja je bila, kakor se pripoveduje (kraljedvorski rokopis), jako učena, bistroura in duhovita; zaročena je bila s Přemislom, od kterega izvira slavna vladarska rodovina Přemislidov na Češkem. Druga knežja rodovina je gospodovala Moravcem na Moravskem, Avstrijskem in Ogerskem. — V 9. stoletji je bila zelo imenitna slovaška država v Dolenjej Panoniji (Pribina † 860, Kocelj † 873) in Veliko Moravsko. Pervi knez velikomoravski je bil Mojmir, kterega je Ludvik Nemški napadel, premagal in odstavil. Na njegovo mesto pa je postavil Rastislava, ki je moral verhovno oblast nemškega kralja priznati. Pa pri tej volitvi se je Ludvik jako prevaral. Rastislav je porabil razpertije v frankovski kraljevi rodbini med Ludvikom in njegovim sinom Karlmanom v razširjenje in uterjenje svoje oblasti, zlasti ko je bil puntarski Karlman celó zavezo ž njim sklenil. Da bi svojo državo tudi v cerkvenem oziru ločil od Nemčije, izprosil si je od bizantinskega cesarja Mihaela dva izverstna misijonarja, Konstantina (poslej Kirila imenovanega) in Metodija, ktera se po vsej pravici imenujeta slovanska apostelja. Leta 863 sta prišla na Veliko Moravsko razširjevat in uterjevat kerščanstvo. Vpeljala sta slovanske cerkvene obrede, sestavila novo slovansko azbuko (glagolitsko pisavo) in predstavila sveto pismo v slovanski jezik. Do istega časa je bilo Moravsko s Panonijo vred v cerkvenem oziru podrejeno nadškofiji salcburški in škofiji pasovski. Ker ste pa bili ti vladikovini preobširni, izpolnil je papež Hadrijan II. moravskemu kralju Rastislavu željo ter je ustanovil za Moravsko in Panonijo posebno nadškofijo (868), Metodija pa je posvetil za pervega nadškofa moravskega (panonskega).

Tem naredbam se je ustavil nemški kralj Ludvik ter se je dolgo brezuspešno bojeval z Rastislavom. Na zadnje pa je Rastislava njegov strijének Svetopolk (Svatopluk) izdajalski vjel in izročil Ludviku, ki ga je dal oslepiti in v zapor djati (870). Ko je Karlman hotel slovanske dežele po polnem razdreti (oskerbnika Viljem in Engiskalk) in so tudi nemški škofje Metodija vjeli in iz dežele odpeljali, vzdignil se je ves narod moravski zoper svoje tlačitelje

brani svete pravice drage mu domovine (871). Karlman Korotanski ne vedoč drugači si pomagati je odpustil Svetopolka (kterega sta bila mejna grofa Viljem in Engiskalk vjela ter Karlmanu izročila) iz ječe ter ga postavil za kneza moravskega. Vendar mu je ta moral pred odhodom zvestobo priseči. Pa Svetopolk, prišedši na domača tla, je dal spremljajoče ga bavorske vojščake napasti in pomoriti, sebe pa na moravski prestol povzdigniti. Ko ga je Ludvik Nemški mislil kaznovati, branil se mu je Svetopolk v zvezi s češkim vojvodom Bořivojem (872) tako krepko in uspešno, da je moral nemški kralj končno ž njim se pomiriti in samostalnost veliko-moravskega kraljestva slovesno priznati (v Forchheimu, 874). Po slavnej tej vojski se je Svetopolk na vso moč prizadeval razširiti in uterditi moravsko državo. Po Koceljevi smerti (873) je zedinil Pribinovo deželo (v Dolenjej Panoniji s krasnim mestom Mosaburg—Salavar) z Moravskim in je sklenil tudi tesno zvezo s přemislidskim knezom na Češkem. vsled ktere je prišla ta dežela pod moravsko verhovno oblast. Moravski cerkvi je na čelo postavil sv. Metodija, kterega so bili zavidni nemški škofje po mnogokratnem ukazu papeža Janeza VIII. iz zapora izpustili. Pa ta cerkvena in državna samostalnost veliko-moravskega kraljestva se je ohranila le malo časa. — Najprej je prenehala cerkvena. Nemška duhovščina je Metodija neprestano čertila in obrekovala; po njegovej smerti pa se jej je celo posrečilo vse slovanske duhovnike pregnati in jih z nemškimi nadomestiti; tako so prenehali tudi slovanski cerkveni obredi (886). Ko se je jel Svetopolk mešati v notranje zadeve vzhodno-frankovske države, nastala je med njim in Arnulfom, naslednikom Karla Debelega, huda vojska, ki je terpela do Svetopolkove smerti (894). Po tem so se na Moravskem začele hude razpertije med Svetopolkovima sinoma v največo škodo celej državi. Ta je bolj in bolj propadala, dokler je niso slednjič Madjari, ktere je bil Arnulf zoper Svetopolka na pomoč poklical, v zvezi s Čehi po polnem podjarmili (905 in 906).

Češki knezi iz přemislidske rodovine so pri tej priliki zadobili svojo samostalnost. Prebivalci češke dežele so tudi po slovanskem apostelji Metodiji sprejeli kerščansko vero (vojvoda Bořivoj, mož sv. Ljudmile), ktero pa je poslej za malo časa zaterla kneginja Drahomira. Ko je bila ta s prestola pregnana, skerbel je nje sin in naslednik Vaclav Sveti (928—936) posebno za razširjenje in uterjenje kerščanske vere med svojimi rojaki. Ta sveti knez

je ustanovil tudi državno češko enoto s tem, da si je podvergel posamezne kneze rodovne. Za vojvode Boleslava II. je bila v Pragi ustanovljena škofija (973), katero je prvi vodil neki saški menih Ditmar; tega je nasledoval znani sveti Vojteh (Adalbert), ki je na zadnje pri nejeverskih Prusih keršćanstvo označeval ter tu kot mučenik umerl. Razni češki knezi so se skušali iznebiti nemške verhovne oblasti ter so se mnogo vojskovali z nemškimi kralji, a le nekterim se je to za nekaj časa posrečilo. Srečnejši so pa bili v tem, da so Moravsko stalno združili s Češkim.

Slovenci so v 6. stoletji prišli od vzhodnih strani ter poselili ves svet po vzhodnih Alpah. Premirni ta slovanski razrod je mnogo terpel v novih svojih stanovališčih: tlačili so ga razni germanski in negermanski narode. Tudi surovi Obri (Avari) so podjarmili korotanske Slované, kakor se pri raznih pisateljih srednjega veka navadno imenujejo Slovenci v Avstriji, na Štirskem, Koroškem, Kranjskem, Primorskem (takrat so bili tudi čez velik kos Tirolskega razširjeni). Obrovskega jarna jih je za nekaj časa rešil prej imenovani Samo. Ta izverstni vojskovod je poslej kot kralj vladaril tudi Slovincem. Ko ga je frankovski kralj Dagobert napadel s četirimi vojskami (tri frankovske in ena langobardska), potolkel je Samo tri frankovske vojske v tridnevnem kervavem boji pri Vogastisgradu na levem bregu Mure na Štajerskem (630). Po Samovi smerti je korotanskim Slovanom vladarila posebna knežja rodovina, ki je morala se bojevati z Obri, poslej pa z Bavarci. Ti Nemci so bili takrat najhujši sovražniki Slovincem, pradedom našim. Bili bi jih radi v zvezi s Franki iz njihovih stanovališč dalje proti vzhodu potisnili ali pa po polnem potolkli in ugonobili. Tako je bavarski vojvoda Tesel I. (Tasilo) dvakrat (leta 595 in 596) napadel slovenske dežele ter hudo po njih razgrajal. Pervikrat je bil srečen, v drugo so se pa Slovenci zedinili z Obri ter po polnem pokončali bavarsko vojsko. Nič manj sovražen ni bil našim pradedom njegov sin in naslednik Garibald II., ki je tudi pogostoma napadal Slovence in strahovito razsajal po njihovi zemlji. — Sredi 8. stoletja so Obri znova hudo pritiskali na korotanske Slovence. Borut, prvi po imenu znani korotanski vojvoda, se jim ni mogel sam ustavljati ter je prosil bavarskega vojvodo Tesla II. pomoči. Bavarski vojvoda je res prišel Slovincem na pomoč in je potolkel ropajoče Obre; pa za plačilo je moral Borut priznati verhovno oblast bavarsko. V poroštvo zvestobe in udanosti je moral Teslu dati mnogo zastavljencev, med

njimi svojega sina Karasta in svojega bratranca Kajtimara (Hotemara). Ta dva sta bila na bavarskem dvoru v kerščanskej veri podučena in kerščena ter sta pozneje kot naslednika Borutova na vojvodskem prestolu kerščanstvo razširjala med nejeverskimi Slovenci. Poslej so alpske slovenske pokrajine v cerkvenem oziru bile podrejene severni salcburški nadškofiji, južne pa oglejskemu patriarhatu. Ko je Karl Veliki odpravil bavarsko samostalnost, prišli so tudi Slovenci pod oblast karolinških kraljev. Ti so jim najberže pustili lastne župane z oblastjo okrajnih nemških grofov. Severne in severovzhodne dele slovenske zemlje so poslej veliko-moravski knezi zedinili s svojim kraljestvom, južne in zahodne slovenske pokrajine so pa ostale pod oblastjo nemških kraljev. Kjer so se Slovenci neposredno dotikali Nemcev, ondi so jih ti močno spodrivali ter ponemčevali s silo in zvijačo, v cerkvi in zunaj cerkve. Zato se je sperva jako obširna slovenska domovina v teku srednjega veka zeló skerčila.

Hervatje so v prvi polovici 7. stoletja prišli v sedanja njih bivališča. Ko so siloviti Obri znova napadli bizantinsko cesarstvo, poklical je car Heraklij, ki se je sam ravno v Aziji zoper Perzijane in mohamedance bojeval, Hervate in Serbe iz zakarpatskih pokrajin (Bele Hervatije) na pomoč. Po pogodbi, katero je ž njimi sklenil, jim je izročil vse od surovih Obrov posedene pokrajine v prebivališča, toda pod bizantinsko verhovno oblastjo. Slovani so na to z vso močjo priderli (634—638), vzeli Obrom vse dežele od Dravskega in Savskega ustja do Jadranskega morja. Ustanovili so tri kneževine: serbsko, ki je obsegala denašnjo Srbijo in Bosno, dalmatinsko-hervaško v Dalmaciji in velikem delu denašnjega Primorja in panonsko-hervaško ali posavsko med Dravo in Savo v Hervatiji in Slavoniji. Nadvlada gerških cesarjev nad temi kneževinami pa ni prav dolgo terpela, kajti Slovani so se je skušali iznebiti ter so se neprestano za popolno samostalnost bojevali z Bizantinci. Hervati so več stoletij živeli pod domačimi vladarji, pa o njih pervej zgodovini se le malo poroča; le toliko vemo, da so za kneza Porge sprejeli kerščansko vero. Konec 8. stoletja jih je podjarmil Karl Veliki ter podredil furlanskemu mejnemu grofu, ki pa je jako surovo in strahovito ravnal s podložnimi Hervati.

Leta 819. so se pod vodstvom posavskega kneza Ljudevita vzdignili zoper svoje tlačitelje in se po mnogoletnem hudem boji iznebili terdega jarma frankovskega. Živeli so odslej svobodni in zedinjeni pod knezom Porinom, ki je prvi gospodoval

posavski in dalmatinski (skupni hervaški) kneževini. Porinov sin in naslednik M o j m i r je sklenil z Benečani pogodbo zarad vožnje po Jadranskem morji (838). Kerščanstvo se je v tej dobi posebno širilo med hervaškimi Slovani. Konec 9. stoletja (899) je prišla posavska Hervatija po večem pod madjarsko oblast, kajti moč hervaška je vsled domačih prepиров jako pešala. — Hervaški knez Deržislav je bil prvi postavni kralj, ker je dobil od bizantinskega cesarja Vazilija znamenja kraljevega dostojanstva (990). Isti kralj je pridobil tudi Bosno, nesrečen pa je bil v vojski z Benečani, ki so se polastili primorskih mest v Dalmaciji. Krešimir Petar IV. (Veliki) je s pomočjo spletskega nadškofa zopet pod svojo oblast dobil pomorska mesta dalmatinska ter se imenoval kralja hervaškega in dalmatinskega. Po njegovi smerti je država zopet hiralala in popolnega propada jo je rešil Zvonimir. Ta se je po polnem iznebil bizantinske nadoblasti in si je od slavnega papeža Gregorija VII. izprosil znamenja kraljeve časti (1076). Poslej so se vsi vladarji hervaški zvali kralji. Doba njegovega vladarstva je bila najsrečnejša v zgodovini samostalnih hervaških knezov. Ko je s Stjepanom II. bila izmerla kraljeva rodovina (1090), nastali so notranji prepiri med strankami ter so toliko časa terpeli, dokler ni najmogočnija stranka izvolila ogerskega vladarja Ladislava Svetega za kralja. Če jih je ta prav le nepopolnoma podvergel, vendar se je imenoval uže kralja trojednega kraljestva (Hervatije, Slavonije in Dalmacije). Za Hervaško je Ladislav ustanovil vladikovino zagrebško. Tudi Koloman, njegov naslednik se je moral vojskovati z nesložnimi Hervati, ki so se mu leta 1102. podvergli ter ga za kralja izvolili. Tega pa niso storili brez vsake pogodbe. Koloman jim je moral obljubiti za se in za svoje naslednike, da bo spoštoval svobodo in pravice hervaškega naroda ter nikakoršnega davka ne pobiral po Hervaškem. Tudi vojščakov ni smel ogerski kralj od Hervatov več zahtevati kot 120 konjikov, ktere mu pošljejo Hervatje do Drave na svoje stroške, črez Dravo pa na njegove.

Skoro isti čas kakor Hervatje so zapustili tudi Serbi svojo zakarpatsko pradomovino Veliko ali Belo Serbijo. Tudi njih je bil bizantinski cesar Heraklij poklical zoper surove Obre na pomoč. Tako so prišli v sedanjo svojo domovino, izgnali sovražne jim Obre ter se naselili takraj Donave ob rekah Drini, Bosni in Verbasu. Mnogo časa so se z Bizantinci in silovitimi Bolgari vojskovali za samostalnost svoje kneževine, ki je obsegala sedanjo Serbijo in Bosno.

Leta 1040. jo je slavni njih knez Stepan Bogislav pribojeval. Stepanov sin Mihael (1050—1080) se je prvi imenoval kralj serbski; tudi papež Gregorij VII. mu je priznal to dostojanstvo. Najimenitniši kralj serbski pa je bil Stepan Dušan (1325—1356), ki je svoje kraljestvo razširil celo v Macedonijo ter se nazadnje imenoval cesar serbski. Pod njegovimi nasledniki je pešala serbska moč, dokler niso Turki se polastili vse njih oblasti.

Bolgari sperva niso bili slovanske kervi, ampak finsko-tatarskega rodu. Iz Azije prišedši so podjarmili slovanske razrode, ki so bili po sedanji Bolgariji naseljeni. Ondešnjim Slovanom so sicer vzeli državno samostalnost, a njih narodnosti in izobraženosti pa jim niso mogli uničiti. Ker so sami le v razmerno malem številu se naselili med Slovani, sprejeli so slovanski jezik in slovansko izobraženost. Kot nov narod, mešan iz slovanske in finsko-tatarske kervi, so se sperva zelo razločevali od drugih slovanskih rodov. Gerke so skoro neprenehoma napadali, na zahodni strani so pa svojo oblast razširili do Serbske. Bizantinski cesarji so se po gostem ž njimi bojevali; cesarju Janezu Dzimiskesu se je prvemu posrečilo jih premagati in prisiliti priznati bizantinsko verhovno oblast. K temu so jih tudi razni njegovi nasledniki prisilili (971—1186). Ko so se bili osvobodili bizantinske nadoblasti, zedinili so se z Vlahi v edno državo; ta skupna bolgarsko-vlaška država se je ohranila le nekoliko časa. Pozneje so Turki podjarmili samostalne Bolgare.

Slovani so se bili polagoma razširili po vsem zabalkanskem polotoku, posedli so tudi sedanjo gerško kraljestvo ter se povsodi tako ukoreninili, da je bila podoba, ta zemlja bo zmerom ostala slovanska. A proti koncu srednjega in prva stoletja novega veka so razno pomešani Gerki z otokov in primorskih mest huje pritiskali na Slovane po notranjih pokrajinah ter jih pogerčili. Od tod izvira, da še po sedanji Greciji premnogo gora, rek, krajev i. t. d. nosi slovanska imena. Sedanji Gerki tudi niso potomci starih Gerkov ampak prej ko ne najbolj mešani narod evropski, v čegar žilah se potaka največ slovanske kervi.

Poljaki ali Poljci so bili naseljeni ob srednji Visli. Pripovedka poroča, da so v devetem stoletju izvolili nekega kmeta Piasta za kneza, čegar potomci so čez 500 let Poljcem gospodovali (840—1370). Sperva so imeli Piastoviči svoja posestva ob Varti in Noteči; polagoma so razširili svojo oblast čez sosednje pokrajine ter se v vojski tako odlikovali, da se ž njimi nobena druga knežja rodbina ni mogla meriti. Po takem ni čuda, da so zadobili oblast čez

vse Poljsko. Kako in kedaj se je to zgodilo, pa zgodovina ne poroča na nobenem mestu. — Od 10. stoletja so se Poljci po gostem bojevali z nemškimi vladarji za svojo deržavno samostalnost. Oton I. je med nemškimi vladarji prvi premagal poljskega kneza Měčislava (I.) ter ga prisilil priznati nemško verhovno oblast. Takrat se je tudi kerščanstvo začelo med Poljci širiti. Měčislavova žena Dubravka, hči češkega kneza Boleslava, je svojemu možu posebno prigovarjala, da se je dal kerstiti (955). Ž njim se je pokristijanila tudi velika večina ljudstva, tako da se je kerščanska vera v kratkem razširila med vse Poljake. Měčislavov sin Boleslav Hrabri (992—1025) je napadel Češko ter si podjarmil Krakovo, Slezijo, Moravsko in Slovaško (Krakovo je bilo odsihdob glavno in stolno mesto poljskega kraljestva). Srečno se je bojeval tudi z nemškim cesarjem Henrikom II., kterege je v Budišinu (kjer sta mir sklenila) prisilil odstopiti mu Lužico (1018). Res da je pri tej priliki še priznal nemško verhovno oblast, a to le na videz, ker se je uže l. 1025. slovesno oklical za samostalnega vladarja ter se dal kronati. Enako srečen je bil v vojski z Rusi, katerim je vzel več pokrajin. Njegova deržava je bila na zadnje razširjena od Karpatov do Baltskega morja in od Labe do Dnepra. Ker je uže Oton III. ustanovil več škofij pa nadškofijo v Gnezdnu, spodrinila je kerščanska vera vse malike, ktere so sežgali ali pa v vodo potopili, kakor narodne poljske pesmi pripovedujejo. — Po smerti Boleslava Hrabrega je slabela poljska oblast po notranjih borbah. Měčislav II. († 1034) ni mogel ohraniti vseh od očeta pridobljenih dežel in je moral tudi priznati nemško verhovno oblast. Še le Boleslav III. (1102—1139) je znova povzdignil propadlo poljsko kraljestvo, a žalibog le za malo časa, ker je je pred smertjo razdelil med svoje 4 sinove.

Rusi so najštevilniši rod slovanski, a uže v pradobi so bili razcepljeni v več razrodov, ki so se med seboj neprestano prepirali. Da bi ti prepiri zarad verhovne oblasti prenehali, poslali so (pripoveduje najstarši ruski letopisec, častitljivi Nestor, menih kijevopečerski; — 1006—1111?) poslanca k normanskim Varjagom, Rusi imenovanim. Ti poslanci so rekli Rusom: „Zemlja naša je velika in obilna, pa reda ni v njej; pojdite knežit in vladat nam!“ Zbrali so se trije bratje z rodbeniki svojimi, vzeli so s seboj vse Ruse in so prišli: Rjurik v Novigrad, Sineus na Belo jezero, Trurov v Izborsk; in od njih je tudi ime dobila ruska zemlja (863). Ko sta mlajša brata črez dve leti umerla brez otrok, zedinil je Rjurik vso oblast

ter jej do smerti (879) srečno gospodoval. On je pravi ustanovitelj ruske deržave, v ktorej so moški njegovi potomci vladali do leta 1598.; car Feodor je bil zadnji potomec Rjurikov. V desetem stoletji so zedinjeni Rusi hudo nadlegovali bizantinsko cesarstvo; oblegali so celó Carigrad ter so se z velikim denarjem dali odkupiti. Njih moč se je posebno povzdignila, ko jim je car Vladimir Veliki (980—1015) gospodoval. Posebno imenitno je, da si je ta mogočni vladar izbral bizantinsko cesarično za nevesto ter se pri tej priliki dal kerstiti (v Herzonu l. 988). Njegov izgled so posnemali vsi boljarji njegovega spremstva. Ko se je z nevesto in svetinjami in svetimi podobami vernil v stolno svoje mesto, spremljalo ga je premnogo duhovnikov, ki so imeli tudi rusko ljudstvo pridobiti kerščanstvu. Malika Peruna, toliko češčenega, je dal konju za rep privezati, s kijem biti in v reko Dneper pahnuti. Prosto ljudstvo je žalovalo in trepetalo, a stražniki ob Dnepru nastavljeni, so mu branili gerdega malika iz vode potegniti. Potem je Vladimir ukazal, da se ima vsak dati kerstiti, če ne, bode kot sovražnik božji in knezov kaznovan. Tako so se Rusi pokristijanili; sprejeli pa niso katoliške rimske vere, ampak pravoslavno-gerško, katero je uže sveta Olga, vdova preslavnega kneza Igorja, nekaj let poprej spoznavala. In Rusi so do denašnjega dne ostali pravoslavni kristijani. Kijev je bil glavno in stolno mesto ruske velike knežije, katero je sv. Vladimir po srečnih vojskah razširil na vse strani. Po njegovi smerti je propadala ruska oblast, ker so jo njegovi potomci med soboj razdelili ter se neprestano preganjali in vojskovali drug zoper drugega. Okoli leta 1170. je bilo 72 takih knezov.

Kratek pregled omike slovanskih narodov.

Slovanski narodje so oboževali prirodo. Ves svet jim je bil poln višjih bitij, ktera so učinjevala razne prikazke in premembe v prirodi. Svarog jim je bil najviši bog, začetnik nebes in zemlje, svetlobe, toplote, bliska in groma. Solnce in ogenj sta bila njegova sina; oboževano solnce so imenovali Dažbog t. j. dajalec svetlobe. Svarogu so bili podrejeni vsi drugi bogovi.

Bogovi so bili ali dobri ali hudobni; dobri so se imenovali bozi, hudobni pa besi (edino število: bes n. pr. „bes te plentaj!“). Od dobrih bogov izvirajo vse dobrote, dušne in telesne, ki jih človek vživa ali v javnem ali v rodbinskem življenji. Celó pesnike so navduševali, naravi so gospodovali od spomladi do jeseni. Besi so bili nasprotniki dobrih bogov in začetniki vsega zla na svetu; vendar so

ljudem zamogli le takrat škodovati, če so to dobri bogovi (bozi) ali nalašč ali ne nalašč pripustili. Jeseni so premagali dobre bogove ter prirodi gospodovali čez zimo. Osebnih bogov so Slovani v obče le malo imeli. Veles je bil bog čred, Vesna, boginja spomladi, Živa in Lada boginji rodovitnosti, Morjana boginja zime in smerti. Le Rusi in polabski Slovani so imeli še mnogo drugih osebnih bogov. Rusom najviši bog je bil Perun, gospod bliska in groma. Njegova podoba je bila iz lesa izrezana ter je imela sreberno glavo in zlato brado; pri Kijevu je stal njegov kip na nekem hribčku, pri Novemgradu pa ob reki Volhovu. Pred njim je neprestano gorel sveti ogenj in častitelji njegovi so mu darovali ljudi in živali, da bi njegovo jezo potolažili. — Maliki polabskih Slovanov, v tempeljih in svetih gajih postavljeni, so imeli razna simbolična znamenja in živali na sebi n. pr. orožje, zastave, rogove (iz katerih se pije), razno orodje, konje i. t. d. Navadno so bili velikanske postave ter so imeli več glav in drugih členov, ki so izrazovali nadčloveške njih telesne in duševne moči. Svato vit ali Svantov it (velikanski štiroglavni malik z rogom in zastavo) je bil v svetišči Arkoni na otoku Rujani. Triglav, gospod treh kraljestev nebes in zemlje in podzemlja, je imel 3 glave z zagernenim obličjem. Častili so ga posebno pomorski Slovani. Radigast je bil pozlačen malik, ki je stal v sveti terdnjavi Retri, v deželi Katarski.

Posebne duhovskega stanu ni imela večina slovanskih razrodov, ampak rodbinski in rodovni starešine so opravljali službo božjo ter raznim bogovom darovali. In tako je bilo sperva tudi pri polabskih Slovanih, kjer se je poslej duhovniški stan posebno razvil. Na proročiščih so pa bili uže začetkom duhovniki in razkladalci raznih znamenj, ki so se po posebni noši od drugih ljudi in med seboj ločili. S časom so dospeli do visoke časti in oblasti, pa tudi do bogatstva. V Arkoni je smel le veliki duhovnik stopiti v svetišče Svantovitovo. Pri pomorskih Slovanih in najberž tudi drugodi so se duhovniki udeleževali raznih narodnih zborov in posvetovanj. Pri Vagrih je duhovnik poleg kneza sodil razne hudodelnike. Naj več vpliva pa je duhovstvo imelo pri Ranih. Svantovitov duhovnik je bil bolj čislan kot knez sam; kajti kraj in narod sta bila odvisna od duhovnika, razkladalca božjih znamenj, duhovnik pa le od božjih znamenj, po katerih je Svantovit razodeval svojo voljo. Razni tempelji so imeli mnogo posestev in tudi ljudje so pri vsakej priliki bogovom (t. j. duhovnikom) kaj darovali. Svantovitu so vsi polabski Slovani plačevali letni davek. Na Rujani je moral vsak (brez razločka po spolu) plačevati na leto po en denar. Triglav v Stetinu je dobival desetino, Svantovit pa tretjino vsega plena, ki so ga pribojevali njihni častitelji.

Le Slovanom lastno je bilo češčenje z amerlih očetov, katerih podobe so rodovine shranjevale. Če se je rodbina ali rod preselil, vzel je s seboj podobe pradedov. Duša je bila neumerjoča; zapustivši telo je letala po drevji, dokler se ni zedinila z duhovi drugih zamerlih.

Merliče so v najstarejši dobi sežigali; časih so kakor pri vzhodnih Indih tudi vdove šle na gromado ter se sežgale z zamerlimi moži. Poslej so pa merliče pokopavali. Na grobovih junakov in knezov so nasuli nagrobnike ter pogrebenega slavili z bojnimi igrami.

Podlaga vsem državnim naredbam pri Slovanih je bila patriarhalno zedinjena rodbina ali zadruga. Ta pa ni obsegala le starišev in otrok ene rodbine, ampak vse moške in ženske, odrasle in otroke, ki so izvirajoči od istega pradedu imeli skupno gospodarstvo. Več takih hišnih občin ali zadrug se je imenovalo rod. Vsaka zadruga ali hišna občina je imela svojega starešino, ki se je pri raznih Slovanih in v raznih dobah različno imenoval: vladika, starešina, starosta, gazda, knez, kmet i. t. d. Starešina je bil izvoljen iz možkih dotične zadruge in pri vsakem se je gledalo le na njegove osebne kreposti in zmožnosti, nikakor pa ne na starost. Vsi zadružniki so ga morali ubogati in ga spoštovati.

Zadružniki so se vsi imenovali po svojem pradedu in isto ime je dobil tudi kraj, na katerem je zadruga bivala. Sperva so vsi kraji bili le naselbine hišnih ali zadružnih občin; ko so se poslej zadruge razderle, imeli so vsi prebivalci enega kraja polja, travnike in gozde v skupno vlast (Krajinci, Rusi).

Rod je obsegal več samostalnih zadrug, ki so govorili isto narečje. Tudi vsak rod je imel svojega starešino. Rodovnega starešino so sperva volili zmerom le iz iste rodbine, poslej pa iz več rodbin. Rodovi so se zedinjevali v več celote ter si na čelo postavljali skupnega vladarja ali kneza. Tudi ta knežja čast se je podedovala le v isti rodbini, iz ktere so po smerti vsakega kneza zmerom volili njegovega naslednika. Imenoval se je navadno „veliki knez“ ali „nadknez“ ter je stopivši na knežji prestol začel svojo vladanje. Čim bolj je rasla oblast velikega kneza, tem bolj je pojemala oblast rodovnih starešin. Nadknezi so jim s časom vzeli dedinsko pravico ter rodovom na čelo postavljali uradnike. Zadružniki, iz katerih so nekdanj izvoljevali rodovne starešine so bili najstarejši slovanski plemenitniki. Pri vseh imenitnih stvareh se je posvetoval rodbinski starešina z zadružniki; tudi veliki knez je v zборе sklicoval zadružne in rodovne starešine, če je bilo treba prepire umiriti in druge imenitne stvari določiti.

Bizantinsko ali vzhodno-rimsko cesarstvo (867—1056.)

Bizantinsko cesarstvo je polagoma pa neprestano propadalo. Vladarji so bili po večem brezumni in razuzdani, ljudstvo pa se je zaradi verskih stvari neprenehoma razločevalo v stranke, ki so se strastno med seboj preganjale; vojska bizantinska je bila skoro iz samih tujih najemnikov. Na mejah so razni sovražniki, zlasti pa Arabci, Rusi in Bolgari pritiskali bizantinsko oblast ter plenili po raznih pokrajinah. Po gostem so celo oblegali Carigrad, kateri se je le z nekim posebnim ognjem gerškim mogel rešiti pogube.

Gospodovala je tačas macedonska rodovina (867—1056), ki jo je krepki Vazilij I. (867—886) s tem na prestol spravil, da je svojega prednika cesarja Mihaela umoril. Zadnji cesarji iste rodovine se pa po pravici verstijo med najzanikarniške vladarje bizantinske. Takrat se je tudi vzhodna ali gerška (pravoslavna) cerkev odločila od zahodne ali rimske (katoliške). To osodno razkolništvo so bizantinski cesarji in zlasti carigradski patriarhi uže dolgo pospeševali. Začetnik tega razpora je bil učeni pa jako častihlepni Focij, kateri se je bil sredi 9. stoletja na mesto prognanega častitljivega patriarha Ignacija na patriarhov prestol vrinil. Temu se je bil ustavil papež Nikolaj I., pa brez uspeha. Focij s svojimi priverženci ni hotel priznati papeževega nadvoditeljstva v cerkvi ter se je v carigradskem cerkvenem zboru (867) tudi po verskih resnicah nekoliko odločil od rimske cerkve. V 11. stoletji pa je carigradski patriarh Mihael Cerularij se po polnem ločil od rimske cerkve (1054).

Mohamedanski svet.

Abasidi.

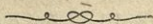
Abul Abas je začetnik mogočnih mohamedanskih kalifov, ki se po njem Abasidi imenujejo. Naj pogumniši voditelj one velike stranke, ki je zarad smerti Alijeve hudo čertila Omijade, se je vzdignil zoper omijadskega kralja Mervana II. ter ga premagal in s prestola pahnil (750). Novi kalif je hudo preganjal ves omijadski rod ter ga skušal po polnem zatreti. Neki strijc Abul Abasa je prav po hinavski k sebi zvalil ostale Omijade ter jih med gostijo dal izdajalsko s koli pobiti. Le malo jih je ušlo tej strašni smerti in ti so kakor beguni iskali zavetja pri Beduinih v puščavi arabski. Med njimi je bil tudi Abd Eraman, ki se je na zadnje rešil v Španijo ter tu ustanovil poseben omijadski kalifat. Abasidski kalifi so to izgubo poravnali z drugimi deželami, ki so jih njih strahovite vojske podjarmile na raznih straneh.

Abasidi so prav po navadi vzhodniških vladarjev svoj prestol prestavili iz Damaska v Bagdad na reki Tigridu. Najimenitniši vladar med njimi je bil Harun al Rašid t. j. pravični (786—809). Bil je jako duhovit in izobražen, pogumen in radodaren mož, ki je svojo obširno oblast kaj krepko in srečno vladal, pa tudi umetnosti in znanstva je močno podpiral. Od vseh strani mohamedanskega sveta je v Bagdad vabil učenjake, pesnike in umetnike ter jih radodarno podpiral. Kar je Kordova bila zahodnemu mohamedanskemu svetu, to je Bagdad postal vzhodnim mohamedancem. Njegova pravico-ljubnost pa ni bila posebno velika, če so ga prav uže njegovi verstniki imenovali „pravičnega“. Bil je res oster in pravičen, kjer ni imel osebne koristi in ga strasti niso naganjale h krivičnosti. Ko hitro

pa se mu je kazala kaka osebna korist ali so ga strasti naganjale, ni se ustrašil niti krivice niti grozovitosti ter je večkrat storil najhujša samosilska dejanja. S svojim vezirrom, previdnim in serčnim Žjafarom je hodil nepoznan po mestih in kmetih, da bi pozvedel, ali je njegovo vladanje ljudem priljubljeno ali ne, in ali se godi vsakemu pravica. Izpraševal je svoje podložnike; če so bile tožbe onih, ki so ga nepoznanega karali, utemeljene, obdaril jih je po kraljevo, nasproti pa jih je ostro kaznoval. Z bizantinskimi cesarji se je dolgo časa hudo vojskoval ter jih prisilil mu letni davek plačevati, kakor so ga plačevali njegovim prednikom. S soverstnikom svojim v frankovskem kraljestvu, s Karlom Velikim pa je bil v prav prijateljski zvezi, kajti vladarja sta si celó darila pošiljala drug drugemu. Pred svetom se je kazal zeló pobožnega, na skrivnem pa je užival marsikaj, kar koran ostro prepoveduje. Pa tega niso arabski pesniki in učenjaki v svojih pesmih in poročilih nikdar povdarjali, ampak hvalili so ga na vso moč, ker jih je bogato obdaroval.

Že za Haruna se je njegova oblast nekoliko zmanjšala, ker so v severni Afriki Edrizidi in Aglabidi ustanovili dve samostalni kraljestvi: Edrizidsko z glavnim in stolnim mestom Fez-om, Aglabidsko pa s Tunis-om. Še slabše pa je bilo, da je Harun kalifat razdelil med svoje tri sinove, ki so se med seboj močno prepirali. Naslednji kalifi tudi niso bili krepki vladarji, ampak so vsa vladarska opravila prepuščali voditeljem svoje telesne straže, sami so se pa udajali razuzdanemu in mehkužnemu življenju. Harunov sin Motasem (822—842) si je prvi napravil telesno stražo iz tujih sužnikov zlasti iz Turkov, ki so v abasidskem kalifatu kmalu zadobili isto moč kakor nekdanj pretorijani v rimskem cesarstvu. Voditelj te telesne straže se je imenoval emir al omra (t. j. knez vseh knezov) ter se je leta 936. polastil vse posvetne oblasti v kalifatu; kalifi sami so potem opravljali le duhovska opravila. S časom so se odtegnile njih oblasti skoro vse dežele ter se ustanovile v posebne deržave. Med temi najmočnejša je bila deržava seldšuških Turkov. Imenitna je bila tudi fatimidska v Egiptu, ki je zdaj pa zdaj bila razširjena čez celo Palestino. Abasidski kalifi so obderžali se v Bagdadu in njegovi okolici do leta 1258. To stolno mesto so razni vladarji, zlasti pa Harun al Rašid, zeló olepšali. Štelo je 10000 mošej, ravno toliko kopeli, 100000 vertov, 600 prekopov, 105 mostov, 400 mlinov i. t. d.

Tretja doba.

Od križarskih vojsk do cesarja Rudolfa (I.) Habsburškega.

(1096—1273.)

Križarske vojske (1096—1270).

Vzroki križarskih vojská.

Kristijani so uže od prvega stoletja posebno čestili razne kraje v obljubljeni deželi, kjer je zveličar vero oznanoval in terpel. Od daljnih krajev so tje hodili na božjo pot, zlasti po gostem pa od začetka 4. stoletja, ko sta cesar Konstantin Veliki in njegova mati sveta Heiena ondi ustanovila več svetišč. To obiskovanje in češčenje svetih krajev ni prenehalo, ko so mohamedanci se bili polastili svete dežele ter tudi Jeruzalem vzeli (637). Mohamedanski kalifi so celo radi videli, da so kristijani tako pogostoma in v veliki množici obiskovali Palestino, ker je dežela imela od tega mnogo dobička. Posebno zeló so ljudje hodili v Jeruzalem na božjo pot okoli leta 1000, ker se je bila med njimi raztresla prazna vera, da se bode s koncem prvega tisočletja razrušil ta pregrešni svet ter se začelo ono zveličarjevo kraljestvo. Ko so Fatimidi iz Egipta se polastili Palestine, pritiskali so uže nekoliko kerščanske božjepotnike. Huje se je pa tem godilo, ko so surove čete turških Seldšukov spodrinile Fatimide iz Palestine in je njih voditelj Ortok leta 1084. jim vzel tudi sveto mesto Jeruzalem. Takrat božjepotniki niso več varno hodili od svetišča do svetišča. Seldšuki so jih napadali, jih obropovali in poškodovali ali celó morili. Prevelik davek so zahtevali od vseh, ki so hoteli obiskati svete kraje. Kdor tega plačati ni mogel, moral se je vrniti ali pa žalostno poginiti pred vrati zaželenih svetišč. Po gostem so razjarjeni Turki (Seldšuki) tudi napadali kerščanska svetišča, jih oskrnjevali, motili službo božjo ter služabnike

božje poškodovali in strahovito ž njimi ravnali. Zastonj so palestinski kristijani in božjepotniki zdihovali, da bi bili rešeni takih tlačiteljev. Papež Gregorij VII. je mislil na to, kako bi osvobodil sveto deželo mohamedanske sile, a njegovi raznoverstni prepiri z evropskimi vladarji mu niso pripustili za njo kaj izdatnega storiti.

Perva križarska vojska (1096—1099).

Puščavnik Peter Amienski iz severne Francije je bil tudi šel na božjo pot v obljubljeni deželo. Z lastnimi očmi je videl velike muke, ktere so ondodni kristijani terpeli od surovih mohamedancev. Na grobu zveličarjevem je sklenil rešiti jih tega žalostnega stanja. Goreča molitev ga je živo navdušila za njegov namen; v tem posebno uterdil ga je pa patriarh jeruzalemski. Vernivši se v Evropo je šel v Rim k papežu Urbanu II. ter mu izročil list, v katerem je bil patriarh jeruzalemski popisal žalostno stanje palestinskih vernikov ter prosil papeža pomoči. Sveti oče je rad privolil imenovanemu puščavniku evropske kristijane navduševati in pregovarjati za vojsko zoper mohamedance. Potem je Peter prehodil Italijo in Francijo in povsodi ljudem pridigoval za svoj namen. Papež je sklical najprej velik zbor v Piacenzo v severni Italiji, poslej pa v Klermont v južni Franciji (1095). Zbrano ljudstvo, duhovniki in posvetnjaki, plemenitniki in priprosti ljudje so se po papeževih besedah tako navdušili, da so kar na kolena padli ter klicali: Bog to hoče! („Deus le volt!“) S temi besedami so obljubili udeležiti se določene vojske. V znamenje te obljube so si pripeli na ramo rudeč križ in po tem ravno se križarji imenujejo.

Uže leta 1095. so se zbrale nektere vojne čete (okoli 100000 ljudi), ktere sta Peter Amienski in vitez Valter Nimanich (Sanzaveir) vodila. Napotili so se po suhem proti vzhodu; ker pa niso imeli niti primerne orožja, niti izvedenih voditeljev, niti potrebnega živeža, poginili so skoro vsi na potu prek Ogarskega in Bolgarskega pa v Mali Aziji.

Po leti 1096 se je zbrala glavna križarska vojska, ktero so vodili kaj pogumni in spretni vojskovodi. Med temi so se najbolj odlikovali Bogomir Bouillonski, vojvoda lotarinški, in njegova brata Balduin in Evstahij, Hugon Vermandoiski, brat francoskega kralja, Robert Normanski, brat angleškega kralja, in Rajmund, grof Toulouski. Šli so po podonavski dolini v Carigrad, kjer se je ž njimi zedinila normanska vojska iz južne Italije; to sta vodila Boemund Tarentski in njegov strijčnik, preslavljeni junak Tancred. Ta redna križarska vojska je štela okoli 600000 ljudi, med njimi nad 100000 serčnih vitezov. Bizantinci so križarje zelo pisano gledali, dokler jim ti niso prisegli, da bodo vse Arabom vzete dežele od

bizantinskega cesarja sprejeli v fevd. Potem so šli prek Bospora v Malo Azijo, kjer so se začeli bojevati s seldšuškimi Turki; vzeli so jim terdnjavo Nicejo, jih zmagali pri Dorileji ter prehodili maloazijsko visoko planoto. Iz Kilikije prišedši v Sirijo odločil se je Balduin Flanderski od glavne vojske ter je napadel in vzel Edeso, kjer je ustanovil posebno oblast, kraljestvo Edeško. Slavna vojska je pod voditeljem Bogomirom 9 mesecev oblegovala in potem vzela mohamedancem veliko terdnjavo Antiohijo. Komaj so se je bili križarji polastili, prišel je sultan mosulski nad nje ter jih oklenil v rečeni terdnjavi. Strašno so terpeli kristijani, ktere je le najdena sveta sulica toliko navdušila, da so sultana njih oblegajočega napadli, potolkli in se rešili pretečega pogina. Zadnji vojščaki (bilo je še okolo 20000 pešcev in 1500 vitezov na konjih) so šli z Bogomirom Bouillonskim nad Jeruzalem, ktereга so takrat zopet egiptovski kalifi imeli v oblasti. 7. junija 1099 so dospeli do svetega mesta ter je začeli nemudoma oblegovati. Peter Amienski je neprestano navduševal poterte križarje. Po procesiji so 15. julija 1099 z vso silo naskočili mesto ter je vzeli po dvanedevnem kervavem boji. Strahovito so kerščanski zmagovalci razsajali po mestu ter se maščevali nad mohamedanci, ki so terdnjavo tako hrabro branili. Posekali so vse, kar jim jih je prišlo na pot. Jeruzalem s Palestino so ustanovili kot kraljestvo, od ktereга so bile druge deržave v Siriji odvisne. Bogomira, svojega voditelja, so izvolili za kralja; ta pa iz ponižnosti ni sprejel te časti, ker ni hotel ondi nositi kraljeve krone, kjer je zveličar nosil ternovo. Imenoval se je le varh svetega groba. Ko je leta 1100. umerl, nasledoval mu je njegov čestilakomni brat Balduin (I.), ki se je imenoval kralj jeruzalemski. Ta kralj in njegovi nasledniki so po srečnih vojskah zeló razširili kraljestvo jeruzalemsko. Na nesrečo se iz Evrope došli zmagovalci niso zedinili s kerščanskimi prebivalci v Palestini v edno ljudstvo, zato so nastali razni prepiri, vsled kterih je novo kraljestvo začelo kmalu pešati.

Druga križarska vojska (1147—1149).

Ko so si sultani v Mosulu zopet opomogli, napadali so kerščansko oblast; tej najbolj nevaren je bil sultan Nuredin, ki je leta 1146. kristijanom vzel Edeso ter potem pretel Jeruzalemu. Papež Evgenij III. je naročil sv. Bernardu, opatu clairvaux-skemu, da naj evropskim narodom oznanja novo križarsko vojsko. Ta sveti mož,

kterega pridobljivo zgovornost so verstniki njegovi z medom primerjali, je za novo vojsko najprej pridobil Ludvika VII., kralja francoskega, poslej pa tudi Konrada III., cesarja nemškega. Ta se mu dolgo ni hotel udati, a sveti Bernard ga je nadlegoval od mesta do mesta; ko je tretji božični praznik v Spiri obhajal službo božjo, obernil se je sredi svetega opravila k cesarju. Z živo besedo mu je razkazoval zadnjo vesoljno sodbo božjo, pri kateri mu bode Kristus rekel: „Človek, kar sem ti jaz mogel dobrega storiti, storil sem ti! Od mene si dobil presvetlo oblast, bogatstvo, modrost, serčnost in moč; kaj si pa ti za me storil?“ Te besede so omečile cesarju serce in jokaje je vskliknil opatu: „Jaz priznavam dobrote božje ter sem pripravljen mu služiti“. Sveti Bernard ga je na to zaznamoval s križem. Najprej je šla nemška vojska s Konradom prek Ogorskega, Bolgarskega v Carigrad in od todi v Malo Azijo, kjer so jo pa Seldšuki ikonski skoro vso pokončali. Nekaj pozneje je prišel Ludvik s Francozi v Carigrad, kjer se je nesrečni Konrad z ostanki svojih vojščakov ž njim zedinil. A tudi ta vojska je bila tako nesrečna, da je le malo prišlo v Jeruzalem. Iz tega mesta so Konrad, Ludvik in jeruzalemski kralj Balduin (III.) šli nad Damask, da bi ga vzeli Seldšukom. A med vzhodnimi (palestinskimi) kristijani (pulani) je bilo mnogo izdajalcev; zato so bili zedinjeni vladarji prisiljeni obleganje opustiti ter brez najmanjšega uspeha verniti se domov. To je bil žalostni izid druge križarske vojske (1149).

Tretja križarska vojska (1189—1192).

V Egiptu je Saladin, kaj junašk, izobražen in velikodušen vladar iz ejubidskega rodu, ustanovil močno državo ter jo tudi nekoliko razširil čez Sirsko. Potem je napadel kraljestvo jeruzalemsko, zmagal je v kervavi bitki pri Hitinu (1187), vjel kralja Gvidona Lusignanskega ter nazadnje se polastil Jeruzalema. Ta žalostna dogodba je napotila papeža, da je ukazal novo križarsko vojsko oznaenovati ter po zahodnem kerščanskem svetu pobirati davek, tako imenovano Saladinovo desetino. Takrat so sprejeli križ stari nemški cesar Friderik Rudečobradec (Barbarossa), Filip Avgust (III.), kralj francoski, in Rihard Levoserčni, kralj angleški. Friderik Rudečobradec je z nemško vojsko, ki je štela okoli 100000 krepkih vojščakov, šel prek Avstrije in Ogorskega v Carigrad, kjer je zvijačnega cesarja bizantinskega prisilil ga prepeljati v Malo Azijo. Srečno je prehodil sultanat ikonski, če se je prav moral

neprestano bojevati zdaj s sovražnikom, zdaj z žejo in lakoto, ki ste njegovo vojsko hudo nadlegovali. Prišedši do Kalikadna (Salef), napete reke brežnice v Kilikiji, je umerl nenadoma. Most prek reke je bil zelo ozek in vojska se je kaj počasi prek njega pomikala. Stari cesar se je naveličal čakati ter je skočil s konjem v vodo, da bi črez njo prišel; pa deroči valovi odnesó derznega starčka, ki ga mertvega iz vode potegnejo (1190). Nepopisljiva je bila žalost cele vojske. Premnogo jih je obupalo ter se vernilo po morji v domovino; druge pa je cesarjev sin, Friderik, vojvoda švabski, peljal v Palestino, kjer so začeli terdnjavo Akon oblegovati. Pred to terdnjavo je umerl Friderik za nalezljivo boleznijo. Mesto njega je prevzel poveljništvo črez nemško vojsko Leopold V., vojvoda avstrijski, ki je bil nekaj kasneje dospel v sveto deželo. Križarji so se terdnjave še le polastili, ko sta prišla francoski in angleški kralj po morji v Palestino (1191).

K nesreči križarji niso bili dolgo časa složni. Rihardova ošabnost jih je jako žalila. Ta prevzetni kralj je razžalil tudi avstrijskega vojvodo Leopolda, tako, da se je ta kmalu vernil domov. Rihard je blezo ukazal avstrijsko zastavo, ki jo je bil Leopold postavil na nekem vzetem stolpu, proč vzeti in jo v blatu poteptati.

Kmalu je tudi francoski kralj Filip, ki se je uže na potu v Palestino bil razperl z Rihardom, zapustil sveto deželo. V tej je angleški kralj sam ostal ter se mnogo časa srečno bojeval z mohamedanci. V teh bojih ravno se je kazal toliko derznega in junaškega, da so mu dali priimek „Levoserčni“. Ves vzhodni svet je bil poln njegove slave; mohamedanci so se pa tresli pred njim ter bežali, ko hitro se je pokazal, kakor divje živali pred levom. Časih se je velika vojska Saracenov razkropila pred malim njegovim spremstvom. In sara-censke matere so še mnogo pozneje jokajoče otroke strašile in utiše-vale z besedami: „Kralj Rihard pride!“ (pr. Hannibal ante portas!). Jeruzalema pa vendar ni mogel vzeti. Ko je Rihard slišal, da mu na Angleškem in Francoskem proté razne nevarnosti, sklenil je s sultanom Saladinom premirje, po katerem je bilo kristijanom pripuščeno na božjo pot v Jeruzalem hoditi. Potem je zapustil sveto deželo (1192). Vernivši se domov ni hotel iti prek sovražne mu Francije, ampak napotil se je preoblečen prek Ilirije in Avstrije proti severju. Prišedši blizu Dunaja je bil spoznan in od Leopolda (V.), vojvode avstrijskega, vjet.

Četverta križarska vojska (1202—1204).

S tretjo križarsko vojsko je verska navdušenost po zahodnih deželah priklopela do verhunca; če uže takrat niso dosta opravili, tem manj se je poslej bilo nadejati izdatnega uspeha, ker so poznejše križarske vojske bile preslabe, ali so pa njih sebični vojvodi le hlepeli po lastnem dobičku. Ker je Jeruzalem bil še zmerom v oblasti Saracenov, skušal je Inocenc III., najmogočnejši papež v srednjem veku, evropske narode pridobiti za novo vojsko križarsko. A časi so tej bili neugodni. Na Nemškem je razsajala huda notranja vojska, na Angleškem so kralju protile notranje borbe in pa nevarnosti od francoskega kralja. Tako je le nekaj francoskih in severoitalijanskih vitezov sprejelo križ. Tem na čelu sta bila Balduin, grof flanderski, in Simon, mejni grof montferatski. Zbrali so se v Benetkah, da bi šli prek morja v Palestino; a Benečani jih niso hoteli prepeljati, ker jim ubogi križarji niso mogli voznine plačati. Kar je prišel cesarjevič Aleksij iz Carigrada ter je prosil križarje pomoči za svojega nesrečnega očeta Izaaka Angela, kterege je lastni brat (car Aleksij III.) pahnil s cesarskega prestola. V sili so se ž njim pogodili; in beneški državni voditelj (doge), stari Henrik Dandolo, jih je peljal najprej v Dalmacijo (kjer so Benečanom Zader pridobili), poslej pa nad Carigrad. Polastili so se tega mesta in skoro vse bizantinske carevine, ker jim cesarjevič Aleksij ni mogel plačati obljubljenega plačila. Takrat so ustanovili latinsko cesarstvo z glavnim mestom Carigradom, kjer je stanoval car Balduin Flanderski. Drugi imenitni križarji so se polastili posameznih pokrajin; primorske, kupčiji najugodnejše so posedli Benečani ter se tako polastili vse ondotne trgovine. To latinsko cesarstvo se je le 57 let ohranilo (1204—1261). Tako četverta križarska vojska za osvobojenje Jeruzalema in drugih svetih mest ni prav nič storila.

Otroška križarska vojska (1212).

Zastonj si je papež Inocenc III. znova prizadeval, narode in njih vladarje pridobiti za novo vojsko. Ker so zmerom žalostnejše novice prihajale iz jutrove dežele, navdušile so mladino evropsko, da je sklenila iti nad mohamedance. Neki francoski pastir (Štefan) iz Vendomskega je baje bil tisti deček, ki je izprožil misel, dečki naj bi osvobodili svete kraje. Okoli 30000 jih je pridobil za svoj namen; šli so proti jugu v Marseille, da bi se od tod po morji prepeljali v Palestino. Enaka navdušenost se je razširila tudi med nemško

mladino, tako da je okoli 20000 dečkov sprejelo križ. Neki deček Nikolaj jih je prepeljal prek Alpskih gorá v Genova, ker so mislili tudi po morji iti v vzhodne jim neznane kraje (1212). Ti niso prišli daleč, kajti večina jih je poginila v Italiji. Francoski dečki so šli v Marseilli res na morje, a nekaj jih je poginilo, ko so se njih brodovi razbili, nekaj so jih pa terdoserčni ljudokupci polovili ter v Egiptu za sužnike prodali.

Peta križarska vojska (1228—1229).

Neprestanemu prizadevanju papeža Inocenca III. in njegovega naslednika Honorija III. so se udali le posamezni knezi. Tako je šel Andrej II., kralj ogerski, z malo vojsko v Palestino. Iz Akona je obiskal le svete kraje, od koder se je kmalu vernil domov (1217). Malo poslej se je napotil Leopold VI., vojvoda avstrijski, v jutrovo deželo. Z drugimi križarji je šel nad terdnjavo Damiette v Egiptu; tu se je mnogo odlikoval, pa se kmalu vernil domov (1218).

Deset let pozneje je šel hohenstaufski cesar Friderik II. nad Saracene. Uže leta 1215., ko so ga v Ahenu kronali, je bil obljubil spraviti skup križarsko vojsko; a od leta do leta je odlašal izpolnitev te obljube, dokler ga zarad tega ni stari papež Gregorij IX. iz cerkve izobčil. Po tem še le je Friderik zbral na Neapolitanskem križarsko vojsko ter je šel (1228) po morji v Akon (Ptolomais). Ker se je egiptovski sultan Kamel prepiral s sultanom v Damasku, pomagal je Friderik sultanu Kamelu zoper njegovega nasprotnika. Po pogodbi, skleneni s Kamelom, ki je tudi Palestini gospodoval, dobil je cesar Friderik Jeruzalem in ozko pokrajino od svetega mesta do Sirskega morja. Ker je bil izobčen iz cerkve, mu niso hoteli nič pomagati niti palestinski duhovniki niti viteški redovi. Zato si je prišedši v Jeruzalem sam na glavo djal krono ter se imenoval „kralj jeruzalemski“ (ta naziv so imeli avstrijski cesarji do sedanjega vladarja Franca Jožefa I.); potem se je vernil domov (1229).

Šesta križarska vojska (1248—1254).

Leta 1244. je egiptovski sultan Ejub v kervavi bitki pri Gazi premagal kristijane ter jim zopet vzel Jeruzalem, kterega jim je bil Friderik II. pridobil. Ta žalostna dogodba je tako pretresla francoskega kralja Ludvika IX. (Svetega), da je z veliko množico svojih vitezov sprejel križ. Leta 1248. se je z veliko vojsko odpeljal v Egipet ter je mislil to deželo najprej vzeti Saracenom, nadejaje se potem lahko dobiti tudi obljubljeno deželo. Sperva je bil jako srečen, odbil je egiptovsko vojsko in se polastil imenitne trdnjave Damiette.

Ko se je pa derznil v notranje kraje nad Kairo iti, zaperli so ga sovražniki z njegovo vojsko vred od vseh strani, tako da ni mogel nikamor kreniti. Vojska francoska je vsled pomanjkanja in bolezní strašno terpela. Ludvik se je samega osvobodil s tem, da je Egipčanom izročil prej vzeto terdnjavo (Damiette) in jim plačal 800000 bizantinskih zlatov. Vojska njegova je večidel poginila v Egiptu. To deželo zapustivši je šel kralj v Palestino, kjer je opravil božjo pot ter uterdil nekaj primorskih mest. Na poročilo, da je njegova mati Blanka, ki je med tem zanj vladala, umerla, vernil se je v Francijo (1254).

Sedma ali zadnja križarska vojska (1270).

Ko je egiptovski sultan Bibars (1260—1277) propadlo mohamedansko moč zopet povzdignil, podjarmil Sirijo, siloma vzel Antiohijo in je celó Akon, najiminitnišo terdnjavo kerščansko, oblegoval, sprejel je Ludvik IX. drugikrat križ. Pripravil je veliko vojsko ter šel ž njo nad Tunis v severni Afriki (1270); nadejal se je namreč, da bode kralj tuniški sprejel kerščanstvo ter mu potem pomagal Egipta se polastiti. Predno so se boji pred Tunisom začeli, umerl je Ludvik IX. za neko nalezljivo boleznijo, za katero je poginilo veliko njegove vojske. To je bila zadnja križarska vojska. Nekdanja navdušenost za osvobojenje svete dežele se je med evropskimi narodi popolnoma izgubila in celo božjepotniki niso več v tolikem množtvu obiskavali svetih krajev kakor poprej. S časom so kristijani izgubili vsa posestva v Palestini, najposlej (1291) primorsko terdnjavo Ptolomais, katero je egiptovski sultan siloma vzel in po polnem razrušil.

Nasledki križarskih vojská.

Križarske vojske niso sicer dosegle svojega pravega namena, osvoboditi sveto deželo mohamedanske sile, vendar so imele premnogo vpliva na duševni in gmotni razvitek evropskih narodov.

Cerkev je po njih zadobila preveliko moč. Papeži so netili in razširjali med evropskimi narodi ono veliko navdušenost za svete vojske, in narodje so jih kmalu priznali tudi za posvetne voditelje. V enaki razmeri je rasla tudi veljava drugih duhovnikov. Cerkev se je takrat tudi posebno obogatila, zdaj po obilih darilih, zdaj pa s tem, da je posestva od križarjev kupovala po silno nizki ceni.

Verska navdušenost je pognala še druge kali, ki so poslej na cerkvenem polji zrasle v najlepša in najplodniša drevesa. To so beraški redi. Več stoletij so vsi novoustanovljeni samostani vravnali se po benediktinskih pravilih. S časom pa niso več zadostovali

ostrosti cerkvenega življenja; zato so nastali bolj ostri redovi cerkveni (meniški): v desetem stoletju klunijanci, v enajstem kartuzijanci in cistercijanci, v dvanajstem pa premonstratjanci. A tudi ti novi meniški redovi niso po vsem zadostovali tirjatvam časa; zato sta se v 13. stoletju ustanovila imenitna beraška redova cerkvena, katerih menihi so razen drugih obljub obljubovali in še obljubujejo, da ne bodo posestva iskali in le od miloščine živeli (popolno uboštvo). Ta dva reda sta franciškanski in dominikanski. Začetnik franciškanev je bil sveti Francišek, sin zeló bogatega trgovca v Assisi na Italijanskem († 1226). Komaj 1209. leta ustanovljen je štel ta red uže črez 10 let (1219) okoli 5000 menihov in 1264. leta črez 8000 samostanov in 200000 redovnikov, po vsem kerščanskem svetu raztresenih. — Začetnik dominikancev (ktere so zabavljivo domini canes imenovali) je bil sveti Dominik iz plemenate španske rodbine († 1221). Leta 1277. so imeli dominikanci uže 417 samostanov; imenovali so se tudi pridgarji, ker so zlasti krivovercem v južni Franciji pravo vero oznanovali. Po izgledu franciškanev so se ustanovili tudi ženski beraški redovi, n. pr. red sv. Klare (Klarisijanke) i. t. d.

Viteški redovi so pa neposredno pognali iz križarskih vojsk. Članovi takih viteških redov so obljubovali obljube navadnih cerkvenih redov, po tem pa tudi, da se bodo neprenehoma vojskovali zoper nevernike in da bodo branili kerščanske božjepotnike mohamedanske sile. Po polnem vredjeni so se razločevali v viteze (ali vojaške redovnike), duhovnike in služeče brate; njih načelniki so se imenovali veliki mojstri. Ti viteški redovi so bili:

1. Red svetega Janeza ali hospitalski red, kterega so v Jeruzalemu sperva ustanovili trgovci iz laškega mesta Amalfi (1048), da bi pri njem božjepotniki ostajali, prenočevali in onemogli z vsem preskerbljeni bivali. Papež Paskal II. je poterdil pravila tega reda (1113). Pet let poslej se je ta red po izgledu templjarjev po polnem prestrojil (1118) ter se od tega časa tudi neprestano bojeval z mohamedanci. Ti redovniki so nosili černo obleko z belim križem na persih. Poslej so se imenovali rodiški ali malteški vitezi.

2. Red templjarjev je bil blizu nekdanjega Salomonovega tempelja ustanovljen od 9 francoskih vitezov (1118). Ta viteški red si je pridobil največ zaslug v kervavih bojih za svete kraje. Nagloma se je razširil po kerščanskem svetu, zlasti po Francoskem, kjer si je pridobil velikansko bogatstvo. Cerkvni zbor troyeski je poterdil njih pravila (1128), ktera je redu dal prvi njegov predstojnik Hugo de Payens. Nosili so ti redovniki belo obleko z rudečim križem na persih. Zarad velikanskega bogatstva in prevelike veljave je francoski kralj Filip IV. zavidal in čertil templjarje in jih dolžil raznih hudobij; leta 1312. je pregovoril papeža Klementa, da je razpustil ta red; in Filip se je polastil njih premoženja.

3. Nemški red je bil sperva le bratovščina, ki je skerbela zlasti za nemške božjepotnike v sveti deželi; ustanovili so jo bili bremski tergovci v Jeruzalemu. Pri obleganji terdnjave Akona v tretji križarski vojski je Friderik Švabski to bratovščino pre naredil v viteški red (1190), ki bi članove izbiral le iz nemškega naroda. Nosili so bel plašč s črnim križem na persih. Po izgubi svete dežele (Akona), preselil se je njih predstojnik najprej v Benetke, poslej (1309) pa v Marienburg na Pruskem, kjer so se vitezi kervavo vojskovali (1230—1283) zoper neverseke Pruse, jih deloma pobili, deloma pa podjarmili ter ustanovili posebno oblast.

Križarske vojske in viteški redovi so imeli preveliko vpliva na razvitek viteškega stanu in življenja. Plemenitniki so se še bolj odločili od družega naroda, od meščanov in kmetskega ljudstva; prisvojevali so si posebna rodbinska imena in gerbe ali znamenja plemenitega rodu. Plemenitniki so mladino posebno izrejevali za viteški stan. Plemenit deček je v sedmem letu prišel v grad kakega prijateljskega viteza ali na dvor knezov. Tu je paž ali blagič imenovan stregel pri mizi, se učil lepo se obnašati ter jezdit in boriti se. V 14. letu je postal oproda, ki je svojemu gospodu nosil orožje, ga spremljal v vojsko i. t. d. V 21. letu je bil še le sprejet med viteze. Za to slavnost se je moral pripravljati z molitvijo, postom, umivanjem in sprejetjem svetih zakramentov. Potem so ga peljali v cerkev pred oltar, kjer je moral priseči: da bode zmeraj resnico govoril, bojeval se za vero in nje služabnike, varoval vdove in sirote, se potegoval za tlačene in bojeval zoper nevernike. Po tej prisegi je pokleknil ter je dobil od kakega slavnega viteza, ali od kneza in kralja poviteževalni udar. Ta ga je z golim mečem malo udaril na zatilec rekoč: „V imenu svetega Mihaela in svetega Jurija naredim te za viteza“. Gostije in druge veselice so sklenile vso slovesnost.

Večina posvetnih vladarjev je po križarskih vojskah zelo pomnožila svojo oblast; kajti od tisoč in tisoč mogočnih oblastnikov in upornih, vojskoljubnih fevdnikov, ki so se bili napotili v vzhodne dežele, se jih je le malo vernilo domov. Drugi so se naselili v Palestini in Siriji, ali so pristopili k prej imenovanim viteškim redom, ali so pa poginili. Njih posestev v Evropi polastili so se kralji in knezi kot izpraznjenih fevdov ter tako svojo oblast zelo razširili.

Tudi mesta so se zelo povzdignila. Meščani so se zelo pomnožili in obogateli, ker so se razne obertnosti, zlasti pa kupčija po mnogostranskem dotikanji z vzhodnimi deželami močno razvile. Posebne ustave in postave so po mestnih občinah zderžavale rednost in pravico ter pospeševale njih vsestranski napredek; zato so v 14. stoletji postala mesta prava središča in cvetišča umetnosti in znanstev.

Tudi robstvo ali nesvobodno podložništvo med evropskimi kmeti se je mnogo olajšalo. Po cerkveni (papeževi) naredbi so osvobodili se vsi podložniki, ki so sprejeli križ; svobodni so ostali

tudi, če so prišli srečno iz Palestine domov. Res da se je to le malo-
kterim posrečilo, vendar je ona cerkvena naredba bila preimenitna za
razvitek kmetskega stanu; kajti gospodje so morali sami svojim pod-
ložnikom olajševati težko breme, da jim se ti niso napotili v Palestino;
ali so pa morali od drugodi iskati novih naselnikov za svoja zapuščena
posestva ter jih za se pridobivati s podeljenimi jim pravicami.

Največ koristi pa je trgovstvo dobivalo iz teh narodno-
verskih bojev med vzhodnim in zahodnim svetom. Kupčija se je začela
med narodi, ki so doslej po polnem si tuji živeli drug poleg drugega.
Najbolj se je pa razvila trgovina italijanskih mest, kjer so Benetke,
Genova, Piza, Livorno, Amalfi i. d. bila imenitna nje sre-
dišča in skladišča. Ta mesta in nektera francoska (Marseille) so
tudi zeló bogatela, ker so neštete božjepotnike in križarje semtertje
prevaževala.

V duševnem oziru se je zemljepisje najbolj razvilo, kajti Evro-
pejci so jeli natančneje spoznavati dežele in narode, katerih prej še
po imenu poznali niso. Zgodopisje je v tej dobi dobilo perve
narodne zgodopisce, ki so v narodovem (ne latinskem) jeziku popisa-
vali razne dogodbe svojega časa (Ivan Joinville-ski). Med drugimi
znanstvi se je modroslovje najbolj razvijalo; a zatrosil se je med
Evropejce tudi oni razsodni duh, ki je začel preiskavati verske res-
nice in nad njimi dvomiti (pervo krivoverstvo). Med umetnostmi se
je pesništvo najbolj razvijalo ter močno razcvetelo pri romanskih
(latinskih) in germanskih narodih.

Nemško cesarstvo za križarskih vojsk (1225—1272).

Lotar (III.) Saški (1125—1137).

Po smrti Henrika V. so nemški knezi in oblastniki krono po-
nudili babenberškemu mejnemu grofu Leopoldu III. Ker pa je ta
ni hotel sprejeti, izvolili so Lotarja Supplinburškega ali Saškega.
Ker so ga po večem cerkveni knezi povzdignili, kazal jim je novi
cesar veliko udanost ter jim priznal razne predpravice. Bojevati se
je moral s hohenstaufskima bratoma Friderikom in Konradom,
ki bi kot bližnja sorodnika umerlega Henrika bila rada pridobila svo-
jemu rodu cesarstvo. Da bi se tema lažje upiral, zaročil je edino
svojo hčer Jero z mogočnim vojvodom bavarskim, Henrikom Po-
nosnim iz velfskega rodu. Temu svojemu zetu je malo pred smertjo
izročil tudi svojo vojvodino saksonska. Henrik Ponosni je postal po
takem najmogočniji oblastnik na Nemškem, ter je za gotovo priča-
koval, da ga bodo nemški knezi po smerti Lotarjevi (1137) izvolili
za kralja.

Hohenstaufski cesarji (1138—1254).

Konrad III. (1138—1152).

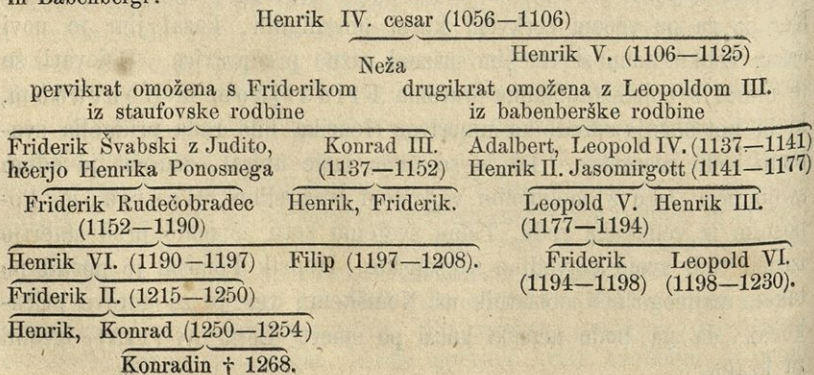
Nemški oblastniki so leta 1138. izvolili Konrada, švabskega vojvodo iz staufske rodbine, za kralja. Ko velfski Henrik Ponosni ni hotel novemu cesarju priseči zvestobe, preklical ga je Konrad ter mu vzel vojvodino bavarsko in saško. Saško je dal Konrad Albrehtu Medvedu, tadanjemu posestniku krajine brandenburške, Bavarsko pa avstrijskemu mejnemu grofu Leopoldu IV., svojemu popolbratu.*) Henrik Ponosni je skušal z orožjem braniti svoji vojvodini; po njegovi smerti (1139) pa se je vojskoval njegov brat Velf VI. s cesarjem za nedoraslega Henrika Leva, sina Henrika Ponosnega. Ko je bil Velf pobit in imenitna terdnjava Weinsberg vzeta, pogodil se je s cesarjem. Po tej pogodbi je Henrik Lev dobil zopet Saško, Bavarsko pa je moral slovesno odstopiti babenberškemu grofu Henriku „Jasomirgottu“, ki se je bil zaročil s Henrikovo materjo, vdovo Jero.

V tem strastnem boji med Konradom in Velfom VI. ste se porodili stranki, ki ste se poslej predolgo med seboj vojskovali; sperva le na Nemškem, poslej pa zlasti v Italiji. Italijani so vse, ki so s cesarjem vlekli, imenovali Gibelince, one pa, ki so nasprotovali cesarski oblasti ter se zlasti za papeža in za cerkveno oblast potegovali, Gvelfe. Kako nesrečen je bil Konrad v drugi križarski vojski, glej stran 70.

Friderik I. Rudečobravec (1152—1190).

Nemški knezi so po smerti Konrada III. izvolili njegovega strijčnika Friderika I. za kralja. Ta mladi vladar je bil lepe in

*) Rodovnik, ki kaže sorodstvo med salskimi cesarji, Hohenstaufi in Babenbergi:

krepe postave z rudečo brado, po kateri so ga Italijani imenovali Barbarossa (rudečobradec). Prišteva se najmogočnim cesarjem na rimsko-nemškem prestolu, kateri je vedel ustanoviti in vzdržati notranji mir in pri zunanjih tujih narodih povišati cesarsko veljavo.

Najprej je šel v Italijo (1154), da bi ondi zopet pridobil nekdanje cesarske pravice. Poleg raznih mest si je na Lombardskem mogočni in bogati Milan prisvojil razne cesarske pravice; pobiral je cestnino in mostnino in drugi davek, koval denarje, samovoljno postavljajl uradnike in sodnike i. t. d. Velik nered je bil tudi v Rimu, kjer je Arnold Brescianski, učenec preslavnega Abelarda, pridigoval zoper posvetno oblast papeževo in duhovsko sploh. Vsled teh navdušenih govorov so se Rimljani hoteli osvoboditi papeževe in cesarske nadoblasti in ustanoviti staro republiko. Friderik je prišedši v severno Italijo se v Paviji dal kronati z železno lombardsko krono; potem je šel proti Rimu, vjel bežečega Arnolda in ga izročil papežu Hadrijanu IV. Ta ga je dal na gramadi sežgati in njegov pepel v reko Tiber potresti, da bi ga ljudstvo ne čestilo kot ostanek pravega mučenika. Zato je papež Friderika kronal s cesarsko krono (1155). Homatij v gorenji Italiji ni mogel urediti, ker je imel pre-slabo vojsko pri sebi.

Vernivši se v Nemčijo je skušal poravnati staro napetost med Staufi in Velfi.*)

Henriku Levu, svojemu prijatelju in sorodniku, je dal tudi Bavarsko nazaj; Babenberškega grofa Henrika, Jasomirgott imenovanega, pa je odškodoval z nekterimi pokrajinami bavarskimi in s posebnimi pravicami, ki so zapisane v tako zvanem malem privilegiji (Privilegium Fridricianum minus). Povzdignil je namreč mejno grofijo avstrijsko za vojvodstvo ter mu podelil dedinsko pravico v moškem in ženskem kolenu (1156). Istokrat je češkemu vojvodi Vladislavu II. podelil kraljevo dostojanstvo, ta pa mu je obljubil vojščakov dati za vojsko v Italiji.

*) Rodovnik velfskega rodu, ki kaže njih sorodnost s Staufi:

Velf IV., vojvoda bavarski † 1101		
Velf V. † 1120	Henrik Černi † 1126	
Judit, žena Friderika Staufskega	Henrik Ponosni † 1139	Velf VI. † 1191
Friderik Rudečobradec	Henrik Lev † 1195	
Oton IV. † 1218		Viljem
perva žena: Beatriks, hči Filipa Staufskega		Oton Otrok, vojvoda brunšviški.
druga žena: Marija Brabantska.		

Potem je šel leta 1158. z veliko vojsko v Italijo, kjer so se morala mu udati vsa mesta, med temi tudi mogočni Milan. V velikem zboru na Ronkalskem polji je bila priznana odvisnost Lombardije od nemškega cesarstva. Ravno temu pa so se Milančani uperli in cesarja tako razkačili, da je njih mesto siloma vzel ter po polnem pokončal (1162). Ta ostrost je razkačila Italijane, s katerimi tudi papež Aleksander III. potegne zoper Friderika. Cesar je mislil se nad papežem maščevati, ko ga je odstavil in na njegovo mesto drugega nasprotnega papeža izvolil (1166). A njegova sila je le malo časa terpela, kajti nalezljiva bolezen mu je pokončala vso vojsko, tako da je moral iz Italije nagloma zbežati. (Občudovanja vredna udanost viteza Hartmana proti cesarju v Suzi.) Lombardska mesta z Milanom znova sezidanim na čelu so sklenila posebno zavezo zoper cesarja ter so svojemu zavezniku papežu Aleksandru na čast sezidali močno terdnjavo Aleksandrijo. Friderik je pripeljal novo vojsko v Italijo (1174), da bi strahoval svoje sovražnike; a v odločilnem trenutku se mu je Henrik Lev odpovedal; zastonj ga je cesar baje celó na kolenih prosil pomoči. Ko so Lombardi zvedeli za ta razpor, zgrabili so cesarja pri Legnani ter ga po polnem potolkli (1176). Cesar je prevedel, da jih ne more premagati ter se je najprej pogodil s papežem Aleksandrom v Benetkah, šest let poslej (1183) pa z lombardskimi mesti v Konstanci ob Bodemskem jezeru.

Vernivši se v Nemčijo je poklical nezvestega Henrika Leva pred sebe na odgovor. Ker ta ni hotel priti, preklical ga je cesar ter mu vzel vse dežele (1180). Vojvodino bavarsko je izročil Otonu iz vitelsbahskega rodu. Štirsko mejno grofijo pa je odtergal od nje ter jo trunskemu grofu prepustil kot samostalno vojvodstvo. Vojvodino saksonsko je na dvoje razkosal. Veči del je dobil kot samostalno vojvodstvo saško Bernard Anhaltski, manjši del pa kot vojvodstvo vestfalsko nadškof kolinski. Henrik Lev se je dolgo časa hotel braniti v svojih posestvih; ko pa je videl, da je vse izgubljeno, pokleknil je v Erfurtu pred cesarja, ga prosil milosti ter je od njega dobil dedinska posestva svoje rodbine, Brunšvik in Lüneburg; vendar je moral za 3 leta zapustiti Nemčijo (1182).

Ko je uredil razmere v Nemčiji in Italiji, sklical je slovesen zbor v Moguncijo ter je naredil svojega sina Henrika za viteza (1184). Za tega je poslej snubil Konstanco, dedično Sicilije in Neapolitanskega, ter je njiju ženitvanje silno slovesno obhajal v Milanu (1186).

Nesrečno smert tega slavnega cesarja v tretji križarski vojski glej stran 71.

Henrik VI. (1190—1197).

Po očetovi smerti je bil Henrik od vseh knezov za kralja spoznan. Takrat je umerl Viljem, zadnji kralj neapolitanski (1189). Henrik je šel z vojsko v južno Italijo, da bi se polastil dedščine svoje žene. Na potu se je dal v Rimu za cesarja kronati. Na Neapolitanskem pa je bil zelo nesrečen, kajti Neapolitanci so nekega domačega grofa Tankreda izvolili za kralja in ta je Henrikovo vojsko po večem pokončal in celó njegovo ženo vjel. Vernivši se v Nemčijo se je moral bojevati s starim Henrikom Levom, ki je hotel siloma dobiti svoje nekdanje dežele. Na nesrečo njegovo je avstrijski vojvoda Leopold V. vjel Riharda Levoserčnega, Velfom najbolj udanega zaveznika, ter ga je izročil cesarju Henriku. Ta ga je zaperl v grad Trifels, ter ga je le izpustil za visoko odkupnino in za obljubo, da Velfov ne bode nikakor več podpiral. Henrik Lev se je moral osamljen pogoditi s cesarjem (1194) in je malo poslej umerl v Brunšviku, kjer je zadnji čas posebno podpiral umetnosti in znanstva (1195). Leopold Bábemberški pa je dobil vojvodino Štajersko (1192), ker je cesarju bil izročil vjetega angleškega kralja. Angleško odkupnino je Henrik porabil za novo vojsko, s katero je drugikrat šel v južno Italijo. Tu je bil Tankred umerl in Henrik je nagloma se polastil vsega kraljestva ter se je dal v Palermi (v Siciliji) kronati za kralja (1194). Strahovito je potem ravnal z neapolitanskimi plemenitniki, ki so se mu bili pervikrat ustavljali; nikomur, niti posvetnim niti duhovskim veljakom ni prizanesel. Z bogatimi zakladi vernivši se v Nemčijo je skušal to pre narediti v dedinsko deržavo svoje rodbine. Večino knezov je bil uže pridobil za-se, a nazadnje so se mu uperli nadškof moguntinski in saški knezi in zadovoljiti se je moral, da so izvolili njegovega dveletnega sina Friderika II. za kralja in naslednika.

Ko je ravno pripravljaval se za novo križarsko vojsko, o ktorej se je hotel tudi bizantinske carevine polastiti, umerl je nagloma v letu 1197.

Filip Švabski (1197—1208) in Oton IV. (1197—1215).

Nemški knezi niso hoteli priznati prej izvoljenega Friderika II., ampak so volili novega kralja. Staufom nasprotna stranka je izvolila

(1198) Otona, sina Henrika Leva, staufovska stranka pa brata umerlega cesarja, Filipa Švabskega. Tako se je začela dolga vojska med nasprotnima kraljema; velfska stranka se je obrnila do papeža, da bi ta razločil razpor. Takrat je bil na papeževem prestolu Inocenc III., najmogočniji papež v srednjem veku (1198 do 1216). Previdni papež sperva ni hotel priznati niti ednega niti drugega, nazadnje pa se je izrekel za Otona. A Filip ni odjenjal ter je nasprotnika svojega pregnal v Brunšvik; ko ga je Filip tu hotel napasti, umoril je Oton Vitelsbahski staufskega cesarja v Bambergu na Bavarskem (1208).

Po tem so vsi priznali Otona IV., ki se je oženil s hčerjo (Beatriks) umorjenega nasprotnika; potem je berzo šel v Rim ter se je dal kronati za cesarja. Ko pa je hotel Sicilijo in Neapolitansko vzeti mlademu Frideriku, varovancu papeževemu, ter tudi drugih obljub ni izpolnjeval, izobčil ga je papež iz cerkve. Tako se je vnel boj med Inocencem III. in Otonom IV. Papež je poslal svojega varovanca Friderika na Nemško (1212) ter je naročil nemškim knezom odpovedati se Otonu in Friderika II. za kralja izvoliti. In res so ga skoro vsi nemški oblastniki priznali za kralja. Friderik je kmalu pregnal svojega nasprotnika Otona na Brunšviško, kjer je tri leta poslej (1218) od vseh zapuščen umerl.

Friderik II. (1215—1250).

Friderik je sperva (1212) skušal pridobiti nemške kneze in tudi češkega vladarja Přemislida Otakarja I., kteremu je staufski cesar Filip bil podelil dedinsko kraljevo dostojanstvo. Temu je priznal razne pravice v tako zvanem zlatem pismu (1212); papežu pa je obljubil, da bode kraljestvo obeh Sicilij odstopil svojemu sinu ter je nikdar ne zedinil z nemškim cesarstvom in pa da bode duhovščino v časti imel. Obljubil mu je tudi, da pojde v vojsko zoper mohamedance v jutrovej deželi. Ko pa je papež Inocenc III. umerl ter je bil na njegovo mesto izvoljen Honorij III., Friderik ni več mislil na svoje obljube. Honorij ga je v Rimu kronal celó za cesarja, in takrat mu je cesar ponovil prej omenjene obljube. Pa izpolnil jih ni, ampak pregovoril je nemške oblastnike, da so njegovega sina Henrika, dediča sicilsko-neapolitanskega kraljestva, izvolili za kralja in naslednika v Nemčiji. Tudi križarsko vojsko je odlašal od leta do leta. Ko je po mehko-serčnem Hadrijanu prišel krepostni Gregorij IX. na papežev prestol (1227—1241), zahteval je resnobno od cesarja, naj gre v vojsko zoper

mohamedance. Friderik je sicer zbral vojsko, se ž njo podal na morje (1227), a zarad neke bolezni se je nagloma vernil na Neapolitansko. Papežu se je zdelo, da je cesar to nalašč storil; zato ga je izobčil iz cerkve.

Friderikovo ali peto križarsko vojsko glej str. 73.

Vernivši se iz jutrove dežele, spraval se je Friderik s papežem ter je skušal svoje države boljše ko mogoče urediti. Sicilskemu kraljestvu je dal tako izverstne postave, kakoršnih takrat ni imela nobena evropska država; na Nemškem pa je sklical državni zbor v Moguncijo (1235) ter je slovesno proglasil notranji mir. Prepir med Velfovci in Staufovci je poravnal, ko je Otonu Otroku, nekemu vnuku Henrika Leva, podelil Brunšviško kot samostalno vojvodstvo. A le malo časa se je ohranil mir. Henrik, starši cesarjev sin, se je spuntal zoper njega ter je dobil mnogo podpore pri avstrijskem vojvodi Frideriku Bojevitemu (1230—1246) in pri lombardskih mestih. Huda vojska se začne; v tej je cesar posedel Avstrijsko (1236) in po polnem užugal lombardska mesta v bitki pri Cortenuovi (1238). Nezvesti sin, od vseh zapuščen, se je moral očetu udati in je umerl v ječi (1242). Nemški knezi so po tem cesarjevega mlajšega sina Konrada izvolili za bodočega naslednika na kraljevem prestolu. A kmalu je vstal zoper Friderika II. nov sovražnik; ta je bil papež Gregorij IX. Cesar se je namreč pri raznih prilikah tako obnašal, kakor kakov krivoverec; tudi je bil dal svojemu ljubljencu, lepemu Enziju, otok Sardinijo, ki so jo papeži sami si prilastovali. Zato ga je papež Gregorij IX. izobčil iz cerkve (1239). V tej borbi se je Friderik spraval z avstrijskim vojvodom ter je šel v Italijo nad papeža, ki je med obleganjem mesta Rima umerl skoro 100 let star (1241).

Takrat so Mongoli prihruli iz Azije ter strahovito razsajali po vzhodni Evropi; opustotili so Rusko, Poljsko, Slezijo, Ogersko in priderli so celo na Moravsko. Cesar Friderik se ni hotel ž njimi vojskovati, češki kralj Vaclav in avstrijski vojvoda Friderik Bojeviti sta deržala se tako krepko, da so se Mongoli vernili v vzhodne kraje (1241).

Med tem se je Friderik vojskoval s papežem, ki se je imenoval Inocenc IV. Ta je zbežal pred cesarjem iz Rima v Lyon, kjer je zbral veliki cerkveni zbor ter cesarja slovesno izobčil iz cerkve (1245), podložnike njegove pa je odvezal od prisege zvestobne. To je zopet oserčilo sovražnike cesarjeve; tako je cerkvena stranka v Nemčiji

izvolila Henrika Raspe-a, po njegovi smerti pa Viljema Holandskega za cesarja; s tema se je cesarjev sin Konrad moral bojevati. V Italiji sta se pa Friderik II. in njegov sin, lepi Enzio, vojskovala z Lombardi in drugimi sovražniki, dokler niso Bolognani vjeli Enzija (1249) in ga do smerti (1273) v ječi deržali; cesar sam pa je umerl leta 1250.

Zadnji Staufi (1250—1268).

Konrad IV. (1250—1254) in **Viljem Holandski** (1250—1256).

V Nemčiji sta se po Friderikovi smerti nasprotna kralja, Konrad IV. Staufski in Viljem Holandski med seboj vojskovala, dokler ni Konrad šel v Italijo, da bi se polastil svoje dedščine, neapolitansko-sicilskega kraljestva. Tu je umerl nagle smerti (1254). Viljem Holandski pa je bil v vojski s Frizi ubit (1256).

Konrad IV. je zapustil le ednega nedoraslega sina, Konradin imenovanega. Za tega je njegov stric Manfred vladal na Neapolitanskem. Ko se je glas raztrosil, da je Konradin umerl, dal se je Manfred, kot njegov dedič, kronati. Zoper tega je papež Urban IV. poklical francoskega princa Karla Anjouskega ter mu podelil južno italsko kraljestvo. V določilnem boji pri Beneventu (1266) je bil Manfred premagan in ubit.

Ko je Konradin imel 16 let, šel je na vabila italijanskih Gibelinov s svojim prijateljem Friderikom Badenskim čez Alpe (1267). Neoviran je prišel v Rim ter se je od tod napotil bolj proti vzhodu, kjer se je mislil meriti s svojim nasprotnikom Karlom Anjouskim. — Zmagal je bil uže v bitki pri Scurcoli Karla (1268), a zmago vzela mu je skrita zaseda, ki je nemško vojsko nekoliko razkropila, nekoliko pa potolkla. Neki sebičen plemenitnik Frangipani je vjel begajočega kraljiča Konradina, kterega je z dvanajsterimi tovariši Karl Anjouski še isto leto dal v Neapolji umoriti. — Tako je v tuji zemlji poginila slavna rodbina hohenstaufska (1268).

Kraljestvo obeh Sicilij.

V 11. stoletji je prišlo mnogo francoskih Normanov v južno Italijo, kjer so kot hrabri vojščaki služili ali langobardskim knezom ali pa bizantinskemu cesarju. Aversa med Neapoljem in Capuo je bila njih prva vlast (1038). Kmalu potem so se sinovi Tankreda iz Hautevilla polastili vseh bizantinskih posestev v Apuliji; eden med njimi, Robert Guiskard imenovan, se je ondi posebno uterdil s tem, da je kot vojvoda apulski deželo vzel od papeža Gregorija VII. za fevd. Po tem so Normani napadli Sicilijo in jo vzeli Arabcem,

ki so bili dolgo ondod gospodovali. Roger II., vnuk Tankreda Hauteville-skega, je zedinil leta 1127. Sicilijo, Apulijo in Kalabrijo v skupno državo ter se s privoljenjem papeža Anakleta II. imenoval kralja obeh Sicilij. — Ti normanski kralji so papežem mnogo pomagali v bojih z nemškimi cesarji; zato cerkvenim vladarjem ni bilo po godu, da je s Konstanco prišlo to kraljestvo Hohenstaufom v roke.

Avstrijske dežele.

Pregled zgodovine babenberških vladarjev.

Nemški cesar Oton I. je po zmagi na Liškem polji (pri Augsburgu, 955) ustanovil malo mejno grofijo ter jo izročil nekemu Burkardu. Leta 976. je cesar Oton II. to vzhodno krajino podelil Leopoldu iz frankovskega rodu babenberškega (prim. str. 40). Njegovi potomci *) so se s previdnostjo in serčnostjo ohranili v oblasti te dežele ob Aniži in Donavi. Uže prvi Babenberg Leopold Svetli (976—994) je ukrotil Ogre, vzel jim terdnjavo Melk ter razširil meje svoje krajinske grofovine do Dunajskega lesa. Leopold I. in njegovi prvi nasledniki so stolovali v Melku, kjer je Leopold baje sezidal krasni samostan. V vojskah med Henrikom III. in Madjari je pomagal krajinski grof Adalbert I. (Zmagoviti, 1018—1056) nemškemu cesarju in ta mu je razširil krajino proti vzhodu do Morave in Litave (prim. str. 43); tako je Avstrijsko zadobilo svojo določeno vzhodno mejo. V 12. stoletji je mejni grof Leopold IV. (Radodarni, 1137—1141) v razporu med Staufi in Velfi dobil od cesarja Konrada III. obširno vojvodino bavarsko. To je res njegov brat in naslednik Henrik II. Jasomirgott moral cesarju Frideriku I.

*) Rodovnik Babenbergov.

Leopold I.

Henrik I. (994—1018) Adalbert (1018—1056)

Ernest (1056—1075)

Leopold II. (1075—1096)

Leopold III. (1096—1137) poročen z Nežo, hčerjo Henrika IV.

Leopold IV. (1137—1141) Henrik II. Jasomirgott (1141—1177)

Leopold V. (1177—1194)

Friderik (1194—1198) Leopold VI. (1198—1230)

Margerita, Henrik, Friderik II. (1230—1246)

Jera.

Rudečobradcu nazaj dati (1156), a cesar ga je za to vsaj nekoliko odškodoval. V državnem zboru Rezenskem je Friderik I. ločil večino sedanje avstrijske dežele nad Anižo od Bavarske ter jo je za vselej zedinil z Avstrijo. Ob enem pa je podelil babenberškej rodovini tako imenovani manjši privilegij (privilegium Fridericianum minus), po katerem so avstrijski vladarji zadobili vojvodski naziv, dedinsko pravico v moškem in ženskem kolenu in razne druge pravice (prim. str. 79). Henrik Jasomirgott je bil prvi avstrijski vladar, ki si je Dunaj (nekdanja rimska terdnjava Vindobona) izvolil za svoje stolišče. Tu je sezidal grad in poklical učene škotske menihe v deželo, da so tudi v tej kakor drugodi povzdigovali znanstveno življenje.

Henrikov sin Leopold V. (VI., Krepostni, 1177—1194) se je udeležil tretje križarske vojske, kjer ga je baje Rihard Levoserčni hudo razžalil. Tega angleškega kralja je Leopold vjel, ga nekaj časa imel v zaporu na gradu Dürensteinu, potem (1193) ga je pa izročil staufskemu cesarju Henriku VI., ki mu je dal tudi nekaj angleške odkupnine. Najvažniša dogodba, o kateri nam zgodovina iz časa tega Leopolda poroča, pa je pridobitev Štajerskega (1192).

Štajersko: Sredi 10. stoletja nahajamo v zgodovini na sedanji štajerski zemlji dve mejni grofiji: doljenje (savinsko, podravsko) in gorenje krajino, ki ste spadali k vojvodini koroški. Od polovice 11. stoletja ste za zmerom ločeni od Koroškega. V gorenji krajini (ki je obsegala blizo sedanje gorenje Štirsko pa nekaj Avstrije in Ogerskega) so po smerti Gotfrida, zadnjega grofa iz rodbine lambahske in velške, pridobili si grofje traungavski ali po njih gradu Stiraburg, Stira (na enako imenovani reki) tudi štirski imenovani, verhovno oblast (1055). Po njih se je pozneje cela dežela imenovala Štirsko (Marchia de Styra). Otakarja V. nasledniki (Otakar VI., Leopold Hrabri, Otakar VII.) so po raznem načinu oblast jako razširili. Otakar VII. je z gorenje krajino zedinil tudi doljenje, ki je obsegala blizo sedanji slovenski Štajer. Podedoval je namreč — 1140 — oblast mariborskih grofov. Tako zedinjeno štajersko krajino je pod Otakarjem VIII. povzdignil cesar Friderik I. v vojvodstvo (1180). Ta štajerski vojvoda Otakar VIII. je hiral za neozdravljivo boleznijo ter je izgubil vse upanje kakega potomca zapustiti. Zato je vso svojo deželo odstopil po dedinski pogodbi sorodniku Leopoldu, vojvodi avstrijskemu, v kar so privolili tudi štajerski stanovni (1186). Ko je Otakar VIII. umerl (1192), poterdil je cesar Henrik VI. Leopoldu novo dobljeno oblast.

Najiminitniši babenberški vladar pa je bil Leopold VI. (VII.) (1198—1230), kterege zgodovina po pravici imenuje „Slavnega“, kajti zedinjal je v sebi vse izverstne lastnosti: bil je slavljjen junak, izveden

politikar in človek blagega serca. Sprejel je križ ter se je prehrabro vojskoval zoper mohamedance v Španiji, Egiptu in Palestini. Skerbel je za notranji mir in blagor svojih državljanov z modrimi postavami; podpiral je kupčijo in obertnijo; dunajskemu mestu je podelil skladiško pravico, raznim mestom pa posebna mestna pravstva. Pospeševal pa je tudi umetnost in zlasti pesništvo. Najimenitniši pesniki nemški kakor Valter „von der Vogelweide“, Henrik Ofterdinški, Ulrik Lichtenštajnski in drugi so se shajali na slavnem njegovem dvoru. — Po kupčiji in obertnosti se je tako pomnožilo bogatstvo in blagostanje dežele, da so samo Leopoldovi dohodki iznašali 60000 mark srebra na leto in dunajski bogatini denarja niso več šteli, ampak ga le merili.

Leopoldov sin in naslednik Friderik Bojeviti (1230—1246) je bil zadnji vladar iz slavne babenberške rodovine. Bil je jako vroče in nemirne kervi ter je pravico najrajši meril po svojem meči. Upokoril je uporne velikaše svoje države (kuenrinška psa). Leta 1234. je pomnožil svoja posestva, ktera je bil uže oče njegov na Kranjskem nakupil, ter se je prvi imenoval „gospoda kranjske dežele“.

Kranjska dežela (Carnia ali Carniolia, v starih listinah tudi Chraina marcha imenovana; „Novice“ 1875 list 10., 14. in 15.) je dobila najpozneje v drugi polovici šestega stoletja svoje slovenske prebivalce. Kot del vojvodine furlanske je bila dežela mnogo časa podložna državi langobardski v severni Italiji. Po razdelitvi vojvodine furlanske je bila Kranjska zdaj samostalna krajina ali marka, zdaj pridružena koroški deželi. Pozneje je imela lastne vladarje, ki so stolovali v Goričah pri Kranji ter se mejni grofje kranjski imenovali. Leta 1077. je podelil nemški cesar Henrik IV. Notranjsko kot državni fevd oglejskemu patriarhu Eberhardu. Z oglejskimi patriarhi so se na Kranjskem za predstvo poganjali brizinski škofje, ki so imeli tu razven Škofje Loke še druga obširna posestva. Velik del teh posestev je kupil babenberški vojvoda Leopold VI. od brizinskega škofa Gerolda (1229); ta posestva je pomnožil njegov sin Friderik Bojeviti ter je bil v resnici najmogočnejši gospod na Kranjskem. Po smerti Friderika II. (Bojevitega) je bila dežela jako razkosana. Lastili so si jo goriški grof Majnhard, oglejski patriarhi, brizinski škofje in sponheimski vojvodi koroški. Najimenitniši del dežele so pa imeli v posesti koroški Sponheimi (Ulrik), katerih naslednik in dedič je bil Přemislidec Otakar II. (leta 1269).

Friderik Bojeviti se je spert s cesarjem Friderikom II., ker je podpiral uporna lombardska mesta ter zavezo sklenil s cesarjevim sinom Henrikom, ko se je ta vzdignil zoper svojega očeta. V tej vojski s cesarjem je izgubil večino svoje oblasti ter bi bil kljubu svojej serčnosti po polnem zatert, ko se bi ne bil spravil s cesarjem,

kterega so drugi sovražniki zeló pritiskali. Ko je poslej ogerski kralj Bela IV., kteremu Friderik Bojeviti v boji zoper Mongolce ni hotel pomagati, napadel Avstrijsko, premagal ga je sicer Friderik v kervavi bitki ob Litavi (1246), pa izgubil je tu svoje življenje. Ko je namreč ranjen padel raz konja, zasačili so ga njegovi sovražniki ter ga umorili. Tako je izmerla preslavna rodovina babenberška.

Koroška dežela je bila za rimske oblasti velik del Norika. Svoje ime je dobila od slovanskih Korotanov, ki so najberž uže za Rimljanov tu bivali in po razpadu zahodno-rimskega cesarstva imeli lastne slovanske kneze. Po salcburških škofih se je razširjalo kerščanstvo po deželi. Konci šestega stoletja so živeli Korotani pod tekžim jarmom obrovskim. Verhu tega so jih neprenehoma napadali ropazeljni bavarski vojvode, severozahodni njih sosedje. Obrovske in frankovske sile jih je v pervej polovici 7. stoletja rešil slovanski kralj Samo in njih deželo združil s svojim slovanskim kraljestvom. Po njegovi smerti so se nekaj časa sami vladali. Leta 748. so pa morali priznati verhovno oblast frankovskih kraljev. Po zmagi Karla Velikega nad Obri je prišlo Koroško pod neposredno frankovsko oblast in je dobilo zdaj mnogo nemških naselnikov. Korotani so obdržali sicer svoje domače poglavarje, kneze in župane, pa te so nadzorovali kraljevi namestniki bavarski. Ko se je bil bavarski vojvoda Henrik Prepiravec spuntal zoper Otona II., vzel mu je cesar njegove dežele ter Koroško ločil od Bavarije (976); a še le Oton III. je to ločitev za zmerom poterdil (995). Koroško vojvodino je takrat dobil grof Oton Vormsfeldski. Po njegovi smerti so se koroški vojvodi jako menjevali; med temi najmogočniji je bil Adalbero Eppensteinski, ki je pod seboj imel tudi Veroneško, Furlansko, Kranjsko, Slovensko krajino in Istro (1012). Ko je s Henrikom II. izmerl eppensteinski rod (1122), dobil je Koroško Henrik III. iz grofovske rodovine sponheimske. Njemu je bil naslednik (1130) njegov brat Engelbert, ki je Istro zopet pridobil Koroški. Med Sponheimi se je posebno odlikoval vojvoda Bernard (1201—1256), ki se je, kakor tudi nasledniki njegovi, imenoval „gospod na Kranjskem“. Bil je mož vedno dobre volje. Zaročen je bil z Judito, hčerjo svojega verstnika Otakarja I., kralja češkega; in ravno ta kervna zveza med češko in koroško rodbino vladarsko je bila pozneje prevelike važnosti. Bernardov sin in naslednik Ulrik III. se je imenoval „po božji milosti vojvoda koroški, gospod Kranjskega in Slovenske krajine“. Ž njim je izmerla rodovina sponheimska leta 1169.

Goriška poknežena grofovina se je še le v 13. stoletji po polnem razvila. Nje grofje so skoro gotovo izviral iz grofovske rodovine tirolske. Za salskega cesarja Henrika V. zgodovina pervikrat omenja nekega samostalnega grofa goriškega. Poslej so goriški grofje razširjevali svojo oblast na škodo oglejskim patriarhom, ki so začetkom trinajstega stoletja gospodovali velikemu delu

Furlanskega, Kranjskega in Isterskega. Sredi 13. stoletja (1253) je dobil goriški grof Majnhard III., mož tirolske grofinje Adelajde, tudi pokneženo grofovino tirolsko, ker je tirolska vladarska rodovina bila izmerla.

Tirolsko je bilo za Rimljanov del pokrajine Recije, Bistriška dolina se je štela k Noriku, denašnje Predarelsko pa k Vindeliciji. Po razpadu zahodno-rimskega cesarstva so posedli Bavarci severne pokrajine, Langobardi pa južne, kjer so ustanovili vojvodstvo Tridentinsko. V 11. stoletju so se pa politične razmere tirolske po polnem predrugačile. Zlajšati in uterditi si zvezo z Italijo, izročevali so nemški cesarji imenitne planinske prehode in ž njimi cele grofovine svojim zvesto udanim priveržencem, zlasti pa duhovniškimi knezom. Cesar Konrad II. je podelil tridentinskemu škofu Ulriku II. tri grofije, Tridentinsko, Bolzansko in Vinčgavsko (v gorenjem Poadižji). Ob enem je podelil isti cesar briksenskem škofu Hardvigu grofijo briksensko, kateri je Henrik II. tudi Bistriško dolino pridružil. Razven teh duhovniških oblastnikov, najmogočnejših v deželi, je bilo še mnogo drugih posvetnih samostalnih posestnikov. Začetkom 13. stoletja je bilo vseh okoli 30, med njimi 14 škofov. Da je moč tridentinske in briksenske vladikovine, katerima se kurska v zahodnih Tirolah še primerjati ni mogla, tako hitro propadla, vzrok so bili po večem škofje sami. Oni namreč niso neposredno upravljali svojih grofov, ampak izročevali so jih mogočnim posvetnim velikašem. Tako so tridentinski škofje samo tridentinsko grofovino sami upravljali, upravo Vinčgava so pa izročili grofom tirolskim, upravo bolzanske grofovine so polovico podelili grofom eppanskim, drugo polovico so pa skupno upravljali z grofovi tirolskimi. Briksenski škofje so pa celo upravo vseh svojih grofov izročili enej rodovini, razdeljeni v dve versti: v versto grofov Ambraških in v versto grofov iz grada Andeksa. Cesar Friderik I. je izrečno proglasil Trident za mesto nemškega cesarstva. Po preklicanji Henrika Leva (1180), so zadobili vsi ti grofje samostalnost, t. j. bili so neposredno podložni nemškemu cesarju. Odsihmal so se odlikovali najbolj tirolski grofje, po svojem dedinskem gradu ob Adiži tako imenovani, in pa bavarski grofje iz Andeksa. Zadnjim je cesar Friderik I. podelil vojvodsko čast in imenovali so se od takrat po svojem glavnem mestu Meranu na Adiži: vojvode meranski. Ko je bila ta mogočna rodovina izmerla (1248), podedoval je grof tirolski Albrecht III. skoro vsa njih posestva; ta se je srečno bojeval z eppanskimi grofi ter jim vzel skoro vso njih grofovino. Temu tirolskemu grofu gre po takem zaslugi zedinjenja razkosane tirolske dežele v eno politično celoto. Ker je leta 1253. umrl brez lastnih dedičev, bil mu je naslednik njegov zet Majnhard (III.) Goriški.

Češke dežele (1055—1253).

Břetislav, navadno češki Ahil imenovan, je zapustil dobro uterjeno deržavo svojemu sinu Spitigněvu. Njegov brat in naslednik

V r a t i s l a v II. (1061—1092) je ostal nemškemu cesarju Henriku IV. v boji s cerkvijo do konca zvest, zato mu je Henrik podelil kraljevo dostojanstvo, pa le za njegovo osebo (1086). Za njega je bila tudi ustanovljena olomuška vladikovina. Cesar Friderik I. je vojvodi Vladislavu II. (1140—1173) podelil celo podedljivo čast kralja češkega (1158), a po njegovi smerti jo je zopet odpravil, ker se je bil Vladislav ž njim sperl. Po mnogih notranjih borbah je stopil Přemisl Otakar I. na češki prestol. V vojski med Filipom staufovskim in Otonom IV. se je jako previdno obnašal. Sperva je potegnil z mogočnim Filipom, ki mu je zato podelil kraljevo krono; in ko je pozneje k Otonu prestopil, poterdil mu je ta kraljevo čast, kar je tudi rimski papež odobril (1203). Poslej je zopet pristopil k staufovski stranki ter jo celo podpiral po smerti Filipovi. Zato mu je cesar Friderik II. podelil „zlato pismo“ (1212). V tem je poterdil češko kraljestvo, odvezal češke kralje dolžnosti udeleževati se državnih zborov razven v Meziboru, Bambergu in Norimbergu ter jim podelil mnogo novih pravic. Najimenitniše pa je to, da je Otakar I. odpravil dedinsko postavo Břetislavovo, po kateri ni pervorojeni sin nasledoval svojemu očetu na prestolu, ampak vselej najstarejši izmed vseh Přemislidov. Od Spitigněva naprej je ta postava bila vzročila premnogo notranjih borb in razpertij, ki so razvitku češke oblasti toliko škodile. Otakar I. je mesto nasledstva po starosti vpeljal nasledstvo po pervorojenstvu. Prenaredil je tudi razmero med Češkim in Moravskim, katero je bilo od zdaj češkemu kralju kot fevd podložno. V deželo je tudi zvabil mnogo nemških naselnikov, kateri so se za njegovih naslednikov še bolj množili. **V a c l a v** I., njegov sin in naslednik (1230—1253), se je mnogo bojeval s Friderikom II. Bojevitim; leta 1241. se je zopet ž njim pomiril, ko je bil avstrijski vojvoda svojo ujno Jero poročil z njegovim starejšim sinom Vladislavom. Ker je ta še pred svojim očetom umerl, nasledoval mu je mlajši njegov sin Přemisl Otakar II. (1253 do 1278).

Ogerske dežele (884—1270).

Madjari, navadno Ogrji imenovani, so konci 9. stoletja prihruli v srednje-donavsko planjavo, razrušili veliko-moravsko kraljestvo ter se polastili ondešnje zemlje, ki je bila od Slovanov poseljena. Bili so po polnem surovi, kajti njih jezik nima za najnavadniše stvari in razmere lastnih besedi, ampak dotične izraze so si Madjari izposodili iz slovanščine. Hudo so tlačili podveržene Slovane, pa še huje

razsajali po vseh sosednih deželah (noter do Francije), ktere so neprestano napadali in kakor nekdanji Obri, njih sorodniki, po njih plenili.

Po bitki na Liškem polji (955) so odjenjali napadati zahodne dežele ter se s časom privadili bolj urejenega, stanovitnega življenja, katero je prva podlaga vsemu človeškemu napredku. Verhovna oblast pri Madjarih se je podedovala v rodbini Arpada, ki jih je kot njih najimenitniši glavar pripeljal v novo njih domovino. Uže v 10. stoletji se je razširjalo kerščanstvo na Ogerskem; uterdilo in ukoreninilo pa se je stoperv pod knezom Gezo, in še bolj pod njegovim sinom Štefanom Svetim (997 — 1038), ki se je bil poročil z Gizelo Bavarsko, sestro cesarja Henrika II. (Svetega). Štefan je ustanovil 10 vladikovin z metropolitansko cerkvijo v Ostrogonu, potem mnogo samostanov in bolnišnic celó v Rimu in Jeruzalemu. Leta 1000 mu je podelil cesar Oton III. kraljevi naziv, učeni papež Silvester II. pa je poslal pobožnemu kralju dragoceno zlato krono ter mu dal častni naziv „kralj apostolski“ in s tem tudi več prevažnih pravic. Papež ga je namreč postavil za svojega namestnika na Ogerskem in dovolil mu, da se sme v znamenje te časti papežev križ pred njim nositi. Od tod tudi dvojnati križec v gerbu ogerskem. Imel je pravico ne le vladikovine ustanovljati, ampak jih tudi nadzorovati in škofe vanje postavljati. S to krono so kronali vse naslednje kralje ogerske (razven Jožefa II.) in avstrijski vladar ima še danes kot ogerski kralj naziv „apostolsko veličanstvo“. Štefan Sveti si je tudi podvergel posamezne kneze rodovne ter tako ustvaril državno enoto. Deželo je razdelil v županije (komitate) z župani na čelu. Med dvorskimi uradniki najimenitniši je bil palatin. Proglasil je tudi mnogo postav, ki so bile po bavarskem in frankovskem izgledu izdelane. Da bi se omika med surovimi pastirskimi Madjari ukoreninila in hitreje razvijala, pospeševal je na vso moč naseljevanje tujih (zlasti nemških) poljedelcev in obertnikov po Ogerskem; tudi je sklical mnogo učenjakov in umetnikov v deželo.

Po smerti Štefana Svetega (1038) so po gostem razsajali hudi razpori po Ogerskem, nekoliko zato, ker kraljeva rodbina ni imela določene dedinske pravice, nekoliko pa sperva tudi zato, ker je močna stranka med Madjari čertila kerščanstvo in vse naredbe Štefana Svetega. V teh razpertijah je morala dežela enkrat (1044) celó priznati verhovno oblast nemških cesarjev. Kljube tem nezdodam so se Madjari vendar kaj zgodaj polastili Erdeljskega in konci 11. stoletja tudi Hervaško-slavonskega (Prim. str. 58 in 59), potem tudi

drugih južnih pokrajin, za ktere so se morali mnogo bojevati z Benečani in Bizantinci. Moč ogerskega plemstva je jako rasla v večnih notranjih razporih. Kralj Andrej II. (1205 — 1235) je iskal zoper nje pomoči pri ogerski duhovščini in pri papeži Inocenci III. A temu so se posvetni plemenitniki uperli ter celo kraljevo ženo Jero umorili (1213). Ko je kralj zopet nekoliko pomiril deželo, udeležil se je križarske vojske v sveto deželo (1217). Kmalu se vernivši je našel državo v največem neredu. Plemenitniki so ga prisilili izdati tako imenovano „zlató pismo“ (bulla aurea, 1222), v katerem so ogerski velikaši (magnati) razven drugih pravic zadobili prostost davka in vojaščine zunaj dežele, grajščinsko sodnjo oblast in celó nevarno pravico oborožiti se zoper lastnega kralja, ko bi ta prelomil eno teh plemenitniških pravic. Tudi duhovščini je moral pismeno poterčiti vse tadanje nje pravice. Na ta način je bila kraljeva oblast silno omejena in upori plemenitnikov so se poslej po gostem ponavljali. Ko so Mongolci prihruli na Ogersko, jih ni mogel odgnati Bela IV. (1235—1270); in strahovito so dve leti razsajali po deželi.

Prepir za babenberško dedščino in država Přemisla Otakarja

(1246—1278).

Ker Friderik Bojeviti ni zapustil lastnih dedičev, nastale so po njegovi smerti v avstrijskih deželah neskončne homatije (Avstrijsko medvladje, interregnum). Od Babenbergov ste živeli še dve ženski: Margarita, sestra poslednjega vojvode, in Jera, ujna njegova. Opiraje se na mali privilegij Friderika Rudečobradca, prisvajali ste si obe pravico do vojvodin (Avstrijske in Štirske). A cesar Friderik II. se ni oziral na njijine pravice, ampak je hotel vojvodini kot izpraznjena državna fevda prisvojiti si. Po smerti cesarja Friderika II. (1250) so se razpori zarad babenberške dedščine še pomnožili, kajti sedaj sta sosedna vladarja (ogerski in češki) skušala deželi si pridobiti. Přemisl Otakar, sin češkega kralja Vaclava I., je pridobil zase najprej one poslance, ki so bili na potu k grofu Henrikú Mišenjskemu izprosit si od njega enega sinov za vladarja, poslej pa stanove avstrijske in mestno svetovalstvo dunajsko. Prišel je z vojsko v deželo, jo posedel in znova uredil (1251). Da bi si pa tudi pridobil neko dedinsko pravico, oženil se je z uže postarno Margarito, sestro Friderika Bojevitega (1252). Jera Babenberška je izročila svoje dedinske pravice ogerskemu kralju Beli IV., ki je na to priderl z vojsko na Štirsko in posedel deželo. Vsled tega nastane vojska med Belo IV. in Otakarjem, ki bi bil tudi Štirsko rad imel. Papež je med njima posredoval, tako da sta sklenila mir Budimski

(1254) in obderžala vsak svojo deželo. A ta mir med njima se ni dolgo ohranil. Ker so Ogri samovoljno gospodarili na Štirnem, uperla se jim je velika stranka, ki je madjarske tlačitelje nekoliko pregnala, nekoliko pa pomorila in Otakarja v deželo poklicala. Tako se je zopet ponovila vojska med Belo in Otakarjem, v kateri so bili Ogri pri Kressenbrunn ob Moravi tako določno premagani, da se je Bela IV. za se in za svojega sina odpovedal Štirske (1260). Ker je Otakar leta 1253. nasledoval tudi svojemu očetu v čeških deželah, postal je eden najmočnejših vladarjev tadanjega časa. Pa njegova država se je kmalu po novih pridobitvah še bolj razširila; podedoval je namreč dežele svojega stričnika, Ulrika Koroškega. Ta zadnji Sponheimovec na koroškem prestolu je leta 1268. umrl brez lastnih dedičev. Njegov brat Filip, nadškof salcburški, si je sicer prisvajal dedščino, pa mogočni Otakar ga je srečno premagal in posedel deželo. H Koroškej je spadal ondaj velik del Kranjskega s Furlanijo in Istro („Histerrich“). Tako je Otakar II. zdaj gospodoval vsem deželah od Kerkonoskih gorá do Jadranskega morja. Skerbel je ta „železni kralj“, kakor so ga po bitki pri Kressenbrunn imenovali, tudi za notranje blagostanje svojih dežel; pospeševal je poljedelstvo, obertnost in kupčijo; uredil je denarstvene zadeve in podpiral znanstva in umetnosti. Mnogim mestom na Češkem in Moravskem je podelil mestna pravstva po devinskem izgledu. Svojo oblast je povsodi pokazoval ter ostro deržal in berzdal vse preširne plemenitnike. Zato so ga ti zelo čertili. Pri raznih slavnostih se je sredi bliščečih dvorjanov kazal v prelepi napravi; zato so ga imenovali tudi „zlati kralj“.

Francoski kralji (1108—1270).

Opat Suger, minister Ludvika VI. (1108—1137) je skušal utrditi in razširiti francosko kraljestvo, pa naslednji kralj (Ludvik VII. 1137—1180) je izgubil večino svojih pokrajin, katerih so se polastili Angleži. Iz velike nevarnosti, da ne bi Francija prišla pod oblast angleških kraljev, jo je rešil kralj Filip Avgust (1180—1223). Ta je potegnil s papežem Inocencem III., ki je angleškega kralja Ivana brez dežele izobčil iz cerkve ter podložnike njegove odvezal prisege zvestobe. Vzel mu je skoro vsa angleška posestva v Franciji in celó Otona IV., nemškega kralja in zaveznika Ivanovega, je pri Bouvines-u po polnem premagal (1214).

Konci 13. stoletja se je v južni Franciji razširjalo krivoverstvo, ktereга glavni sedež je bilo mesto Albi v Languedocu; zato se ti krivoverci po tem mestu imenujejo Albijanci. V Italiji, kjer se je krivoverstvo v 12. stoletji začelo, rekli so jim Valdijanci (Peter Valduš) ali pa Katarci (po gerškem: „čisti“). Ti krivoverci so bili zaverгли imenitne cerkvene (kerščanske) resnice ter mislili ponoviti priprosto življenje prvotnih kerščanskih občin. Mogočni papež Inocenc III. je skušal zatreti to krivoverstvo. Sperva je skušal jih podučiti in z lepo pridobiti za katoliško cerkev. Ko pa papežev poslanec, škof Diego (Jakob) iz Ozme na Španskem in njegov duhovnik sv. Dominik, začetnik dominikanskega reda, nista nič opravila, označoval je papež vojsko zoper krivoverce. V tej dvajsetletni vojski (1209 — 1229) je krivoverce najbolj podpiral grof Rajmund iz Toulouse-a. Križarji so strahovito razsajali po južno-francoskem svetu, ga po polnem opustotili in s krivoverci ravnali kakor z divjimi zvermi. Tako so papeži s pomočjo francoskih kraljev zaterli to razkolništvo.

Za nedoraslega Ludvika IX. (Svetega, 1226—1270) je vladala njegova duhovita in krepostna mati Blanka Kastilska. Ta je odgojevala sina silno pobožno ter mu sama bila v najlepši izgled. Vsak dan je bil Ludvik pri dveh svetih mašah in pri enem pogrebu, nikdar se ni lagal, nikdar ni klel, po gostem se je postil, sam sebe bičal, in časih je nosil na golem životu terd raševnik, nikdar ga jeza in strast niste premagali. Vsak dan je pri njegovi mizi obedovalo 200 revežev in tudi za bolnike je neprestano skerbela. Ostro je na to gledal, da so le vredni in učeni možje dobivali više cerkvene službe. Pri vsem tem pa Ludvik ni zanemaril svojega posvetnega vladarstva. Prepovedal je vse medsebojne vojske ter ohranil državni mir in red; državo je razdelil v sodnijske okraje, v katerih je ustanovil kraljeva sodišča. Dvakrat je šel tudi v vojsko nad mohamedance v Afriki. Po takem se ni čuditi, da so ga slavili kot pravi uzor srednjeveškega kristijana in vladarja.

Angleško.

Normanski vladarji (1066—1154).

Viljem I. (1066 — 1087) je po zmagi pri Hastingsu (1066) skušal Anglosakse pridobiti za se. Ker se pa ti niso hoteli udati njegovemu namenu, ravnal je ž njimi jako terdoserčno: vzel jim je vsa posestva ter je razdelil med svoje Normance. Tako je ustanovil natanko uravnano fevdstvo na Angleškem. S tem je izpodrinil anglosaški (germanski) živelj (germanski jezik, šege in navade itd.) iz vseh veljavnih krogov ter vpeljal normansko-francoski jezik in normansko-

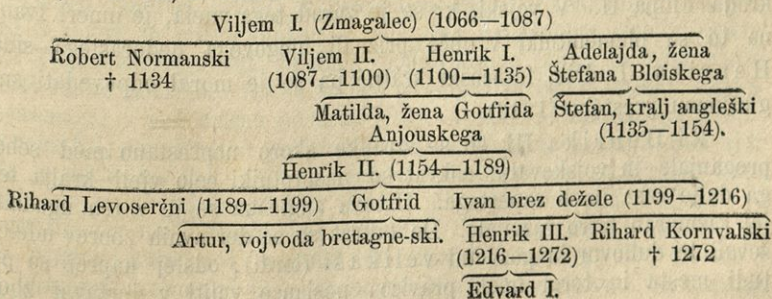
francoske navade in običaje. Njegov rod je v moškem kolenu izmerl leta 1135. Po mnogih notranjih razpertijah in vojskah so prišli na prestol normanskim vladarjem sorodni

kralji iz anjouske ali plantagenetske rodbine*) (1154—1272).

Henrik II. (1154—1189) je z Angleškim in Normandijo zedinil Touraino in Anjou, kateri francoski pokrajini je podedoval po svojem očetu. Ker se je bil zaročil z Eleonoro, ločeno ženo francoskega kralja Ludvika VII., dobil je z njo v doto še Akvitanijo, ki je obsegala vse pokrajine od zahodnjih Pirenejskih gor do reke Loire. Tako je gospodoval črez veliko večino francoske zemlje. Podjarmil je tudi Irsko (1171). Ker je hotel duhovščino podvreči svojim (posvetnim) sodnijam (pravna naredba klarendonska), razperl se je s Tomažem Bekketom, nadškofom canterburyskim in prvostolnikom angleške cerkve. Tomaž Bekket je moral celo bežati iz Anglije v Rim. Poslej se je sicer spravil s kraljem, a ta ga je vendar čertil kot največega nasprotnika kraljeve oblasti. Ko je pri nekej priliki kralj očitno pokazal svoj serd, šli so štirje vitezi nad rečenega nadškofa ter ga strahovito ubili v njegovi stolni cerkvi. Papež Aleksander III. se je potegnil za nesrečnega nadškofa in Henrik je moral vse storiti, da ga je pomiril. Prisegel mu je, da ni ukazal prvostolnika umoriti in da bolj žaluje po njem nego po rajncem očetu in ranjki materi; odpravil je tudi klarendonsko ustavo ter duhovščini priznal prejšnje pravice. K grobu umorjenega prvostolnika je šel na božjo pot ter se je od menihov dal bičati po golem herbtu.

Naslednik mu je bil njegov sin, hrabri Rihard Levoserčni (1189—1199). Ta se je udeležil tretje križarske vojske. Na potu domov ga je vjel Leopold, vojvoda avstrijski, ter ga izročil

*) Rodovnik, ki kaže sorodnost normanskih in anjouskih kraljev:

nemškemu cesarju Henriku VI. Ta ga je iz ječe (Trifels; godec Blondel) izpustil še le po tem, ko so mu Angleži izplačali 150000 mark srebra. Rihardu je nasledoval njegov brat

Ivan brez dežele (Lackland, 1199—1216), tako ga je blezo uže oče imenoval, ker mu kot najmlajšemu sinu ni mogel zapustiti nobene dežele. Bil je jako samosilsk in zvijačen vladar. Dal je umoriti svojega strijčnika, mladega Arturja Bretagne-skega ter se je polastil njegovih posestev. Samosilsko je tudi ravnal z duhovniki in angleškimi plemenitniki. Filip II., kralj francoski, ga je kot fevdni nadoblastnik pozval zaradi umoritve Arturja pred sodbo; ko Ivan ni prišel, proglasil ga je Filip krivega in mu odrekel vse fevde na Francoskem. K temu razporu se je pridružil še drug razpor s papežem Inocencem III. in z angleškimi baroni. Inocenc III. ga je zaradi zatiranja pravic angleških škofov izobčil iz cerkve ter je pozval francoskega kralja, naj Ivana pahne s kraljevega prestola. Angleški baroni so se mu pa uperli, ker jih je hudo zatiral in odiral. V največi stiski se je Ivan spravil s papežem in celo toliko ponižal, da je od njega Angleško in Irsko vzel za fevd rimske cerkve, ktorej je obljubil vsako leto davek plačevati. A to mu nič ni pomagalo, ker niti Filip ni hotel mu poverniti vzetih mu dežel na Francoskem, niti baroni angleški niso hoteli se pomiriti z njim, dokler jim ni po polnem zagotovil, da bo v bodoče pošteno vladal. Da bi jih ukrotil, izdal je (1215) imenitno „veliko svobodno pismo“ (magna charta libertatum), v katerem jim je slovesno priznal vse stare pravice ter jim dal mnogo novih. To svobodno pismo je prava podlaga angleškej ustavi. Poseben odbor 25 baronov je po tem pismu nadzoroval kralja in gledal, ali natanko izpolnjuje priznane pravice; če bi jih oskrnil, dobili so celo nevarno pravico, oborožiti se zoper lastnega kralja. Ko se je s pomočjo papeževo hotel iznebiti slovesnih obljub, odstavili so ga plemenitniki ter na njegovo mesto izvolili Ludvika, sina francoskega kralja Filipa II. V vojski, ki se je zaradi tega vnela, je umrl Ivan; na to so plemenitniki v obče priznali njegovega nedoraslega sina Henrika, Ludvik, francoski kraljič pa se je moral odpovedati angleškemu prestolu (1216).

Za Henrika III. so se stranke skoro neprestano med seboj preganjale in vojskovale; enkrat so nasprotniki celo vjeli kralja ter ga dalje časa imeli zapertega. Ustava angleška se je v teh ugodnih jej razmerah hitro razvijala. Do takrat so se državnih zborov udeleževali le duhovni in posvetni velikaši (lordi), odslej naprej so pa tudi mesta in tergi imeli pravico, poslance voliti v državni zbor

(zbornica poslancev). Nekaj angleških posestev v Franciji je Henrik poslej nazaj dobil od pravičnega Ludvika IX. (1259).

Azijski svet.

Hovarezmijani.

Mogočni kalifat abasidski se je bil po polnem razdrobil; na njegovi zemlji se je ustanovilo mnogo kraljestev, ki so pa po večem ravno tako hitro propadla, kakor so bila nastala. Med temi najmočnejše je bilo seldšuško; ko je v 12. stoletji močno pešalo, spuntal se je Aziz, namestnik pokrajine hovarezmijske med Hvalinskim morjem in Aralskim jezerom, ter je ustanovil samostalno državo turško. Ta se je po srečnih vojskah poslej tako razširila, da je obsegala vse dežele med Tigrisom in Indom, le kalifi v Bagdadu in njegovi okolici so ohranili neko samostalnost.

Mongoli.

Mongoli, surov pastirski narod, so sperva bivali v osrednji visoki Aziji. Imeli so mnogo glavarjev, ktere pa je začetkom 13. stoletja odstranil Temudšin in je vso oblast zedinil v svojih rokah (1206). Ta čingis-kan, t. j. najviši oblastnik, je potem napadel Kitajsko, spodrinil ondešnjo cesarsko rodovino in si prisvojil velik del te države. Potem je podvergel vse dežele do Indije in Perzijskega morja. Pokončal je tudi hovarezmijsko kraljestvo. Razvaline raznih mest in upustotena zemlja so zaznamovale njegovo pot; kajti Mongoli so skoro huje razsajali po deželah, kakor nekdanji Huni. Neki istočasen arabski pisatelj pravi: „Nikdo ni tako strahovito divjal z mečem proti možem, z verigami proti ženskam in otrokom, z ognjem in pogubo proti svetim pismom, nikdo ni tako nečloveško zasramoval kreposti in pobožnosti“. Ko je čingis-kan vzel veliko mesto Balk v Turanu, zgnal je skup vse prebivalce; močne mlade ljudi je odbral za sužnike, vse druge pa je dal pomoriti.

Pred smertjo (1227) je Temudšin razdelil velikansko državo med 3 sinove in enega vnuka. Batu, sin najstarejšega, zgodaj umerlega Temudšinovega sina, je dobil podjarmljene (bitka na reki Kalki 1224) ruske pokrajine ter je skušal pridobiti še ostalo Rusko. Ruse je premagal v več bitkah od leta 1237.—1238. in razrušil je Moskvo in Kijev. Po teh pridobitvah so se Mongoli razdelili. Ena njih četa je derla na Ogersko, užugala Madjare ter strašansko razsajala po vsej deželi (1241). Druga četa je šla nad Poljsko, je upustotila ter derla naprej nad Nemčijo. Tu na vzhodnji meji so se jim ustavili Slezi pod vojvodo Henrikom Pobožnim. Res da so v tej bitki pri Legnici (1241) zmagali Mongoli, a kervavi boj z vitezi

z železom okovanimi jih je tako prestrašil, da so odjenjali od Nemčije ter šli prek Moravskega na Ogersko, kjer so se z glavno mongolsko vojsko zedinili. Na tej poti so razsajali po Moravskem, kjer so jih pa kristijani užugali pri Olomuci. Ker je leta 1241. Batu slišal, da je Oktaj, njegov strijc in veliki kan, umerl, zapustil je zahodne dežele ter šel v Azijo. Le čez Rusko so Mongoli dolgo časa gospodovali. Drugo polovico 13. stoletja sta Hulagu in Kublaj si podverгла več azijskih dežel. Hulagu je najprej pokončal državo perzijskih Asasinov (morilcev) in leta 1258. siloma vzel Bagdad ter pokončal zadnji ostanek nekdanj mogočnega abasidskega kalifata. Mongoli so 40 dni strahovito razsajali po tem velikem mestu in po vzhodniških poročilih pomorili okoli 800000 ljudi. Tudi zadnji kalif Mostanzem je takrat bil umorjen. — Nekaj let poslej (1280) so podjarmili vse Kitajsko. A le malo časa se je ohranila skupna njih država, kajti okoli l. 1300. je razpadla v več posameznih kanovin.

Četverta doba.

Od cesarja Rudolfa Habsburškega do najdbe novega sveta.

(1273—1492.)

Nemško medvladje (interregnum) (1256—1273).

Po smerti Konrada IV. in Viljema Holandskega ni mikalo nobenega nemškega kneza potegovati se za cesarsko krono, kajti v hudih bojih zadnjega stoletja so posamezni oblastniki pridobili toliko moči, da so le neradi bili cesarju pokorni. Zato so nekteri knezi izvolili Riharda Kornvalskega, posestnika prebogatih rudnikov, nekteri pa Alfonza (X.) Modrega, kralja kastilskega, za cesarja. Ta ni nikdar obiskal svojega nemškega cesarstva; oni je sicer prišel večkrat z Angleškega na Nemško, a njegova oblast je le toliko časa terpela, dokler ni potrosil vseh s seboj pripeljanih denarjev. Potem se nikdo ni več zanj menil. Knezi in vitezi so se v tem času polastili vse oblasti, napadali so drug drugega, krivico si delali in zatirali manj močne, prav tako kakor bi ne bilo več nobene pravice in postave. Ta nesrečna, viharna doba (1256—1273) nemške zgodovine se imenuje interregnum ali medvladje.

Rudolf I. Habsburški (1273—1291).

Ko je Rihard Kornvalski umerl leta 1272., zedinilo se je več mogočnih nemških knezov, da bi izvolili novega kralja. Po raznih dogovorih so izvolili grofa Rudolfa Habsburškega ki je imel sicer obširna posestva na Švabskem in v Švajci — vendar ni bil tako mogočen kakor češki kralj Otakar, ki se je poprej tudi poganjal za nemško krono. V volilni pogodbi so oblast novoizvoljenega kralja precej omejili; v tej se je moral Rudolf tudi zavezati, da bode vse one državne fevde nazaj tirjal, ktere si je po izobčenji cesarja Friderika iz katoliške cerkve (1245) ta ali oni nemški knez nepostavno pridobil. Ta tirjatev je bila zlasti proti Otakarju, kralju češkemu, namerjena. Zato je Rudolf zahteval od Otakarja, naj se odpove izpraznjenih državnih fevdov Avstrije, Štajerske, Koroške, Kranjske in Isterske ter poprosi za novo podelitev Češke in Moravske. A mogočni Otakar še priznati ni hotel Rudolfa za nemškega kralja in se tudi ni zmenil za njegove pozive. Ko ga je trikrat zastonj pozval, preklical ga je Rudolf v državnem zboru v Augsburgu (1275) ter sklenil vojsko zoper njega. Napadel ga je z vojsko na treh straneh, pa tudi na Avstrijskem, Štirschem in Koroškem spodkopal njegovo moč, ker je za se pridobil več plemenitnikov nezadovoljnih z Otakarjem. Sam kralj je šel z vojsko proti Dunaju, ki je češkemu kralju, kot svojemu dobrotniku, zvest ostal. V tej zadregi je Otakar pripravljen bil se pogoditi z nemškim kraljem. Odpovedal se je vseh babenberških in drugih dežel, ki jih je bil pridobil za nemškega medvladja; v Češki in Moravski pa ga je Rudolf slovesno poterdil (1276).

Ta dunajski mir se ni dolgo ohranil. Otakar namreč ni mogel pozabiti te izgube in ponižbe (pripovedka o ošabnosti njegove žene, kraljice Kunigunde) ter je ponovil vojsko uže drugo leto. Ta bi naj bila odločila, bo li Avstrija odsihdob slovanska ali nemška država. Pri Jedenspeugenu na Moravskem polji se je vnel odločilni boj med Otakarjem in Rudolfom. Otakar se je bojeval s prečudovitim junaštvom in Rudolfovi vitezi so se bili jeli uže umikati; kar je Milota, poveljnik moravskega kerdela izdal Otakarja, ki je po tem izgubil zmago in življenje (1278). Rudolf je zdaj derl na Moravsko ter je sklenil z Vaclavom II., nedoraslim sinom Otakarja II., pogodbo, po ktorej si je ta obderžal Češko in Moravsko in je vzel Rudolfovo hčer Juto za ženo (ta poroka in poroka nemškega kraljiča

Rudolfa in češke kraljčine Neže ste bili uže leta 1276. z Otakarjem dogovorjeni).

Upravo pridobljenih dežel je izročil Rudolf leta 1276 svojemu zetu Ludviku, vojvodi bavarskemu, pozneje (1281) pa svojemu sinu Albrehtu. Leta 1282. so mu izborni knezi dovolili Avstrijo, Štirska, Koroška in Kranjska podeliti svojima sinoma Albrehtu in Rudolfu, kar se je pričo zbranih knezov slovesno zgodilo v Augsburgu 27. decembra leta 1282. Poslej (1283) je Rudolf na prošnjo štirskih prebivalcev rečene dežele dal samo Albrehtu v last, Rudolfa pa je odškodoval z neko letnino. Tri leta pozneje (1286) je Albreht odstopil očetu Koroška, katero je Rudolf potem podelil Majnhardu, pokneženemu grofu tirolskemu, ker mu je bil v vojski z Otakarjem največ pomagal. Tako so prišli Habsburgovci na Avstrijsko.

Potem si je Rudolf posebno prizadeval Nemčijo urediti in pomiriti; znova je proglasil državni mir, zaterl „pestno“ pravico in ostro prepovedal vse samovoljne boje. Razne prepire je po gostem sam razsojeval. Bil je z vsakim dober, proti vsem ponižen in pobožen in priprost v svojem življenji. V vojski si je sam kerpal podsuknjič ter je jedel priprosta jedila, enkrat celo surovo repo s polja, ko je zmanjkalo drugega živeža. Umerl je v 73. letu ter bil zakopan v Spiri ob Renu (1291).

Adolf Nasovski (1292—1298).

Rudolf si je bil zadnji čas svojega življenja zastonj prizadeval, da bi bili knezi izborniki izvolili njegovega sina Albrehta za naslednika. Ta se jim je zdel premogočen, zato so izvolili Adolfa, grofa nasovskega (1292). Novi kralj je skušal pomnožiti svojo rodbinsko oblast, a bil je v tem manj srečen od svojega prednika Rudolfa I. Ker ni vladal po volji izbornih knezov, razperli so se ti ž njim, ga odstavili in izvolili mu leta 1298. habsburškega Albrehta za protikralja. Albreht je premagal in ubil (?) svojega nasprotnika v bitki pri Göllheimu (ne daleč od Wormsa) ter se je dal znova voliti na nemški prestol (1298).

Albreht I. (1298—1308).

Kakor si je v svojih vojvodinah prizadeval povečevati vojvodsko oblast nasproti deželnim velikašem, tako je tudi kot nemški kralj

povečeval in uterjeval kraljevo oblast nasproti prevzetnim deržavnim knezom; pri tem se je opiral na mesta in od leta 1303. tudi na papeža.

Najbolj si je pa prizadeval ta kralj razširiti in pomnožiti rodovinska posestva; vendar v tem ni bil povsodi srečen. Posrečilo se mu je to le na Češkem, pa za malo časa. Ko je bil z Vaclavom III. pomerl ves přemislidski rod (1306), izvolili so češki stanovi njegovega sina Rudolfa za kralja, ki se je poročil z Elizabeto, vdovo Vaclava II. Ker pa je Rudolf uže drugo leto umerl (1307), postavili so češki stanovi Henrika, sina Majnhardovega, vojvodo koroškega in grofa tirolskega in moža Vaclavove hčere Ane, na kraljevi prestol. Albreht jim je zastonj skušal vsiliti svojega mlajšega sina Friderika*) za kralja. Na potu na svoja dedinska posestva v Švajci, kjer se je mislil na vojsko zoper Čehe pripravljati, je bil umorjen od svojega strijénika Ivana (zato Ivan Paricida, t. j. očetomorec imenovan), sina ranjkega brata Rudolfa, kteremu še takrat ni hotel izročiti njegovega očetinstva.

Poznejše pripovedke vežejo z zgodovino Albrehta I. tudi osvobojenje prvih treh švajcarskih kantonov. V kmečkih občinah pri Vierwaldstättskem jezeru so imeli habsburški grofje od konca 12. stoletja mnogo vojvodskih pravic. Pa uže leta 1240. jih je odvezal cesar Friderik II. vse podložnosti proti Habsburgovcem in bile so odslej zopet neposredno podložne nemškemu cesarju. Rudolf I. je sicer svoji rodovini znova pridobil stare pravice v osrednji Švajci, pa po njegovi smerti so sklenile kmetske občine: Švic, Uri in Unterwalden med seboj zavezo (1291) in cesar Adolf, nasprotnik habsburške oblasti, je priznal njih svobodo. Pozneje (1294) si je Albreht I. zastonj prizadeval z vojsko ponoviti stare pravice. Poznejša poročila o tlačenji avstrijskih deželnih oblastnikov Gesslerja in Landenberga, o prisegi na Rütliju (7. nov. 1307), o Viljem Tell-u, o smerti terdoserčnega Arminija Gesslerja in o splošni vstaji in osvobojenji Švajcarjev (1. prosenca 1308) so po novejših zgodovinskih preiskavah kot pravljice overžena.

*) Rodovnik Habsburgovcev do njih ločitve v albertinsko in leopoldinsko versto:

Rudolf I. (1273—1291)			
Albreht I. (1298—1308)		Rudolf † 1290	
Rudolf, kralj češki † 1307	Friderik Lepi (1313—1330)	Leopold Hrabri † 1326	Ivan Paricida.
Albreht II. † 1358	Henrik † 1327	Oton † 1339	
		Friderik,	Leopold.
Rudolf Ustanovitelj † 1365	Friderik † 1362	Albreht III. † 1395 začetnik albertinske verste	Leopold † 1386 začetnik leopoldinske verste.

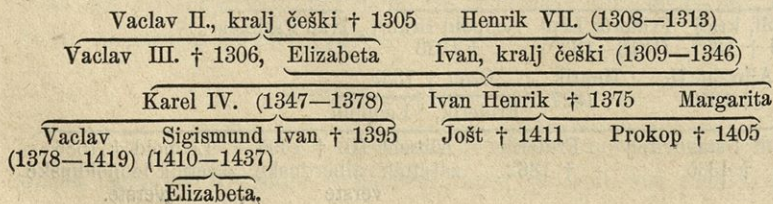
Henrik VII. Luksenburški (1308—1313).

Nemški knezi izborniki so po smerti Albrehtovi izvolili Henrika Luksenburškega za kralja (1308). Ta je pred vsem skušal utrditi državni red in mir pa tudi svoja rodovinska posestva razširiti. Močna stranka čeških stanov je bila nezadovoljna s Henrikom Koroškim ter ga je odstavila in od cesarja Henrika VII. izprosila njegovega sina Ivana za kralja (1310). Ivan se je zaročil s premislidsko kraljicino Elizabeto*), hčerjo Vaclava II. ter je tako pridobil mnogo prej nasprotnih Čehov za se. Nagloma je pregnal iz dežele Henrika Koroškega in njegove priveržence. Tako je prišla luksenburška rodovina na češki prestol, na katerem se je ohranila 128 let (od 1310 do 1437). Po tem je šel Henrik VII. v Italijo, kjer se je dal v Milanu kronati za lombardskega kralja, v Rimu pa za rimskega cesarja (1312). Gibelinska mesta so ga z veseljem sprejela, z guelfovskimi se je moral vojskovati. Ko se je za ta boj v Pizi pripravljaj, umerl je nagle smerti (1313), vendar po krivici dolžijo, da bi bil pri sv. obhajilu otrovan.

Ludvik IV. (Bavarski) (1313—1347) in Friderik III. (Lepi) (1313—1330).

Po smerti Henrikovi so se nemški knezi razcepili: edna stranka je izvolila Friderika Lepega, najstarejšega sina Albrehta I., druga pa Ludvika, vojvodo bavarskega, za kralja. Ker ni hotel nobeden teh protikraljev odstopiti, začela se je med njima kervava vojska, ki je več kot 10 let terpela. Ludvika je med drugimi posebno podpiral Ivan, kralj češki, Friderika Lepega pa posebno njegov brat Leopold Hrabri. Le škoda, da se je ta moral ob enem vojskovati s Švajcarji, ki so ga pri Morgarten-u bili po polnem potokli (1315). Na Nemškem pa je bitka pri Mühldorfu (1322) med njima odločila. Friderik ni mogel pričakati svojega brata Leopolda ter je bil po polnem pobit in s svojim bratom Henrikom celó

*) Rodovnik Luksenburgovcev, ki kaže njih sorodnost s Přemislidci:

vjet. Ludvik ga je zaperl v grad Travnice pri Reznem (Regensburg). A ta zmaga je Ludviku le malo pomagala, kajti Leopold Hrabri se ni dal umiriti ter je kralja z vojsko hudo pritiskal. Celó posrečilo se mu je, razdvojiti Ludvika z Ivanom, mogočnim luksemburškim kraljem na Češkem, in s papežem Ivanom XXII.; ta je Ludvika izobčil iz cerkve. V tej zadregi je šel Ludvik k zapertemu Frideriku v Travnici, pogodil se ž njim in ga osvobodil s tem pogojem, da se odpové s svojima bratoma nemškej kroni. Tudi mu je moral Friderik obljubiti, verniti se v ječo, ko mu ne bi bilo mogoče izpolniti pogodbe (1325). Nesrečni Friderik je potem hitel na Dunaj k svoji ženi Elizabeti, ki je bila med tem mnogo solz prelila; a brat Leopold Hrabri ga je karal in zavergel vsiljeno mu pogodbo. Ker je Leopold nadaljeval vojsko z Ludvikom, vernil se je blagi Friderik v Monakovo ter se je kralju predstavil kot jetnik. Ludvik pa, ki je previdel, da mu mir s Friderikom le koristiti more v takej zadregi, se je delal, kakor da bi ga bila premagala čudovita zvestoba svojega nasprotnika, ter je sklenil ž njim pogodbo, po kateri naj bi odsihmal Ludvik in Friderik skupno vladala. Ker tega knezi izborniki niso odobrili, ostal je Friderik do svoje smerti (1330) brez vsakega vpliva na državne zadeve nemške.

Ludvikov najhujši nasprotnik je bil papež Ivan XXII., ki je v Avignonu ob Rodan-u stoloval. Ta si je prisvajal pravico razločiti prepir nemških protikraljev. Da bi papeža prisilil njega priznati, zavezal se je z Gibelini v Italiji. Ker ga je papež zarad tega izobčil iz cerkve, šel je Ludvik v Italijo, sprejel lombardsko krono, odstavil papeža ter mu postavil protipapeža, od kterega je bil za rimskega cesarja kronan (1328). Ta razpor med papežem in Ludvikom je terpel tudi po smerti Ivana XXII., ker so njegovi nasledniki stolujé v Avignonu bili po polnem odvisni od francoskih kraljev. Ti so pa bili največi nasprotniki nemških kraljev, ter so pritiskali na vsakega papeža, da je tudi on bil protivnik nemškemu vladarju. Ko so nemški knezi izborniki to sprevideli, sklenili so osvoboditi nemško cesarstvo papeževe oblasti. V prvem zboru izbornikov v Rensi (1338) so proglasili, da v bodoče od knezov izbornikov izvoljeni kralj ne potrebuje poterditve papeževe in da brez nje lahko izveršuje vse pravice nemškega kralja in rimskega cesarja. Ta sklep so poslej slovesno oklicali na državnem zboru v Frankfurt-u na Menu, kterega so se tudi poslanci mest v obilici udeležili.

A kmalu se je razderlo prijateljstvo med Ludvikom in nemškimi knezi izborniki, ker je kralj neizmerno hlepel pomnožiti svoja rodovinska posestva. Uže leta 1323. je dal svojemu sinu Ludviku Brandenburško kot izpraznjen državni fevd. On sam je zedinil vse bavarske pokrajine, ki so bile poprej med razne oblastnike razdeljene. Po krivici se je polastil tudi Tirolskega. Tu je gospodovala Margarita Širokoustna, dedinja Henrika Koroškega. Bila je poročena z Ivanom Henrikom, sinom češkega kralja Ivana iz luksemburškega rodu. Tega moža se je bila naveličala ter ga je izgnala od sebe (1341). Cesar Ludvik jo je pridobil za se, razrešil samovoljno oni zakon ter jej dal svojega sina Ludvika, mejnega grofa brandenburškega, za moža (1342). To je papeža Klementa tako razkačilo, da je cesarja znova izobčil iz cerkve ter zahteval od knezov izbornikov, naj si izvolijo novega kralja. Razžaljeni Luksenburgovci, podpirani od papeža in francoskega kralja, so zbrali močno stranko na Nemškem za se. Ta je izvolila leta 1346. Karla, vladarja češkega, za kralja. Premnogi knezi so tega še le potem priznali, ko je Ludvik na lovu umerl nagle smerti (1347).

Luksenburgovci na nemškem prestolu (1347—1437).

Karl IV. (1347—1378).

Vitelsbaška stranka je po Ludvikovi smerti sicer izvolila Ginterja, grofa Švarcburškega, za protikralja; a ta se je kmalu pogodil s Karlom IV. ter odstopil od svoje časti (1349). Potem je bil Karl v obče priznan. Najbolj, prav po očetovsko, je skerbela za Češko in druge s tem sklenene dežele (glej poslej v oddelku češke zgodovine.) Pomnožil je močno svoja rodovinska posestva. Po ženitvi je pridobil Gorenji Palatinat in Slezijo, in ko so se sinovi Ludvika Bavarskega med seboj razpirali, vzel jim je Brandenburško in Lužico ter ju za se obdržal. S sosednjimi vladarji je sklenil razne zaveze in pogodbe, zlasti dedinske. Tako z Ludvikom Velikim, kraljem ogerskim in poljskim; starejši njegovi hčeri je celó zaročil svojega sina Sigismunda ter ga je tako spravil na ogerski prestol. V enaki zavezi je bil tudi z Habsburgovci, zlasti z Rudolfom Ustanoviteljem.

V Italijo je šel Karl leta 1355. Ker ni hlepel po stari oblasti v deželi, tudi se mu Italijani niso upirali. V Milanu je bil kronan za lombardskega kralja, v Rimu pa od papeževega zastopnika (legata) za rimskega cesarja. V Rimu so takrat razsajali hudi razpori, ki so

se začasno nehali, ko je bil imenitni ljudski tribun Cola Rienzi (Nicolaus Laurentii scil. filius) umorjen. Vernivši se iz Italije je skušal Nemčijo po polnem umiriti in urediti. Da bi vsem bodočim razporom pri volitvi nemškega kralja v okom prišel, proglasil je na državnem zboru v Metz (1356) slovesno tako zvano „zlatopismo“, eno najimenitnejših državnih postav. To „zlatopismo“ določuje, da v bodoče ima le sedem knezov izbornikov pravico kralja voliti. Ti izborniki so trije porenški nadškofje: moguntinski, kolinski in trevirski, za temi pa kralj češki, palatinski grof na Renu, vojvoda saško-wittenberški, mejni grof brandenburški. Po večini glasov izvoljen kralj je veljaven. Tem izbornim knezom je priznal pravico, po kateri se njih podložniki od njih sodišč niso smeli nikomur pritoževati (jus de non appellando sive evocando). Ta pravica je močno skerčila cesarsko nadoblast v dotičnih deželah, kajti ti knezi izborniki so odslej bili skoro neodvisni vladarji. Razven tega je zlatopismo določilo še marsikaj o državnem notranjem miru pa o razmerah raznih mest, zlasti tem je prepovedalo med seboj zaveze sklepati. Kljub tej določitvi je Karl poslej poterdil zavezo švabskih mest, ki so bila v slavni bitki pri Reutlingenu zmagala Ulrika, vladarja virtenberškega (1377). Zelo je takrat cvetela tudi zaveza severo- in srednje-nemških mest, navadno Hansa imenovana. Z danskim kraljem Valdemarjem (1368—1370) je začela ta zveza hudo vojsko ter ga po polnem premagala. Zadnje leto Karlovega življenja se je začelo tudi cerkveno razkolništvo, ker sta od leta 1378. vladala po dva papeža, eden v Rimu, drugi pa v Avignonu. — Kako je pred smertjo razdelil svoja rodovinska posestva, glej pri češki zgodovini.

Vaclav (1378—1410, † 1419) in protikralj Ruprecht (1400—1410).

Perva leta si je Vaclav močno prizadeval Nemško urediti in pomiriti; na državnem zboru v Norimbergu je slovesno oklical notranji mir za 12 let. A nikdo se po tem ni ravnal in kmalu so zlasti po jugozahodnih straneh razsajale hude vojske. Švajcarski zavezniki so se vojskovali z vojvodi habsburškimi, ter jih zmagali pri Sempachu (1386) in Näfelsu (1388). Na Švabskem so se pa mesta bojevala z Eberhardom III., grofom virtenberškim, ki jih je pri Döffingenu (1388) po polnem potolkel. Po tej bitki so morala mesta odpovedati se pravice med seboj zaveze sklepati; knezi so je potem brez strahu zatirali. Ko je Vaclav videl, da ne more urediti

Nemčije, odtegnil se je vsem opravičilo v nemškem cesarstvu ter se pečal le s svojim češkim kraljestvom. A tudi tu ni dosta opravičilo, nekoliko tudi zato ne, ker je bil silno nagle jeze ter pijanosti močno udan. Ko je bil Galeazzo Viscontiju v Milanu prodal vojvodsko dostojanstvo, zbrali so se štirje ž njim nezadovoljni knezi izborniki ter so ga odstavili in izmed sebe izvolili

Ruprehta, grofa palatinskega, za kralja (1400). Ta krepki vladar je bil kmalu priznan od državnih mest, zlasti od mest ob Renu; ko pa je hotel zoper državne stanove v jugozahodni Nemčiji krepko postopati, zavezali so se ti v Marbahu zoper njega. Tudi v Italiji ni mogel nič opraviti in vojvoda milanski ga je pri Brescii celo zmagal in prisilil verniti se domu. Prišedši na Nemško se je pripravljaj, siloma zopet zadobiti izgubljeno veljavo; kar je umerl nagle smerti (1410). Zdaj so se knezi izborniki razcepili; nekteri so izvolili za kralja Sigismunda, brata Vaclavovega, nekteri pa njegovega strijčnika Jošta, mejnega grofa moravskega. Ko je bil Jošt uže naslednje leto umerl (1411), bil je Sigismund v obče priznan; pregovoril je tudi svojega brata (Vaclava), da se je odpovedal nemškemu prestolu.

Sigismund (1410—1437).

Sigismundovo vladanje je bilo silno nemirno; ves čas se je bojeval ali zoper verske razkolnike in cerkvene napake ali pa zoper svoje politične sovražnike.

Cerkveni razkol. Začetkom 14. stoletja je francoski kralj Filip III. (Lepi) pregovoril papeža Klementa, da je stoloval v Avignonu ob Rodanu. Isto so storili tudi naslednji papeži. To pa je njih veljavi neizmerno škodilo, ker so bili v Avignonu po polnem odvisni od francoskih kraljev. To je prevedel papež Gregorij XI. ter je prestavil svoj prestol v Rim (1377). Po njegovi smerti (1378) je tudi papež Urban VI. v Rimu stoloval. Ker je bil ta mož zelo oster in natančen, zameril se je francoskim članom kardinalskega zbora. Ti njegovi nasprotniki so jeli mu ugovarjati, češ da Urban VI. ni po pravilih izvoljen papež; odpovedali so mu pokorščino ter izvolili novega papeža Klementa VII., ki je zopet stoloval v Avignonu. Ko hitro je eden teh papežev v Rimu ali Avignonu umerl, izvolili so dotični kardinalski zbori novega papeža, tako da je cerkev dalj časa imela po dva vladarja, ki sta se hudo med seboj prepirala in s cerkvenimi kaznimi preganjala. Ta cerkveni razkol je bil vsemu kerščanstvu v največe pohujšanje. Da bi odpravil ta razkol, zbral se je v Pizi cerkveni zbor (1409) ter je izvolil novega papeža (najprej Aleksandra V., potem pa Ivana XXIII.). Ker pa prejšnja dva papeža v Rimu in

Avignonu nista hotela odstopiti, bil je razkol še večji ko prej; in kristijani so bili tako zbegani, da niso vedeli, kateremu izmed treh papežev bi bili pokorni.

Cesar Sigismund je s pomočjo papeža Ivana XXIII. osnoval občni cerkveni zbor v Konstanci ob Bodemskem jezeru (1414—1418). Na tem je hotel 1) odpraviti silno nevarni cerkveni razkol po zedinjenji nemških, laških, francoskih, angleških in španskih prelatov; 2) odpraviti razne napake v cerkvi ter jo zboljšati v glavi in članovih; 3) preklicati krivoverske nauke Ivana Husa, razširjevalca Viklefovih nauk. — Med tremi tadanjimi papeži se je Gregorij XII. v Rimu prostovoljno odpovedal papeštvu; isto je sperva storil Ivan XXIII.; ko pa je ta odpoved preklical, odstavili so ga zbrani očetje; ravno tako tudi Benedikta XII., ki je bil iz Avignona pobegnil na Špansko. Poslej so zbrani očetje izvolili novega papeža Martina V. Ta je izvolil poseben odbor, da bi se pogajal s posameznimi narodi o odpravljenji cerkvenih napak. A žali bog, da se ta papežev odbor ni pogodil z narodi; papež je poslej ž njimi sklenil konkordate (državno-cerkvene pogodbe), po katerih je zaterl le najhujše napake; zboljšanje cerkve v glavi in članovih pa je bilo za bodoče cerkvene zборе odloženo.

Ivan Hus in njegovo krivoverstvo. Ivan Hus se je rodil (1369) v kraljevem tergu Husinci od priprostih pa precej premožnih staršev. Izučil se je na vseučilišči praškem, kjer je postal leta 1398. tudi javni učitelj. Ker je bil kralju posebno priporočen, postal je tudi pridigar v novo zidani Betlehemiški cerkvi v Starem mestu praškem. Pri teh pridigah in pa na vseučilišči je napadal razne napake cerkvene, posebno pa je govoril zoper hudobno, necerkveno življenje v obilnosti živečih duhovnikov. Kmalu so njegovim naukom spodtikali krivoverstvo, tem bolj, ker se je očitno potegoval za spise Viklefove (nekega angleškega krivoverca, edinega, ki je v srednjem veku umerl naravne mirne smerti), ktere je bila neka sinoda v Londonu zavergla. Ko je malovredni papež Ivan XXIII. za križarsko vojsko zoper kralja neapolitanskega oznanil odpustke ter pri tej priliki pobiral denarje pri kristijanah, nasprotoval mu je Ivan Hus očitno, napadal rečene odpustke ter izpodkopaval veljavo papeževo in škofovsko. Vsled tega ga je papež izobčil iz cerkve ter je djal v cerkveno prepoved vsak kraj, kjer koli bi Ivan Hus bival. S tem cerkvenim razporom se je kmalu združil še narodni razpor med češkimi in nemškimi profesorji in vseučiliščniki. Ker je kralj Vaclav pritegnil češkim vseučiliščnikom, zapustili so nemški profesorji in učenci praško vseučilišče ter se preselili v Lipsko (na Saškem), kjer so jim kmalu ustanovili posebno vseučilišče.

Ko se je zbral cerkveni zbor v Konstanci, pozvali so tudi Husa, naj tje pride ter očitno zagovarja svoje nauke. Od cesarja Sigismunda dobivši spremno pismo je šel J. Hus res k zbranemu cerkvenemu zboru. Zatožen je bil, da ljudstvo šunta zoper duhovščino ter oznanja krivo vero (krive nauke). Spoznan je bil za terdovratnega krivoverca in kljubu cesarskemu varnemu pismu na gramadi sežgan (1415). Iste strašne smerti je poslej umerl tudi njegov prijatelj in učenec Hieronim Praški.

Husitske vojske (1419—1436).

Te dogodbe v Konstanci so Čehe silno razdražile. Kmalu se je pokazalo, da je na Češkem večina ljudstva udana Husovim naukom. Ker so po Husovem odobrili sprejemali sveto obhajilo tudi pod podobo vina, imenovali so se utrakvisti (sub utraque) ali kalikstinci (kališniki). Zbrani očetje v Konstanci so sicer ostro prepovedali vse te novotarije, isto je storil kralj Vaclav; pa prepozno je bilo. Ljudstvo se je na raznih krajih zbiralo (mesto Tabor je nastalo iz takega husitskega zbirališča — taborja) ter svojo versko navdušenost kazalo z javnimi sprevedi. Ko je nekdanj šel tak slovesen sprevod mimo mestne svetovalnice v Pragi, zagnal je nekdo kamen iz okna na husitskega duhovnika ter ga ranil. To je husite toliko razdražilo, da so vlomili v svetovalnico ter sedem svetovalcev skozi okna vergli na sulice zbrane množice. Ko je kralj Vaclav to slišal, razjaril se je tako, da je od mertuda zadet malo dni poslej umerl (1419). Po njegovi smerti je izginil ves red iz dežele. Razjarjena množica je napadala katoliške cerkve in samostane v Pragi in po deželi, jih obropala in njih opravo pokončala. Kartuzijski samostan v Pragi je bil takrat celó sežgan.

Po Vaclavovi smerti bi bil imel Sigismund, njegov brat, priti na kraljevi prestol. Češki stanovi, po večini husitizmu udani, so bili voljni ga za kralja spoznati, a s pogojem, da bi jim zagotovil popolno svobodo, husitsko službo božjo opravljati. Ker jim Sigismund tega ni hotel dovoliti, hoteli ga niso za kralja ter so se oborožili in pod voditeljstvom hrabrega viteza Ivana Žižke iz Trocnovega vzeli glavno mesto deželno (1420), polastili se cele dežele in pa na mesto Sigismunda za kralja izvolili Koributa, kralja litovskega. Sigismund se je moral na Moravsko umakniti. Ko je prišel z močno vojsko na Češko, premagali so ga husitje v dveh bitkah (na nekem berdu, poslej Žižkovo berdo zvanem, in na Višehradu), tako da je moral nagloma zapustiti deželo. — Cesar je pridobil papeža Martina V. za se in ta je ukazal oznanovati križarsko vojsko zoper češke krivoverce. Res se je zbralo nad 80000 vojščakov, ktere je

cesar sam peljal nad husite, a ti so ga takrat pri Nemškem Brodu (1422) premagali in vojsko mu pokončali še popolnejše kot per- vikrat. Vsled teh zmag se je Husova kriva vera razširila skoro črez vso deželo; nje nasprotniki so se morali jej udati ali so jih pa pre- gnali. Le škoda, da se je med husiti kmalu vnel razpor; nekteri, po mestu Taboru taboriti imenovani, so hoteli vse stare cerkvene in državne razmere zatreti in nadomestiti jih s popolnoma novimi. Žižka je sicer izpodrinil vse protivnike svoje stranke, a le prezgodaj je umerl ta previdni vojskovod in prebrisani državnik husitski (1424). Po njegovi smerti je vodstvo prevzel Prokop Veliki, neki pre- napet duhovnik. Ker se je nova križarska vojska bližala, ponehali so vsi razpori med husiti in ti so zmagali križarje (nad 70000 Sak- soncev) v kervavi bitki pri Ustji nad Labo (1426). Ta velika zmaga je edinost med husiti po polnem uterdila. Kakor nekoliko uže poprej so odsihmal husitje po gostem napadali sosedne dežele; plenili so po njih ter jih pustotili. Tako so v Avstriji, na Ogerskem, Saškem, Brandenburškem in Bavarskem strahovito raz- sajali. Vse napenjanje cesarja Sigismunda jih premagati je bilo zastonj. Husitje so povsodi odbili njegove navale ter velike križarske vojske pokončali v bitkah pri Srebru (1427) in Domažlicah (1431).

Temu nepričakovanemu uspehu husitskega orožja se ni čuditi. Husitje so zmagovali, ker so imeli izverstne vojskovode (Žižka, Prokop) na čelu. Ti, zlasti Žižka, so znali množico navdušiti za svoje namene; verska navdušenost pa premaga povsodi največe ovire. Žižka je kot jako prebrisan vojskovod združil vojne skušnje starih Rimljanov z novejšimi naredbami, ktere je iznajdba smodnika vzročila. Njegove vojske so imele primeroma le malo konjkov, ampak skoro le pešce, ki so se zbirali iz prostega ljudstva. Te je sperva učil bojevati se s cepci, ki so bili z železom okovani. Najimenitniši v bitki pa je bil grad iz vozov, ki so bili z verigami med seboj zvezani. Najsilniši navali sovražnikovi so se razbili na teh premakljivih terdnjavah.

Kljubu raznim zmagam je dežela mnogo terpela in zmernejši husitje so hrepneli po miru. Da bi se zmanjšal vpliv Prokopa Ve- likega, začela se je zmernejša stranka (vodil jo je praški nadškof Ivan Rokycana) pogajati s Sigismundom in katoličani. Takrat je bil ravno zbran cerkveni zbor v Bazilu (1431 — 1449), ki je imel po sklepu cerkvenega zbora v Konstanci odpraviti iz cerkve vse na- pake in jo izboljšati v glavi in članovih. Ta zbor se je kmalu razperl s papežem Evgenijem IV. ter je bil od tega razpuščen. A po tadanjih naukih cerkvenih očetov papež ni imel te oblasti, zato je le malo

duhovnikov (prelatov) ubogalo papeža ter zapustilo zbor. Cesar Sigismund, ki je bil za izboljšanje cerkve, je šel potem v Italijo, dobil tu cesarsko krono ter je papeža spravil z zborom v Bazilu (1433). Po njegovem vplivu so se zmerni husitje tudi jeli pogajati s cerkvenim zborom in v tako zvanih bazilskih kompaktatih so zedinili se s staro cerkvijo. Po teh jim je bilo dovoljeno sveto obhajilo tudi pod podobo vina (sub utraque specie) in svobodno pridigovanje verskih resnic v domačem (narodnem) jeziku (30. novembra 1433). A skrajni stranki husitski (taboriti pod vodstvom Prokopa Velikega in orfaniti ali zapuščenci pod vodstvom Prokopa Malega) niste hoteli sprejeti te pogodbe. Vojska se je še za nekaj časa podaljšala. Ko sta pa v kervavi bitki pri Češkem brodu (1434) padla oba Prokopa ter ste njihni vojski bili pobiti, sprejeli so vsi husitje bazilske kompaktate ter so tudi Sigismunda priznali za kralja češkega (1436). Pa Sigismund je umerl uže naslednje leto (1437), ko je poprej pregovoril stanove ogerske in češke, da so njegovega zeta, habsburškega Albrehta, vojvodo avstrijskega, priznali za naslednika na prestolu.

Cesar Sigismund je zastavil mejno grofijo Brandenburško norimberškemu gradskemu grofu Frideriku iz rodovine hohenzollerske (1415). Od tega izvirajo pruski kralji in sedanji nemški vladarji. — Albreht Medved iz anhaltskega rodu je leta 1133. dobil krajino Severosaško, ki je bila podložna saškim vojvodam. Njemu je car Konrad III. izročil vojvodino Saško, ko jo je vzel Velfocem; čez malo let jo je moral zopet verniti cesarju in se zadovoljiti s svojo krajino, katero je pa po srečnih vojskah s Slovani zelo razširil. Njegova rodovina je živela do leta 1320. Leta 1324. je krajino kot izpraznjen državni fevd podelil cesar Ludvik (IV.) Bavarski svojemu sinu Ludviku. Vitelsbahovci so na Brandenburškem gospodovali do leta 1373. Tega leta je cesar Karl IV. prisilil izbornega kneza Otona Lenega, odstopiti mu mejno grofijo Brandenburško. Pred smertjo jo je dal Karl svojemu sinu Sigismundu, ki se pa ni dosta menil za njo, ker je bil prišel na ogerski kraljevi prestol. Leta 1388. jo je pervikrat zastavil svojemu stričniku Joštu, poslej pa prej imenovanemu Frideriku Hohenzollerskemu. Tako je ta sperva po polnem slovanska dežela prišla pod oblast nemške (pruske) rodovine.

Avstrijsko-habsburški cesarji (1437—1806).

Albreht II. (1437—1439).

Habsburgovec Albreht II. je bil poročen z Elizabeto, hčerjo cesarja Sigismunda; na Ogerskem so ga brez najmanjšega obotavljanja

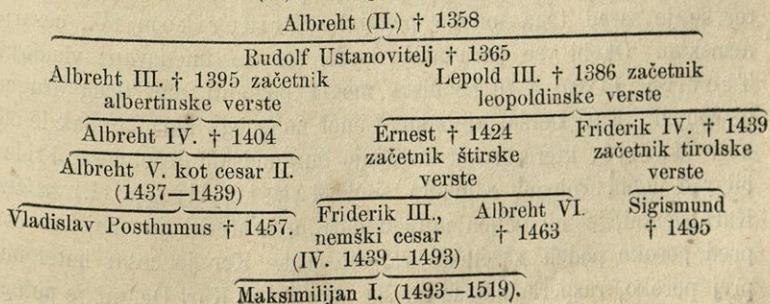
priznali za kralja, na Nemškem tudi precej za cesarja izvolili; na Češkem se mu pa je uperla močna stranka husitska ter je hotela nekega poljskega kraljiča Kazimira izvoliti za vladarja. Pa Albreht jo je z vojsko prisilil ga priznati; tako je kot prvi Habsburgovec zedinil češko in ogersko kraljestvo z vojvodino avstrijsko. Ta rodovinska posestva je skušal dobro urediti in je zavarovati proti turškim napadom. Ker se je na Nemškem znova bila razširila „pestna“ pravica, skušal jo je zatreti in notranji mir uterditi. Da bi to dosegel, mislil je Nemčijo razdeliti v štiri kroge; kar je v vojski zoper Turke nenadoma umerl (1439).

Friderik IV. (1439—1493).

Ker Albreht o svojej smerti' ni zapustil nobenega sina, izvolili so nemški knezi izborniki njegovega strijčnika Friderika*) za cesarja. Ta je bil jako učen in pošten mož, a kot vladar v tako razburjenih časih, kakor so bili njegovi, nikdar ni kazal niti moči niti posebne zmožnosti. Bil je tudi zadnji med nemškimi vladarji, ki se je dal v Rimu za cesarja kronati. Ves čas svojega življenja se je moral mnogo bojevati sperva s svojim bratom Albrehtom (VI.) in z Ogrji in Čehi, na zadnje pa zlasti z Matijem Korvinom (kralj Matijaž); v teh vojskah je bil po večem nesrečen. V takih okoliščinah ni mogel imeti posebne veljave na Nemškem in Italijanskem.

V zadnjej tej deželi se je v Milanu po izmertji Viscontijev (1447) polastil neki vojskovod (condottiere) Francišek Sforza verhovne oblasti ter si brez privoljenja cesarjevega pridjal vojvodski naziv. Tudi Prusko se je ločilo od Nemčije ter se podalo pod poljsko nadoblast. Zastonj si je prizadeval zoper proteče Turke, ki so bili leta 1453. se polastili Carigrada, zbrati veliko vojsko. Nemški knezi so mu le obetali zbrati mu vojna kerdela, a storili niso nikdar nič. Tudi notranjih razmer

* Potomci Albrehta (II.) Hromega iz habsburške rodovine.

na Nemškem ni mogel uravnati, kajti manjkalo je cesarju primerne moči, knezom pa dobre volje, da bi ga bili pri tem podpirali.

Srečno pa je rodovinska posestva močno pomnožil. On ni le zedinil vseh prej razcepljenih avstrijskih alpskih pokrajin, ampak je svojemu sinu pridobil v zahodni Evropi prebogate nove dežele, tako zvano burgundsko dedščino.

Vojvodstvo burgundsko in Karl Derzni.

Burgundska vojvodina na zahodni strani reke Saone je prišla po smerti vojvode Rudolfa, ki je bil ob enem kralj francoski (936), nekej stranskej versti kapetinskeje v roke. Ko je ta izmerla (1361), podelil je valoiski kralj Ivan izpraznjeno deželo svojemu najmlajšemu sinu Filipu Derznemu (1363); od tega izvira zadnja rodovina burgundskih vojvodov, ki so črez 100 let ondi gospodovali (1363—1477). Po ženitvi so vojvodi dobili tudi svobodno grofovino burgundsko (Franche Comté) in prebogato grofijo Flandersko; tudi po pogodbah so zelo razširili svojo oblast in nekaj posestev celó prikupili. Filip Dobri (1419—1467), vojvoda burgundski, je gospodoval prej imenovanima grofovinoma pa skoro vsemu svetu, ki ga obsega sedanja Belgija in Holandija. Pospeševal je razvitek svojih dežel ter posebno podpiral obertnijo in kupčijo, ki ste v Gentu, Brüggi in Antverpenu bolj cvetele kakor kjerkoli v tadanji Evropi. V Lovinji je ustanovil vseučilišče (1426), ki je po svojih učenjakih kmalu zaslovelo po vsej Evropi. Ker so vojvodi milo vladali, množilo se je bogatstvo in ljudstvo po vseh pokrajinah. Iz teb so prihajali vladarjem preobili dohodki, s kterimi so zderžavali prekrasen dvor. Filip Dobri je na ljubo bogatim suknarjem v Gentu ustanovil (1430) „red zlatega runa“, ki se sedaj na Španskem in Avstrijskem podeljuje le knezom in le redkokrat drugim posebno odličnim osebam. Njemu ja nasledoval njegov sin

Karl Derzni (1467—1477); ta je hotel ustanoviti mogočno državo med Francijo in Nemčijo, ki bi segala od Sredozemskega do Nemškega morja. Zato je želel naj prej dobiti krono in naziv kraljevi ter se je zarad tega mnogo pogajal s Friderikom IV., cesarjem nemškim. Da bi vse poravnala, sešla sta se imenovana vladarja v Treviru (1473); a tu se nista mogla pogoditi, ker drug drugemu ni zaupal. Karl Derzni ni namreč imel nobenega sina, ampak le edno hčer Marijo, ktero bi kot dedičinjo burgundskih dežel cesar Friderik bil rad dobil svojemu edinemu sinu Maksimilijanu (I.) za ženo. Karl Derzni je bil voljen mu jo dati, a zahteval je, naj mu cesar pred poroko podeli zaželeno kraljevo čast. Ker je cesar hotel imeti prej poroko, razperla sta se ter šla narazen in Karl Derzni je potegnil

celo s cesarjevimi protivniki. Poslej (1475) je papež posređoval med njima; vojvoda burgundski je bil pripravljen se udati, ker je ravno takrat hotel izvršiti druge naklepe. Napadel je namreč Lotaringijo ter si jo podvergel; vzel je siloma celo glavno mesto Nancy. Lotarinškemu vojvodi so bili pri tej priliki prišli Švajcarji na pomoč; zato se je hotel Karl nad njimi maščevati. Napadel je Švajcarje, a bil je v kervavih bitkah pri Granson-u in Murten-u po polnem pobit (1476). Pregnani vojvoda lotarinški, René imenovan, je porabil to priliko ter je Burgundcem zopet vzel svojo vojvodino. Zato je Karl Derzni znova šel nad Lotaringijo ter je oblegoval in naskakoval glavno mesto Nancy. A tu je bil 5. prosenca l. 1477. ubit. Zapuščena njegova hči Marija se je potem kmalu poročila z Maksimilijanom, sinom cesarjevim, ter mu je v doto prinesla bogate burgundske pokrajine. A francoski kralji tega niso hoteli pripustiti ter so vojvodino burgundsko kot izpraznjen fevd francoske krone Maksimilijanu vzeli; hoteli so mu tudi drugo dedščino zelo prikratiti. Po dolgem pogajanji poravnala sta se Maksimilijan in francoski kralj Ludvik XI. v Arrasu (1482); po tej pogodbi bi naj se bil Ludvikov sin oženil s hčerjo Maksimilijanovo ter za doto dobil grofovino burgundsko in artoisko. Ker se pa je po Ludvikovi smerti (1483) njegov sin oženil s dedičinjo bretanjsko, sklenil je z Maksimilijanom v Senlisu (1493) novo pogodbo, po kateri je cesar Maksimilijan nazaj dobil v Arrasu odstopljeni pokrajini.

Avstrijske dežele (1283—1493).

Albreht I. je po smerti svojega brata Rudolfa gospodoval vsem habsburškim posestvom: Avstriji pod in nad Anizo, Štirski in Kranjski pa raztresenim oblastnijam na Švabskem, v Alzaciji in Švajci. Ukrotil je uporne velikaše, zlasti pa upokoril Dunaj, ki je takrat uže v tretje nehal biti svobodno, neposredno nemškemu cesarju podverženo mesto. Njegove razmere proti kmečkim občinam v Švajci (gl. str. 101). Ker so nemški cesarji, protivniki habsburške oblasti, podpirali uporne Švajcarje, morali so se Habsburgovci ž njimi skoro neprestano vojskovati za svoje pravice. A po večem so bili nesrečni v teh bojih. Tako je Leopold Hrabri po smerti Henrika VII. zbral čez 9000 z železjem okovanih vitezov ter je šel nad Švajcarje, ki so imeli komaj 1300 mož. A ti so ga pri Morgarten-u po polnem pobili (1315). V goratem kraji vitezi niso bili za boj. Švajcarji so jih prijeli v neki soteski, s hribov nanje valili skalovje, jih mnogo pobili, druge pa tako zbegali, da so jih poslej lahko zmagali. 350 plemenitnikov in 7500 prostakov avstrijskih je bilo mrtvih in Leopold sam se je komaj rešil iz smertne nevarnosti. Odslej je švajcarska zaveza hitro rasla, ena

pokrajina za drugo se je odtergala avstrijsko-habsburškemu gospodstvu ter jej pristopila.

Za toliko izgubo so se Habsburgovci odškodovali na Koroškem. Tu je leta 1335. umerl Henrik. Bil je ta zadnji moški vladar iz goriško-tirolskega grofovskega rodu. — Majnhard I., grof goriški, je podedoval Tirolsko, pa njegova sinova sta si zopet delila gospodstvo. Majnhard II., starši njegov sin, mu je nasledoval na Tirolskem ter je bil ustanovitelj tirolske vladarske verste; mlajši njegov sin Albreht je podedoval Goriško ter je bil začetnik goriške vladarske verste. Tirolski grofje (Majnhard II.) so od Rudolfa I. dobili Koroško. Ko pa je Henrik, vojvoda koroški in grof tirolski, umerl (1335), zapustil je deželi svojeji hčeri Margariti Širokoustni. Pri tej priliki so habsburški vojvodi z dovoljenjem cesarja Ludvika Margariti siloma vzeli vojvodino Koroško. Cesar Ludvik jej je hotel pa vzeti Tirolsko, a hrabri Tirolci se vzdignejo za svojo kneginjo ter preženó bavarske vojščake iz dežele. Mnogo let pozneje je odstopila Margarita Širokoustna avstrijskim vojvodom (Rudolfu IV.) tudi Tirolsko (1363), ko sta jej bila nje mož Ludvik in njen edini sin Majnhard umerla. To so tudi stanovi tirolski odobrili v miru Bolzanskem.

Najimenitniši tadanji vojvoda habsburški je bil Rudolf IV. (Ustanovitelj), ki je od leta 1358. do 1365. sam gospodoval vsem avstrijskim deželam. Kakor njegov tast nemški cesar Karl IV. pospeševal je Rudolf znanstva in umetnosti. Ustanovil je leta 1365. vseučilišče dunajsko ter jel zidati imenitno stolno cerkev svetega Štefana. Da bi povekšal čast svoje rodovine in razširil nje oblast, pozival se je na podverženo dokaznico tako imenovani večji privilegij (privilegium Fridericianum majus), po katerem bi bil cesar Friderik I. (Rudečobradec) podelil avstrijskim vojvodam neomejeno cesarsko oblast med mejami njih države in častni naziv „nadvojvoda“. Ker mu Karl IV. ni hotel priznati tega pisma, razperl se je ž njim. Pridobil je rodovini svoji Tirolsko ter je s Karlom IV. in Ludvikom Velikim, kraljem ogerskim, sklenil dedinsko pogodbo zastran vzajemnega podedovanja. Res ni bila na Češkem in Ogorskem ta pogodba priznana od stanov, a vendar je nekoliko pripravljala poznejše zedinjenje Češke in Ogorske z Avstrijo. Enako dedinsko pogodbo je sklenil Rudolf z Majnhardom VII., grofom goriškim (1364), po ktorej naj bi kosovi Kranjske in Slovenske krajine po Majnhardovi smerti (ko bi brez lastnih zakonskih dedičev umerl) se združili s habsburško oblastjo. To se je leta 1374 tudi izveršilo. V svojih deželah je zaterl samostalne oblastnike in je uredil denarstvo in davkarstvo.

Nasproti hišnemu redu sta Rudolfova brata in dediča Albreht III. („s kito“) in Leopold III. delila habsburška posestva. Albreht III., začetnik albertinske verste, je dobil Avstrijo pod in nad Anižo, Leopold III., začetnik leopoldinske verste, pa sperva le Tirolsko in tako imenovane prednje avstrijske dežele (habsburška posestva na

Švabskem in ob Renu), poslej pa še Štirsko, Koroško, Kranjsko in Slovensko krajino.

Albertinska versta se je ohranila do leta 1457.; iz nje je izviral tudi oni nemški cesar Albreht II., ki je kot zet cesarja Sigismunda dobil obširne češke in ogerske dežele; a le malo časa jim je gospodoval (1437—1439). Po njegovi smerti rojeni sin se je imenoval Vladislav Posthumus, s katerim je ta habsburška versta izmerla leta 1457.

Leopold, začetnik leopoldinske verste, je neprestano skušal pomnožiti svoja posestva. Kupil je mnogo posestev na Predarelskem in Švabskem, druga je pridobil na notranjem Kranjskem in Isterskem. Njemu se je tudi prostovoljno podvergel Terst s svojo okolico (1382). Teržačanje so bili dosihmal zdaj pod beneško, zdaj pod oglejsko oblastjo; ker so jih Benečani ravno tako hudo tlačili kakor oglejski patrijarhi, podvergli so se raji rodovini habsburškej. Zelo nesrečen je bil ta Leopold v vojski s Švajcarji, ki so neprestano kratili habsburško oblast ter povsodi podpirali nje protivnike. Zato je šel Leopold z veliko vojsko nad nje, a v kervavi bitki pri Sempah u (1386) je izgubil zmago in življenje. Pripovedka (?) o tej bitki proslavlja posebno junaškega Arnolda Vinkelridskega, ki je življenje žertvoval za svobodo svojih rojakov. Po tej kervavi zmagi so Švajcarji se nagloma polastili vseh habsburških posestev v Švajci.

Leopoldova sinova Ernest Železni in Friderik IV. („s praznim žepom“) sta zopet delila dežele ter ustanovila dve novi versti habsburške rodovine. Friderik „s praznim žepom“ je začetnik tirolske podverste in je dobil Tirolsko in prednjeavstrijske dežele. Ker je podpiral v cerkvenem zboru v Konstanci odstavljenega papeža Ivana XXIII. ter mu pomagal, da je ubežal v tadanje avstrijsko mesto Schaffhausen, izobčil ga je cerkveni zbor iz cerkve, cesar Sigismund pa ga je preklical in pozval Švajcarje, naj si prisvojijo njegova posestva. Vsled tega nastanejo hude vojske in borbe, v katerih Friderik izgubi vsa svoja posestva. Nazadnje se je vendar njegov brat Ernest zanj potegnil ter prisilil cesarja, da ga je pomilostil ter mu znova podelil Tirolsko v državni fevd; zastavljena posestva je smel odkupiti, prodanih se je pa moral odpovedati. Svojemu sinu Sigismundu je zapustil velik zaklad, sovražnike svoje, ki so mu za njegove nesreče prideli priimek „s praznim žepom“, pa je osramotil tudi s tem, da je dal pozlatiti bakreni pristrešek („zlata strehica“) svoje palače v Inšpruku. Njegov sin je bil jako slab gospodar. Ker ni imel otrok, posnil je svojega bratranca Maksimilijana iz štirске verste ter ga odločil za naslednika na Tirolskem (1490).

Ernest Železni († 1424), začetnik štirске podverste, je bil na duši in telesu jako krepak vladar. Ko so takrat Turki perivikrat prek Slavonije in Hertatije priderli na Štirsko, šel jim je Ernest s svojimi Slovenci (Korošci in Štajerci) naproti ter jih je po polnem premagal. Med četverimi sinovi je Friderik najimenitniši,

ki so ga nemški knezi izborniki leta 1433. izvolili za cesarja. Ta je s Štajersko združil grofovino celjsko, ko je z Ulrikom Celjskim bil izmerl moški zarod celjskih grofov (1456). Skoro isti čas je zedinil Friderik Gorenjsko, Dolenjsko, Metliko, Pivko in več drugih delov Notranjskega v eno politično celoto, ktera se je od leta 1516. imenovala „vojvodstvo Kranjsko“. Leta 1453. je avstrijskim vojvodom svoje verste podelil nadvojvodski častni naziv, kterege si je uže Rudolf Ustanovitelj prisvajal. Ko je albertinska versta izmerla z Vladislavom Posmertnikom (Posthumus, l. 1457), skušal je Friderik pridobiti ogerske in češke dežele; a ni se mu posrečilo, kajti Čehi so izvolili Jurija Poděbradskega, Ogri pa Matijaža Korvina za kralja. Zarad vojvodstva avstrijskega pa se je moral bojevati z lastnim bratom Albrehtom VI., kteremu je moral prepuštiti celo Avstrijo. Ko je ta leta 1463. umerl brez lastnih dedičev, zedinil je cesar Friderik vse avstrijske dežele razven Tirolskega in Prednjega Avstrijanskega (glej zgoraj „Sigismund Tirolski“). Po smerti mnogo preganjanega Jurija Poděbradskega (1471) je hrepenel po češkej kroni ter se zarad tega sperl z ogerskim kraljem Matijašem. Ta ga je napadel z vojsko, posedel Dolenje Avstrijsko z Dunajem ter ga tako hudo pritiskal, da mu je moral Friderik v miru Kornajburškem (1477) Češko kot izpraznjen nemški fevd podeliti. Malo let poslej (1485) je odstopil ogerskemu kralju celo Avstrijo pod Anizo. K sreči je kralj Matijaž kmalu umerl brez postavnih dedičev in Maksimilijan, sin Friderikov, si je znova pridobil avstrijske dežele. Kako je svojemu sinu pridobil burgundsko dedščino, je uže bilo povedano (str. 112 in 113). Ko je Maksimilijan po smerti Sigismundovi (1496) zopet zedinil vse avstrijske dežele pa ob enem gospodoval burgundskim pokrajinam, postal je drugi utemelitelj habsburške slave in mogočnosti.

Češke dežele (1278—1526).

Zadnja kralja přemislidska (1278—1306).

Po smerti nesrečnega Otakarja II. je prišel njegov nedorasli sin Vaclav II. na češki prestol. Zanj je vladal Oton, mejni grof brandenburški; ker je bil ta silno lakomen, nastali so hudi prepiri v deželi, ktere je še le Vaclav II. poravnal, ko je sam prevzel vladarstvo. S skerbniim gospodarstvom je skušal zaceliti rane, ktere so prej nemški zmagalci vsekali češkemu narodu. Bil je srečen tudi po zunanjih podvzetjih. Po svojej drugej ženi Elizabeti, kraljičini naslednici poljski, si je pridobil poljsko kraljestvo. Njegovega sina Vaclava je izvolila narodna stranka na Ogorskem za kralja, a ker sta mu papež Bonifacij VIII. in cesar Albreht I. nasprotovala, zmagal je na Ogorskem protikralj Karl Robert iz anjousko-neapoljske rodbine. Njegov sin in naslednik Vaclav III. (1305—1306) je bil premlad in premalo izkušn, da bi bil ohranil očetove pridobitve. Ko se je lehkomiselni in zapravljivi mladenič napotil na Poljsko, umorjen je bil v

Olomuci (1306). Ž njim so izmerli moški potomci přemisliidskega rodu. Vsled tega se na Češkem začno hudi razpori, zlasti po enoletnem vladarstvu Habsburgovca Rudolfa (1306—1307), ko je ena stranka izvolila nespretnega vojvodo Henrika Koroškega za kralja. Ta je bil pregnan in Luksenburgovci so se polastili češkega prestola.

Luksenburški kralji (1310—1437).

Ivan, prvi luksenburški kralj na češkem prestolu (1310—1346), se je poročil z Elizabeto, sestro zadnjega Přemisliča,* ter je tako močno uterdil svoj prestol na Češkem. Bil je jako nemiren in vojskeželjen knez, ki se je vtikal v vse evropske borbe. Če prav ni imel lastnosti dobrega vladarja, vendar je bil utemeljitelj luksenburško-češke moči. Pridobil je Lužice in Heb ter je prisilil več sleških vojvod priznati češko verhovno oblast. Kot zvest zaveznik francoskega kralja je padel v bitki z Angleži pri Crecy-u (1346). Njegov sin in naslednik

Karl (1346—1378) je bil eden najizverstnijih čeških vladarjev. S posebno ljubeznijo je skerbel za češko deželo in njeno glavno in stolno mesto Prago. V Pragi je ustanovil razven drugih cerkvá velečastno stolno cerkev svetega Vida na Hradšinah; sezidal je predmestji Malo stran in Novo mesto kakor tudi velikanski kamniti most prek Veltave. Celó mesto je olepšal z raznimi krasnimi poslopji. Praško škofijo je povzdignil za nadškofijo (1344) in leta 1348. je ustanovil vseučilišče (po izgledu pariškega), prve visoke šole v srednji Evropi, ki je do današnjega dne neprestano povzdigovalo znanstveno življenje ne le na Češkem, ampak tudi v sosednih deželah. Pospesheval je tudi umetnost, obertnost, kupčijo in poljedelstvo. Pervi vinogradi in umetni hmeljniki so se nasajali na njegovo povelje. Imenitni pravoznanec Bartol mu je za njegovo deželo sestavil prvi pisani zakonik, ki se po tem kralju „majestas carolina“ imenuje. V „zlatem pismu“ je določil češkemu kralju prvo mesto med posvetnimi nemškimi knezi izborniki. Kraljestvo je po tem pismu bilo podedljivo v moškem in ženskem kolenu luksenburške rodovine; ko bi pa ta izmerla, podelil je stanovom pravico, svobodno izvoliti si novega kralja. Pridobil je nekoliko po ženitvah nekoliko po pogodbi velik del Gorenjega Palatinata, Sleško in mejno grofovino brandenburško. Le škoda, da je prebrisani državnik in skerbni vladar pred

*) Rodovnik zadnjih Přemisličev:

Vaclav II. (1278—1305)

Vaclav III. (1305—1306)	Ana, žena Henrika Koroškega	Elizabeta, žena Ivana Luksenburškega.
----------------------------	--------------------------------	--

smertjo razdelil veliko češko deržavo med svoje sinove. Vaclav (IV. 1378—1419) je dobil Češko, Slezijo in nekoliko Lužic, Sigismund, njegov najmlajši sin, Brandenburg, Ivan, srednji sin, pa Lužice; mejno grofovino Moravsko sta imela njegova strijčnika Jošt in Prokop.

Vaclav ni imel očetovih lastnosti; bil je sicer po svojej naravi dobrodušen, pa jako strasten in pozneje pijančevanju udan. Pervih deset let je mirno in pravično vladal, pozneje pa je preganjal vse sumljive mu ljudi, plemenitnike in duhovnike (povest o svetem Ivanu Nepomucenu). To je Čehe tako razdražilo, da so zoper njega sklenili zavezo („stanovska zaveza“), h katerej sta tudi pristopila avstrijski vojvoda Albreht in Vaclavov brat Sigismund. Zavezniki so celó dva-krat ulovili kralja, pa ga vselej kmalu zopet osvobodili. Ker je zane-marjal svoje vladarske dolžnosti, razvila se je brez najmanjših ovir Husova kriva vera, ki je poslej vzročila tako kervave vojske. Po Vac-lavovi smerti je cesar Sigismund zopet zedinil vse češke dežele, a le za malo časa, kajti ž njim je izmerla luksenburška rodovina.

Habsburška kralja (1437—1457).

Po Sigismundovi smerti je bil njegov zet Albreht, vojvoda avstrijski, izvoljen za češkega kralja (1437—1439). Po njegovi zgodnji smerti so nastale v deželi hude borbe, ker so češki stanovi najprej bavarskemu vojvodi, poslej pa cesarju Frideriku ponudili češko krono. Ta jih je nazadnje pregovoril, da so priznali Vladislava Posmert-nika (Posthumus), sina Albrehtovega, po njegovi smerti rojenega, za kralja ter mu izvolili dva namestnika, izmed katerih se je Jurij Poděbradski najbolj odlikoval in kmalu se sam polastil vse oblasti. Ko je Vladislav uže v 17. letu umerl (1457), izvolili so Čehi husitskega gla-varja Jurija Poděbradskega za kralja.

Jurij Poděbradski (1458—1471)

je bil kmalu priznan v vseh čeških deželah. Bil je jako krepek vladar, ki je umiril vse razpore. Dasi odgojen za utrakvista je vendar bil v verskih stvareh jako zmeren ter se je natanko deržal bazilskih kompaktatov. Njegova nesreča je bila, da je papež Pij II. (Aeneas Silvius, ki je bil poprej tudi škof teržaški) zavergel bazilske kompaktate ter zahteval od husitov, naj se odpovedó sv. obhajilu pod podobo vina. Jurij Poděbradski se v tem razporu ni hotel udati niti papežu Piju II., niti njegovemu nasledniku Pavlu II. Zato je bil z vsemi husiti iz-občen iz cerkve. Papež je pridigoval novo križarsko vojsko zoper Čehe, katero je vodil Matijaš Korvin, zet Poděbradskega in mogočni kralj ogerski. Ta je zmagal, ker je večina katoliških podložnikov Poděbradskega ž njim potegnila ter izdala lastnega vladarja; kralj Matijaš je posedel dežele češke krone razven Češkega samega.

za Karla Roberta. Ta je, v obče priznan, skerbel za mir in red v svoji deželi in je bil eden najizverstnejših kraljev ogerskih.

Njemu je nasledoval njegov sin **Ludvik Veliki** (1342—1382), ki je povzdignil Ogersko do najviše slave in mogočnosti. Deželi je po hudih bojih pridobil Dalmacijo, Bosno, Serbijo (z Belgradom), Valahijo in Moldavo; premagal je Bolgare ter jih celó prisilil priznati ogersko nadoblast. Ko so leta 1370. na Poljskem izmerli Piasti, prišel je Ludvik Veliki, kot strijčnik zadnjega piastovskega kralja Kazimirja, na prestol poljski. In zdaj je bil najmogočnejši kralj v Evropi, kajti vladal je čez vse dežele od Baltskega morja do Balkana in Črnega morja. Pa skerbel je tudi za notranje blagostanje svoje države ter pospeševal umetnost, obertnost in kupčijo. Sezidal je nekaj najlepših stavb na Ogerskem ter po izgledu svojih verstnikov (cesarja Karla IV. in Rudolfa Ustanovitelja) ustanovil vseučilišče v Pečuhu (1382). Po njegovej smerti ste se poljska in ogerska država zopet ločili. Na ogerski prestol je prišel

Luksenburgovec Sigismund (1387—1437)

mož starejše njegove hčere Marije. Njegova vlada je bila jako viharna; kajti bojevati se je moral z domačimi velikaši (ki so ga bili enkrat celo za dalje časa zaperli) in vnanjimi sovražniki. Poljaki so mu vzeli Rudečo Rusijo in 13 sipuških mest (ta mesta so bila le zastavljena), Benečani pa Dalmacijo; nesrečen je bil tudi v vojski s Turki, ki so ga pri Nikopolji po polnem potolkli (1396). Po njegovi smerti (1437) je dobil ogersko kraljestvo njegov zet in avstrijski vojvoda

Habsburgovec Albreht (II.),

ki je ogerske in češke dežele pervikrat zedinil pod habsburškim žezlom. Ker so se kraljeve rodbine tako po gostem verstile, prisvojili so si velikaši tudi pravico, kralja voliti. In res po prezgodnej smerti Albrehtovi (1439) so velikaši precej izvolili poljskega vladarja Vladislava III. za kralja; ta je poginil pri Varni (1444) v kervavi bitki s Turki. Še le sedaj so Ogrji priznali Vladislava Posmertnika, pa mu pridali junaškega Ivana Hunijada Korvina za namestnika, ki je o tadanjih neugodnih razmerah izverstno vladal državo. Zmagovito se je vojskoval s silovitimi Turki ter jih je podpiran od slavnega Ivana Kapistrana, oznanovalca križarske vojske zoper Turke, pred Belgradom po polnem potolkel (1456) Malo potem je umerl za kugo. Vladislav Posmertnik ni sam nikdar izverševal kraljeve oblasti, ker je uže v 17. letu umerl (1457).

Matijaš Korvin (1458—1490).

Po Vladislavovi smerti Ogrri niso izvolili Habsburgovca Friderika IV. za kralja, ampak sina slavnega Ivana Hunijada, šestnajstletnega Matijaša. Ta se je mnogo vojskoval s cesarjem Friderikom, kateremu je vzel skoro celo Avstrijo ter si jo obderžal do svoje smerti. Premagal je tudi Jurija Podčbradskega ter njegovega naslednika Vladislava Poljskega prisilil v Olomuškem miru (1479) odstopiti mu Moravsko, Slezijo in Lužice in mu privoliti celó kraljevi naziv češki pa vzajemno nasledstvo. Le škoda, da svojega močnega orožja ni obrnil proti Turkom, ki so poslej Ogerskej toliko škode storili. Pa kralj Matijaš je skerbel tudi za notranje blagostanje svoje dežele: uravnal in zboljšal jej je upravo, deržal si stalno vojsko, ohranil notranji mir, poklical več umetnikov in učenjakov v deželo, ustanovil vseučilišče v Požunu, skratka, toliko je storil za svojo deržavo, da se čas njegovega vladarstva po pravici imenuje zlati vek ogerskega naroda. Njemu sta nasledovala dva

Jagelovca (1490—1526)

na prestolu. Ogerski velikaši so uže pri volitvi Vladislava II. (1490—1516) zeló prikratili kraljevo oblast ter mu se tudi poslej večkrat uperli in svoje pravice pomnožili v največo pogubo deželi, tako da je njegovo vladarstvo ena najžalostnejših dob ogerske zgodovine. Hudo tlačeni kmetje so se za njegovega časa spuntali zoper ošabne in terdoserčne plemenitnike ter se strahovito maščevali nad njimi, dokler jih ni erdeljski vojvoda Ivan Zapoljski premagal in jih pokončal (Jurij Doza). S cesarjem Maksimilijanom je Vladislav v Požunu (1515) ponovil stare dedinske pogodbe ter zgovoril se ž njim zastran vzajemne poroke med svojima otrokoma in Maksimilijanovima vnukoma, ki se je pozneje tudi izveršila ter mnogo pripomogla, da so Habsburgovci prišli na ogerski prestol. Ludvik II. (1516—1526) je imel komaj 10 let, ko je očetu na prestolu nasledoval. Duševno in telesno nerazvit nikakor ni mogel berzdati ošabnih in nemirnih velikašev. Med temi notranjimi homatijami je turški sultan Soliman mu vzel mejno terdnjavo Belgrad; na to je napadel Ogersko ter je kralja Ludvika v kervavi bitki pri Mohači po polnem pokončal (1526).

Italijanske dežele.

Nemški cesarji so si prisvajali oblast v Italiji, a v njih razporih s papeži, zlasti za Staufovcev je ta oblast skoro po polnem skopernela. Ustanovilo se je več posameznih deržav, ki so bile po polnem neodvisne, ali so pa le po imenu priznavale nemško nadoblast.

Najimenitniše so:

Benečanska republika.

Ko je bil hunski kralj Atila prilomastil v Italijo, zbežalo je mnogo prebivalcev z beneške celine na bližnje lagunske otoke, kjer so ustanovili Benetke. Benečani so si posebno opomogli s kupčijo, ki je zlasti za križarskih vojská in po njih močno cvetela. Okoli leta 1000 so se polastili raznih dalmatinskih pristanišč in v 4. križarski vojski skoro vseh otokov in primorskih mest bizantinskega cesarstva. Poslej so tudi pridobili Kerf, velik otok Kiper in pa skoro vso beneško planjavo v gorenji Italiji (terra firma); gospodovali so tudi po isterskem primorji. V dolgi vojski (1256—1381) so premagali Genovo, ki se je ž njimi poganjala za predstvo v vzhodnih trgoviščih. Njih moč je jela propadati, ko so Portugalci našli prekomorsko pot krog Afrike v južno in vzhodno Azijo. Njih kupčija se je nagloma zmanjševala in ž njo je izginjevalo bogatstvo. Tudi Turki so jim mnogo škodili. — Na čelu beneške republike je bil predsednik, Doge (Dux) imenovan. Po ustavi od leta 1296 so imeli plemenitniki vso moč v rokah. Postave je dajal veliki zbor svetovalni, ki je izmed svojih članov (450—480) volil šest odbornikov, navadno malo svetovalstvo (la signoria) imenovano. Brez tega ni doge (voditelj) smel ničesar storiti. Ker so protivniki plemeniške oblasti večkrat skušali preverniti ustavo, ustanovilo se je strahovito svetovalstvo deseternikov, ki je silno samovoljno postopalo. Od leta 1454. so ti deseterniki izmed sebe volili 3 državne inkvizitorje, katerih nobeden ni poznal. Ti so imeli po polnem neomejeno oblast.

Milansko.

Ko je cesarska nadoblast skoro po polnem ponehala, bojevali ste se dolgo časa nasprotni stranki za predstvo. Plemeniško stranko je vodila rodbina Visconti, meščansko pa rodbina Della Torre. Premeteni Matej Visconti je pregnal svoje protivnike ter je od cesarja Henrika VII. dobil (1311) državno glavarstvo (vikariat). Galeazzo Visconti je kupil od cesarja Vaclava vojvodski naziv (1395). Po izmertji Viscontijev (1447) se je polastil vojaški poveljnik Franc Sforza verhovne oblasti ter jo zapustil svojim potomcem.

Genova.

Genova je bila veliko republikansko trgovišče ob Ligurskem morji. Ko je premagala Pizo, polastila se je za nekaj časa Korzike

in Sardinije. V vojski z Benečani so pa Genovčani bili premagani ter so bili tako oslabei, da so konci srednjega veka prišli zdaj pod francosko, zdaj pod milansko nadoblast. Še le v 16. stoletji jih je slavni Andrej Doria otel tujega jarma.

Savojsko.

Grofje savojski so konci 11. stoletja jeli po srečnih vojskah razširjati svojo oblast proti vzhodu ter so nazadnje postali sosedje vojvodov milanskih. Sedanji kralji italijanski so iz grofovske savojske rodbine.

Florentinsko.

Florencija je polagoma pridobila nadoblast čez druge toskanske republike. Tudi tu so se plemenitniki in meščani med seboj bojevali in za predstvo poganjali. V teh bojih je voditelj meščanske stranke, bogati Kozma Medici (1429—1464), polastil se verhovne oblasti v državi. Ta jako izobraženi „oče domovine“ je zelo modro in varno vodil državo ter močno podpiral umetnosti in znanstva. Učenjaki, umetniki in pesniki iz vseh krajev italijanskega sveta so se zbirali na njegovem bogatem dvoru. Nakupil je tudi mnogo dragocenih rokopisov ter s tem postavil podlago preimenitni knjižnici florentinski. Še bolj pa je slovel njegov vnuk Lorenzo Medici (1469 do 1492), ki so ga verstniki imenovali „Veličastnega“ („magnifico“). Radodarno je podpiral učenjake, pesnike in umetnike ter je mesto olepšal s krasnimi poslopji. Florenca je po njegovem prizadevanji postala Italijanom to, kar so Atene bile nekdanjim Gerkom. Lavrencij in njegov brat Julijan sta bila od ljudskega zbora za kneza (principe) priznana. Ta čast se je podedovala v medicejski rodovini do njenega izmertja leta 1738.

Papeževa ali cerkvena država.

Frankovski kralj Pipin Mali je ustanovil cerkveno državo, ki pa je dolgo bila še pod nadoblastjo karolinških vladarjev. Ta zelo pomnožena posestva rimske cerkve so za preslavnega papeža Nikolaja I. (858—867) dobile državno samostalnost. Kot glavarji katoliške cerkve so papeži v najnevarniših bojih z nemškimi cesarji in drugimi evropskimi vladarji ohranili svojo državno neodvisnost ter tudi svoja posestva zelo pomnožili zlasti po dedščini mejne velike grofinje Matilde Toskanske (1115). Silno pa je škodilo papeževi oblasti, da je Klement prestavil prestol iz Rima v Avignon, kjer so njegovi nasledniki 70 let (1305—1376) stanovali (babilonsko prognanstvo).

V Rimu in rimskih pokrajinah je razsajalo strastno strankarstvo, katero je Cola di Rienzi zaterl za nekoliko časa; pa ta sanjar je ustanovil rimsko republiko (1347), iz ktere je sam moral kmalu pobegniti. Rim, središče katoliškega sveta, je bil tako zapuščen, da je štel le okoli 20000 prebivalcev. Oblast papežev se je zopet bolj uterdila, ko so znova stolovali v Rimu. Konci srednjega veka je nemirni papež Julij II. (1503—1513) razširil svojo cerkveno deržavo skoro do mej, ktere je poslej imela do leta 1859. Zunaj Italije so imeli papeži Venaissin in Avignon na francoski zemlji; prvo mesto so dobili v vojski z Albingenci, drugo so pa kupili leta 1348.

Neapolitansko in Sicilija.

Potomci Karla Anjouskega so do izmertja svoje rodbine gospodovali na Neapolitanskem; Sicilijo je bil izgubil uže Karl, ko so se Sicilijanci leta 1282. spuntali, o tako zvanih sicilijanskih večernicah pomorili vse Francoze in vladarstvo izročili na pomoč poklicanemu Petru, kralju aragonskemu. Zgodovina neapoljska je polna borb in hudodelstev, ktere so po večem vzročili Anjoujevci prepiraje se za prestol. Med zlobnimi temi vladarji najzlobnejši je bila kraljica Ivana I., kterej po pravici očitajo razna hudodelstva in nezaslišano zaverženost; umorila je celó svojega moža. Tudi Ivana II. ni bila dosti boljša, s katero je izmerl rod Karla Anjouskega (1435). Potem sta se Alfons V., kralj aragonski, in René, francoski vojvoda anjouski, med seboj vojskovala za krono neapolitansko, dokler se Alfons ni polastil vse dežele in 1442 tudi glavnega mesta Neapolja. Poslej so skušali francoski kralji (Karl VIII. in Ludvik XII.) kot dediči izmerlih Anjoujevcev podjarmiti Neapolitansko, kar se jim za dalje časa vendar ni posrečilo.

Pregled francoske zgodovine (1270—1498).

Zadnji Kapetingi (1270—1328).

Med zadnjimi Kapetingi se je najbolj odlikoval Filip IV. (Lepi; 1285—1314), sin Filipa III. (1270—1285). Kraljevo moč je zeló pomnožil, nekoliko s tem, da je razširil svoja rodovinska posestva (Novaro in Champagno mu je njegova žena prinesla za doto), nekoliko pa, da je prikratil pravice kraljevih fevdnikov in pa odstranil najmogočnije oblastnike; tudi duhovščino je podredil posvetni kraljevi oblasti ter jej prvi jel davke nakladati brez papeževga dovoljenja. Zato se je hudo razperl s papežem Bonifacijem VIII. (1294 do 1303) ter je prepovedal duhovščini in drugim Francozom denarje ali

druge stvari v Rim pošiljati in papeževa pisma razglašati brez kra-
ljevega dovoljenja. Potem ga je v Anagni blizo Rima siloma napadel
ter tako ž njim ravnal, da je 80letni starček umerl žalosti zarad
prestane sile. Filip je potem pridobil kardinale za se, da so izvolili
francoskega nadškofa iz Bordeauxa za papeža. Ta se je imenoval
Klement V. ter je bil svojemu kralju tako udan, da je celó pa-
pežev prestol prestavil iz Rima v Avignon na jugovzhodnem Fran-
coskem (1305). Ž njim se začne ona sramotna in osodna doba
papeštva, ki se imenuje babilonsko prognanstvo. Uže Filip IV.
je porabil svoj vpliv na papeža ter je pregovoril Klementa V. raz-
pustiti ali zatreti mogočni red templjarjev (1312). Ker so se
templjarji bili silno obogatili, zavidal jim je Filip (skoro neprestano
v denarnih stiskah) njih bogatstvo in njih veljavo pri plemstvu. Ob-
dolžil jih je raznih napak in hudobij, dal na Francoskem vse pogra-
biti ter jih po krivičnih sodnikih strahovito mučiti, obsoditi in po-
končati. Zadnji načelnik templjarski Jakob Molay je bil s tremi
svojimi redovniki na povelje kraljevo po strašanskih mukah na gra-
madi sežgan.

Filip IV. je imel tri sinove in eno hčer (Izabela), ki je bila
omožena z Edvardom II., kraljem angleškim. Sinovi so mu hitro na-
sledovali na prestolu drug za drugim ter umerli brez moških potomcev.
Po smerti najmlajšega, Karla IV. (1322—1328) sta se poganjala dva
pretendenta*) za francoski kraljevi prestol: Filip VI. (1328—1350),
bratič Filipa Lepega, in Edvard III., kralj angleški in sin prej
imenovane francoske kraljičine Izabele. Pervi pretendent je dobil

*) Rodovnik zadnjih Kapetingov in njih sorodnost z Valoisovci in z
Bourbonci pa z burgundskimi vojvodi:

Ludvik IX., Sveti, † 1270

Filip III. (1270—1285) Robert, grof flanderski, začetnik Bourboncev.

Filip IV. (1285—1314) Karl, začetnik valoiskih kraljev

Ludvik X. (1314—1316) Izabela, žena Edvarda II. Filip VI. (1328—1350)

Ivana, žena Filipa Filip V. Karl IV. Ivan Dobri
Evreux-skega (1316—1322) (1322—1328) (1350—1360)

Karl V. (1364—1380) Ludvik I., vojvoda Filip, vojvoda Ivan
anjouski in kralj neapoljski † 1384 burgundski † 1404 Berryski
† 1406

Karl VI. † 1422 Ludvik Orleanski † 1407 Ludvik II. Ivan Neustrašljivi † 1419

Karl VII. † 1461 Katarina, žena Henrika V., Orleanski Ivan Angou-
lemški † 1417 Filip Dobri † 1467

Ludvik XI. † 1483 Ludvik III. † 1434 Karl Derzni † 1477

Henrik VI. (1495—1515). Karl René † 1480 Marija, žena
Angoulemski Maksimilijana I.

Karl VIII. † 1498.

Franc I. (1515—1547).

kraljevi prestol, ker mu je vsled salske postave pritegnila večina Francozov. Po imenitni tej salski postavi so bili ženski potomci izključeni od prestola. Ker pa Edvard III. in njegovi potomci niso hoteli odstopiti od svojih pravic do francoskega prestola, začela se je med Francijo in Anglijo kervava vojska, ki je čez 100 let (1338 do 1453) terpela, ter Francijo pripravila do kraja strašnega propada.

Kralji iz valoiske rodovine (1328—1498).

Edvard III. si je prilastil naziv kralja francoskega ter je začel kervavo vojsko zoper Filipa VI. (1328—1350). S svojim sinom, junaškim črnim kraljičem, je premagal francoskega kralja v morski bitki pri Sluys-u (1340) in nekaj let poslej na suhem pri Crecy-u (1346), kjer je tudi slepi kralj češki Ivan umerl junaške smerti. Vzel mu je imenitno terdnjavo Calais, ki so jo Angleži čez 200 let (do 1558) obderžali. Še slabše se je godilo Filipovemu sinu Ivanu Dobremu (1350—1364). Črni kraljič (Edvard imenovan) ga je pri Maupertuis-u (1356) po polnem premagal in vjel. Angleži so vjetega kralja francoskega odpeljali v Anglijo ter ga več let zapertega imeli. Med tem je po Franciji razsajal strahovit upor. Plemenitniki so hudo zatirali kmete; kar se ti upró ter se v kervavih napadih skušajo maščevati in iznebiti svojih terdoserčnih tlačiteljev (jaquerie); pomorili so več tisoč plemenitnikov; čez štiri leta so še le ukrotili razjarjeno ljudstvo in dežela je bila strahovito upustotena. V teh revah in nadlogah je sklenil Ivan z Angleži mir Bretignyski (1360), v katerem je Edvardu III. odstopil pokrajine Guyenne, Gascogne, Poitou, Saintonge, Limousin in dr. ter si v teh še francoske nadoblasti ni prideržal.

Dosta srečnejši je bil njegov sin Karl V. (1364—1380). Ko se je vojska z Angleži znova vnela, premagal jih je mnogo slavljeni vojvod in vitez Bertrand du Gesclin ter jim vzel vse prejšnje pridobitve razven močne terdnjave Calais. Pa ta sreča se je izgubila, ko je prevzel Karl VI. (1380—1422) vladarstvo. Komaj je ta nesrečni kralj dorasel, jelo se mu je mešati. Na dvoru ste se dve stranki (orleanska in burgundska) prepirali za prednost, po kmetih pa so se začeli novi kervavi upori zoper dvorjane in plemenitnike ter so ves svet od Flandrije do Pirenejskih gora strahovito pokončavali. V teh zmešnjavah je priderl angleški kralj Henrik V. v Francijo ter je zmagal četirkrat večo francosko vojsko pri Azincourt-u (1415). Podoba je bila, da je kraljeva rodovina francoska izgubljena, ko je Iza beau, razuzdana žena Karla VI., potegnila z Angleži zoper lastnega sina ter pregovorila bedastega moža dedno pravico podeliti svoji hčeri Katarini (1420). K sreči je umerl znagoviti Henrik angleški in kmalu potem tudi nesrečni Karl VI. Njegov sin, dauphin

Karl VII. (1422—1461) si je precej pridela kraljevi naziv, a Angleži v zvezi z burgundsko stranko so ga silno pritiskali ter mu

vzeli pokrajino za pokrajino. Iz tega pogubnega stanja ga je rešila junaška deklica Jeanne d'Arc, navadno devica orleanska imenovana.

Jeanne d'Arc je bila (1412) rojena od kmečkih starišev v vasi Domremy, nekem posestvu francoskega kralja na Mozi (v Lotaringiji). Krepostna mati jo je odgojila jako pobožno, tako da se je uže v mladih letih med drugimi odlikovala po pobožnosti in nrevitosti. Kakor drugi vaščani (razven enega) je bila tudi devica Jovana za kraljevo stvar navdušena. Ko so bili Angleži večino Francije posedli in so po njej hudo razsajali, imela je mala deklica zdaj pri nekem studenci, zdaj v vertu svojega očeta prečudne sanje in prikazni. Arhangelj Mihael in sveta Katarina in Margarita so se jej prikazovali ter jo pozivali, naj gre francoskemu kralju na pomoč. Po leti 1428 je šla v grad Vaucouleur, ktereга gradnik vitez Baudricour jo je odvern timer mislil, da je obsedena od hudega duha. Ko je drugikrat prišla v grad (1429) ter ga prosila, naj jo pošlje h kralju, dal jej je viteško obleko in nekaj spremljevalcev, ki so jo peljali v Chignon k mlademu dauphinu (tako se je namreč imenoval francoski kraljič pred kronanjem). Če prav še nikdar ni bila videla Karla VII., vendar ga je precej spoznala med dvorjani, med ktere se je pomešal. Naznanila mu je, da je prišla mesto Orleans (ktero so Angleži ravno takrat z vso silo naskakovali) osvobodit in njega peljat h kronjanju v Rheims. Dvorjani so se jej sperva posmehovali in z glavami majali. Ko so se pa prepričali, da je nepokvarjena, pobožna katoličanka, verovali so v njen božji poklic. Ivana je zdaj dobila viteško oklepje, orožje in konja, kakor kakov vojskovod. Dali so jej belo zastavo, na kterej sta med lilijami bila angelja, med njima pa podoba matere božje z napisom: Jezus — Marija. Postavila se je malej vojski na čelo, ter je šla proti Orleans-u, da bi Angleže pregnala od mesta. Nje lepa in nežna postava in njeno terdno zaupanje v boga in svoj božji poklic je navdušilo Francoze; obupni so zopet jeli upati na boljšo bodočnost nesrečne domovine, omahujoči so se z nova oserčili, pogumni bojevalci postali so pa še pogumnejši. Nasproti so se pa Angleži čudili čudoviti prikazni, kmalu jeli pred njo trepetati ter jo imeli za čarobnico in pravo orodje peklenskega duha. V malo dneh je osvobodila Orleans, po katerem se je odslej imenovala devica orleanska. Po tem je šla po kralja ter ga peljala prek zemlje od sovražnikov obsedene v Rheims. Na njenej poti so jej odperla vsa mesta svoja vrata in srečno je prišla v Rheims, kjer je bil Karl VII. po stari

navadi pričo device orleanske slovesno kronan. S tem pa nje naloga še ni bila izvršena; hotela je še Angleže po polnem pregnati iz Francije. Le škoda, da kralj ni primerno podpiral navdušene device; večkrat jo je celo zaviral pri njenih naklepih in podvzetjih. Z malo vojsko je vzela sovražnikom mesto Compiègne, a ti so je oklenili ter oblegovali. Ko je 23. maja leta 1430. bila planila iz mesta nad sovražnike, da bi jih odgnala, vlovili so jo Burgundci. Ti jo predajo razkačenim Angležem, ki so jo odpeljali v Rouen v ječo. Tu so sklicali mnogo podkupljenih zlasti duhovniških sodnikov, ki so jo z zvijačami in gerdimi lažmi proglasili za krivo ter jo kot s hudičem zavezano krivoverko obsodili na smert in jo 30. maja leta 1431. na gramadi sežgali.

Silno zanikarno in nehvaležno se je Karl VII. obnašal med dolgo njeno pravdo. Imel je v rokah več imenitnih angleških vjetnikov in lahko bi bil Angleže prisilil, da bi bili izpustili njegovo dobrotnico in rešiteljico ali vsaj ž njo bolj usmiljeno ravnali. Pa zanikarni kralj tega še poskusil ni! Angležem vendar ni dosta pomagala njih sila in terdoserčnost. Navdušenost, po junaški devici med Francozi vneta, se ni več izgubila, ampak rasla je od dne do dne. Karl VII. se je leta 1435. pogodil z Burgundci in je pregnal sovražnike iz vseh pokrajin; nazadnje jim je vzel vse pridobitve v Franciji razven mesta Calais in normanskih otokov v kanalu la Manche. — Ustanovil je prvi med vladarji v Evropi stalno vojsko, ki je štela 9000 mož, nekaj konjikov (Gens d'armes) in nekaj pešcev (Franc-archers). Nasledoval mu je njegov sin

Ludvik XI. (1461—1483), ki je neprestano skušal razdrobljeno Francijo zediniti in tako uterditi kraljevo oblast. V deželi je bilo še zmerom mnogo mogočnih fevdnikov, kot vojvoda bretanjski; burgundski, berryski, anjouski i. t. d. Ko so ti fevdniki zapazili Ludvikove naklepe, zavezali so se zoper njega (ligue pour le bien public), ga premagali ter prisilili ž njimi se pomiriti. Ludvik je kmalu prelomil vse obljube ter je znova skušal nevarne mu oblastnike pogubiti. Na njegovo srečo se je najhujši nasprotnik, Karl Derzni, vojvoda burgundski, zapletel v neskončne homatije z lotarinškim vojvodom in švajcarskimi zavezniki ter pri Nancy-u izgubil zmago in življenje (1477; glej str. 112—113). Ludvik se je neizrečeno veselil te nezgode ter je vojvodino burgundsko kot izpraznjen kraljev fevd posedel. Ko je mlajša versta anjouskih vojvod izmerla, polastil se je Ludvik Provence, Maine in Anjouskega (1481); tako med velikimi fevdi le Bretagne ni bila še v kraljevi oblasti. To pokrajino pa je dobil njegov sin

Karl VIII. (1483—1498), ko se je oženil z dedičinjo zadnjega vojvode bretagne-skega.

Pregled angleške zgodovine (1272—1485).

Kralji iz plantagenetskega rodu (1272—1399).

Edvard I. (1272—1307) je nasledoval svojemu očetu Henriku III. Ta vojskeželjni vladar je podjarmil knežijo Wales neposredni oblasti kraljevi; po njej se vsi angleški kraljiči imenujejo knezi (princi) waleski. V Škociji je bila takrat izmerla kraljeva rodovina in angleški kralj je skušal izpodriniti novoizvoljenega kralja Balliola ter deželo si podjarmiti; a serčni Škoti so se mu uperli ter se pod Robertom Bruce-om srečno branili angleški sili. — Edvard II. je bil kaj slaboten vladar. Ko ga je dala njegova žena umoriti, prišel je njegov sin Edvard III. na kraljevi prestol (1327—1377), ki je bil najkrepkejši vladar iz plantagenetskega rodu. Brez uspeha si je sicer prizadeval Škocijo si podvreči, a srečen je bil v vojski s Francozi, v kateri se je zlasti njegov sin, „černi kraljič“ imenovan, posebno odlikoval. Takrat je živel tudi učeni John Wycliffe, profesor bogoslovja na vseučilišči v Oxfordu. Ta je sperva napadal v spisih in govorih ondanje napake, ki so se bile vrinile v katoliško cerkev, a kmalu je jel izpodkopavati tudi razne verske resnice. Posebna sinoda je njegove nauke za krive spoznala ter prepovedala jih dalje razširjevati.

Edvardu III. je nasledoval njegov vnuk Rihard II. (1377—1399). Ta nespretni vladar se je po polnem udal malopridnim ljubljencem ter je s tem izgubil vso veljavo v deželi. Ko so še razne borbe (ljudski upori in strankarstvo) kalile notranji mir, pahnil je nespretnega kralja njegov strijčnik*) Henrik IV. (1399—1413) iz rodovine

*) Rodovnik zadnjih Plantagenetovcev in sorodnih njihovih podverst: lancasterskih in yorških kraljev:

Edvard I. (1272—1307)

Edvard II. (1307—1327)

Edvard III. (1327—1377)

Eduard, črni kraljič † 1376	Lionel † 1368	Ivan, vojvoda lancasterski in začetnik rodovine lancasterske † 1399	Edmund, vojvoda yorški in začetnik rodovine yorške † 1402
Rihard II. (1377—1399) † 1400		Henrik IV. (1399—1413)	Ivan Beaufort
		Henrik V. (1413—1422)	Rihard Cambridge-ski
		Henrik VI. (1422—1461) † 1471	Ivan, vojvoda somersetski
		Edvard, kraljič † 1471	Rihard Yorški
			Margarita, žena Edmunda Tudorja
			Edvard IV. (1461—1483)
			Jurij, Rihard III.
			Henrik VII.
			Edvard V. † 1483
			Elizabeta, žena Henrika VII.
			Rihard † 1483.

lancasterske s prestola (1399), ga umoril (1400) in se polastil verhovne oblasti.

Kralji iz lancasterskega rodu (1399—1461).

Kralji iz lancasterskega rodu so z vso močjo ponovili vojsko s Francozi, da bi pridobili francosko krono. In res ni manjkalo dosta, da bi se bil Henrik V. (1413—1422) je polastil, ker mu je razuzdana francoska kraljica Izabeau mnogo pomagala ter mu zaročila svojo hčer Katarino. A umerl je nagle smerti. Njegov sin Henrik VI. (1422—1471) je imel na Francoskem sicer izverstne vojskovode, a ti so se morali umikati navdušeni devici orleanski. Sam kralj se je po polnem udal sebičnim ljubljencem, ki so bili sovraženi po celej deželi. To je porabil Rihard, vojvoda yorški, ter je začel strahovito notranjo vojsko med rudečo (rod lancasterski) in belo (rod yorški) rožo. Rihard, vojvoda yorški, ni mogel nič opraviti, ker se mu je kraljica Margarita, žena nespretnega Henrika VI., moško upirala in ga na zadnje premagala (1460). Ubitemu Rihardu je odrezala glavo, na njo djala kraljevo krono iz papirja ter jo na ozidje terdnjave York postavila. A sin nesrečnega Riharda je nemudoma ponovil vojsko, premagal je Lancasterovce pri Towtonu (1461) ter se je polastil kraljevega prestola.

Kralji iz yorškega rodu (1461—1485).

Edvard IV. (1461—1483) je bil prvi kralj iz yorške rodovine. Vjel je bil pregnanega Henrika VI. ter ga zaperl v imenitno jetnišnico Tower v Londonu. Pogumna Margarita mu je bila ušla v Flandrijo, od koder se je kmalu vernila, pridobila za se mogočnega grofa Warwika („kraljestvarnika“) ter Edvarda premagali pri Nottinghamu (1470). Henrik VI. je iz ječe rešen znova prišel na prestol, Eduard IV. pa je moral pobegniti v Francijo k svojemu svaku Karlu Derznemu. Črez eno leto se je vernil z veliko vojsko ter je Margarito in njenega sina Edvarda premagal pri Tewksbury-u (1471) in ju dal umoriti. Malo pozneje so vjeli tudi Henrika VI., kterega je kraljev brat, Rihard Glocesterski, umoril z lastno roko. — Tako je pomoril vse Lancasterovce razen Henrika Tudorja, ki je srečno ušel na Francosko; pokončal pa je tudi najimenitniše glavarje lancasterske stranke.

Edvard IV. je zapustil dva nedorasla sinova (Edvard V. in Rihard), za ktera je vladal njihov strijc Rihard, vojvoda glocesterski. Pa ta je dal svoja bratiča zadušiti ter se je sam polastil verhovne oblasti. A s hudodelstvom se ne uterdi nobena nova oblast; razkatcheno ljudstvo angleško je namreč po večem potegnilo s Henrikom (VII.) Tudorjem, ki se je bil vernil iz Francije ter začel kervavo vojsko zoper Riharda III. Ta je v bitki pri Bosworthu (1485) izgubil krono in življenje. Previdni Henrik je potem vzel kraljičino Elizabeto iz yorškega rodu za ženo, tako zedinil obe hiši in končal ono 30letno

kervavo vojsko, kterej se skoro nobena druga v zgodovini primerjati ne more. V tej so bili 12 velikih kervavih bitek, poginilo je 80 članov kraljeve rodovine ali v boji ali pa na morišči in pokončano je bilo najjimenitniše staro-angleško plemstvo. Okoli milijona Angležev je izgubilo življenje v njej, upustotile so se cele pokrajine in delale najstrahoviteje hudobije in najgnjusnejše gerdobije.

Pregled zgodovine španskih držav.

Maversko kraljestvo (kalifat).

Almoravidi so iz Afrike prišedši in združeni s španskimi Arabi res premagali kristijane pri Salaki (1086), a tem zarad tega poboja ni upadlo serce, in neprestano so napadali mohamedansko oblast. Ko so poslej (v 12. stoletji) Almohadi prišli iz severne Afrike, izpodrinili Almoravide ter se polastili vse mohamedanske oblasti, zedinili so se kralji kastilski, aragonski in navarski zoper nje ter jih pri Tolozi (1212) tako kervavo potolkli, da se niso mogli nikdar več okrečiti. In 50 let pozneje (1257) so bili Almohadi po polnem pregnani iz Španskega, kjer se je kerščanska oblast nagloma širila proti jugu. Mavri so nazadnje še imeli Granado in pokrajino Alikantsko. Poleg mohamedanske oblasti so bile sredi 13. stoletja na španskem polotoku še 4 kerščanske države: Aragonija, Navara, Kastilija in Portugal.

Aragonsko kraljestvo.

Aragonski vladarji so po vzhodni strani polotoka razširjali svojo oblast ter se polastili Katalonije, Valencije, Murcije in Balearskih otokov. Peter III. si je po „sicilskih večernicah“ pridobil tudi Sicilijo (1282), kjer je njegov mlajši sin Friderik ustanovil podversto vladarske rodbine aragonske. Ta podversta je izmerla leta 1409. in Sicilija je bila znova združena z Aragonijo. Petrov sin Jakob II. je pridobil Sardinijo. Dosta poslej je bilo tudi Neapolitansko združeno z Aragonskim; pervikrat leta 1443. pod kraljem Alfonzom V., drugikrat pa stalno leta 1504. pod kraljem Ferdinandom Katoliškim, ki je izviral iz kastilske kraljeve rodbine, na Aragonskem od Ferdinanda Pravičnega leta 1412. ustanovljene.

Navara

je po gostem menjavala svoje kraljeve rodovine; od l. 1276.—1328. je bila celo združena s Francijo; poslej je bila zopet samostalno kraljestvo. Za nekaj časa združena z Aragonijo, bila je od leta 1479. zopet neodvisna država.

Kastilsko.

To imenitno kraljestvo sredi španskega polotoka se je posebno okrepilo, ko je Ferdinand III. leta 1230. z njim združil Leon z Galicijo in Asturijo. V neprestanih bojih se je razširilo proti jugu ter je povzelo Kordove, Sevilje in Cadixa si prisvojilo vso Andaluzijo. Med kastilskimi kralji se je posebno odlikoval Alfonso X. (Modri, 1257—1284), kterege so nemški knezi bili za cesarja izvolili. Ta je posebno podpiral znanstva, zlasti zvezdoslovje, ustanovil je imenitno vseučilišče v Salamanci ter dal svojim podložnikom nov zakonik. V neprestanih vojskah z mohamedanci so tudi španski vitezi ustanovili tri duhovne viteške redove, ki so se imenovali po imenitnih kastilskih mestih: red sv. Jakoba de Compostella, red kalatravski in red alkantarski. Ti redovi so se s časom silno obogatili ter pridobili mnogo vpliva na špansko plemstvo. Uravnani so bili ravno tako, kakor srednje-evropski viteški redovi.

Zedinjenje kastilske in aragonske krone (1479). Izabela, kraljica kastilska, se je kljub velikim oviram zaročila s kraljičem aragonskim Ferdinandom, ki so ga potem navadno „Katoliškega“ imenovali. Leta 1474. je Izabela dobila oblast v Kastiliji, kjer jo je narodni zbor (cortes) mesto hčere zamerlega brata, postavil na prestol. Kraljič Ferdinand Katoliški je Aragonijo podedoval po svojem zgodaj umerlem bratu; potem sta oba vladarja združila svoje dežele v kraljestvo Špansko, ki se je ohranilo do sedanjega časa. Ferdinand in Izabela sta vladala po modrih svetih slavnega kardinala Ximeneza, ukrotila vojskoželjno plemstvo in skercila njegovo moč. To sta dosegla zlasti s tem, da se je kralj polastil predstojništva prej imenovanih viteških redov in njih velikega premoženja. Da bi kerščansko vero v nekdanjih arabskih pokrajinah ohranila čisto, ustanovila sta leta 1481. glasovito inkvizicijo (sodišče versko), ktere oblast se je kmalu razširila čez vso Španijo. Kralj si je prideržal imenovanje načelnika (veliki inkvizitor) in preiskovalcev tega verskega sodišča. To sodišče je bilo kmalu najstrašnejše orožje, ktero je samovoljni kralj rabil posebno zoper svoje politične protivnike, zlasti zoper samostalne bogate plemenitnike. Ti terdoserčni verosodniki so skoro vse zatožence (in teh je bila brezštevilna množica) obsodili ali na strahovito smert ali pa v večno ječo. Posedstva teh obsojencev so pripadala kraljevemu zakladu. Ker je vojskoželjno plemstvo po gostem hudobno pritiskalo mesta, sklenila so ta posebno

zavezo, sveto bratovščino („la santa hermandad“) imenovano. Kralj Ferdinand je pristopil k tej meščanski bratovščini ter jo po gostem rabil zoper ošabne plemenitnike. Tudi maversko oblast na Španskem sta ta dva združena vladarja po polnem pokončala. Začela sta zoper njo dolgo vojsko, v kateri sta vsled notranjih razpertij med mohamedanci kmalu pridobila mesto za mestom. Le trdna Granada se je dolgo branila, a nazadnje jo je moral kralj Boabdil jima izročiti (1492) ter oditi v Afriko. Zato je papež podelil Ferdinandu naziv „katoliški kralj“.

Portugalsko (1095—1521).

Alfonz VI., kralj kastilski, je podelil (1095) grofu Henriku Burgundskemu, ki mu je v bojih zoper mohamedance posebno jako pomagal, grofovino portugalsko med Duerom in Minhom v dedinsko posest. A uže njegov sin Alfonz I. si je odpravil kastilsko nadoblast ter si pridjal naziv samostalnega portugalskega kralja (1140). Polagoma so Portugalci skoro v neprestanih vojskah izpodrivali mohamedance proti jugu ter svojej deželi pribojevali one meje, ktere je obderžala do današnjega dne. Potem so jeli napadati nejevernike v severni Afriki, zlasti v sedanjem Marokanskem. Da bi tu pridobljene okrajine lažje ohranili, treba jim je bilo primernega ladijevja. V teh okoliščinah se je jelo razvijati portugalsko ladijarstvo, kteremu se pozneje ima dežela zahvaliti za toliko slave in koristi. To se je posebno razvijalo, ko je l. 1383. na prestol prišla nezakonita rodovina burgundska. Pervi kralj iz te rodovine, Ivan I. (1383—1433) je podjarmil mesto Ceuta v Afriki; njegov drugi naslednik Alfonz V. (1438—1481) je podvergel Tanger. Poleg silovitih pridobitev so se Portugalci uže v 15. stoletji posebno odlikovali po najdbah neznanih otokov in primorij. Mornarstvo je posebno cvetelo za Henrika „Mornarja“ († 1460), ki je je s prevelikim svojim bogatstvom vsestransko podpiral. Kmalu so Portugalci poznali celo zahodno primorje afriško, ki je bilo poprej tako razupito, da bi se ne bil nobeden mornar tje upal. Za kralja Ivana II. (1481—1495) je slavni Jernej Diaz našel (1486) južni ert afriški „cabo tormentoso“, kterega je kralj poln nade, da je s tem najdena povodna pot v Prednjo Indijo, prekerstil v „cabo de boa esperanza („ert dobre nade“). Ivanu je nasledoval njegov svak Emanuel Veliki (1495—1521).

Skandinavska kraljestva

(Dansko, Švedsko in Norveško).

Med skandinavskimi kraljestvi je bilo v srednjem veku **Dansko** najimenitniše. **Knutovi** nasledniki so sicer izgubili velikansko oblast tega kralja, a med njimi se je bil v 13. stoletji zopet zelo povzdignil **Valdemar II.** (1202—1241), ki je podjarmil si vse primorske kraje od Holsteina do Estlandije. Ko je izmerl moški zarod **Estritidov** (1375), polastila se je dedičinja **Margarita** danskega prestola. Ker se je bila omožila z norveškim kraljem, zedinila je **Dansko** in **Norveško**. — Nekaj let pozneje so **Švedi** izgnali nespretnega svojega kralja ter vladarstvo izročili **Margariti** (1387), ki je po takem združila vsa tri skandinavska kraljestva. Deset let poslej je bila slovesno poterjena „**kalmarska unija**“ (1397), po kateri se bi skandinavska kraljestva ne imela nikdar več ločiti. **Danski** kralji so to zavezo poslej skušali siloma ohraniti. Ker so bili **Švedi** nezadovoljni z njihovim vladarstvom, spuntali so se ter nazadnje pod voditeljstvom mnogo proganjanega **Gustava Vaze** osvobodili se danske nadoblasti in ustanovili samostalno kraljestvo (1523). **Dansko** je potem gospodovalo le še čez **Norveško**.

Slovanska severo-vzhodna Evropa.

Poljsko kraljestvo (1139—1572).

Zadnji kralji iz **piastovskega** rodu (1102—1370).

Boleslav III. (1102—1139) je močno povzdignil oblast poljsko, a škoda je bilo, da jo je razdelil med svoje štiri sinove. Najstariši bi bil imel sicer imeti neko verhovno oblast nad drugimi ter se imenovati veliki vojvoda, a s to naredbo so se pričeli neskončni prepiri, ker so posamezni knezi hrepeneli po polni neodvisnosti. Vsled teh prepirov so izgubili Poljaki več prej pridobljenih pokrajin: mejni grof **brandenburški** jim je vzel „**Novo krajino**“, **danski** kralj **Pomorjansko**, **Čehi** pa **Slezijo** in **Vaclav II.** je za malo časa celo pridobil poljsko **krono**. V začetku 14. stoletja je **Vladislav IV.** zopet zedinil **Veliko** in **Malo Poljsko** (okoli l. 1320) in njegov sin in naslednik **Kazimir Veliki** (1333—1370) je pridobil **Galicijo**, **Podolijo** in fevdno nadoblast čez **Mazovijo**. Deželo je po polnem umiril, dal jej modre postave ter posebno podpiral **kmečki** in **meščanski** stan (zato mu pravijo tudi „**kmetovski kralj**“); v stolišči svojem pa je po izgledu svojega soverstnika **cesarja Karla IV.** ustanovil vseučilišče.

Poljska in Ogerska združeni (1370—1382).

Po smerti Kazimirja, zadnjega potomca piastovskega rodu, je prišel njegov zet Ludvik Veliki, kralj ogerski, na poljski prestol (1370). Da bi za se pridobil poljske plemenitnike, podelil jim je mnogo imenitnih pravic ter s tem prvi podpiral njih naslednjo, celej državi pogubljivo napetost. Po njegovi smerti (1382) so priznali Poljaki njegovo mlajšo hčer Hedvigo za dedičinjo ter jo omožili z litovskim knezom Jagelom (1386). Na ta način je bila Litovska združena s Poljsko; pri tej priliki se je Jagelo dal kerstiti ter se imenoval Vladislav II.; ž njim so se pokristijanili tudi nejeverski Litovci.

Jagelovski kralji (1386—1572).

Jagelovci so se do izmertja svojega rodu ohranili na poljskem prestolu (1386—1572); res da so kraljevo oblast podedovali drug za drugim, a ta se vendar ni mogla uterditi, ker so preširni plemenitniki hlepeli po zmerom večih pravicah. Tako se je kraljeva oblast neprestano skerčevala in na zadnje se ohranila le še po imenu. Pri vsem tem so se razširile državne meje. Poljski kralji so začeli dolgo vojsko z mogočnim nemškim redom na Pruskem ter ga po kervavih zmagah v miru Torunskem (1466) prisilili, zahodno Prusko odstopiti Poljskeji, vzhodno pa sprejeti kot poljski fevd.

Rusko carstvo.

Ko so Mongoli v 13. stoletji priderli iz Azije, niso mogli jim Rusi upirati se, ker so bili sami razcepljeni med mnogo knezov. Tako so bili pobiti v kervavi bitki na reki Kalki (1224); nekaj let pozneje (1238) jih je Batu znova napadel ter po polnem podjarmil. Po tem so Mongoli strahovito razsajali po deželi, plenili po njej ter jo po polnem upustotili. Ruski knezi so jim morali davek plačevati. In ves razvitek, duševni in gmotni, bil je zavert, po večem pa po polnem zatert, tako da se je mongolska surovost širila med ruskim narodom. V tej žalostni dobi so jim Poljaki in Litovci tudi vzeli več mejnih pokrajin.

To surovo gospodstvo mongolsko je terpelo čez 200 let. Leta 1480. se je posrečilo moskovskemu velikemu knezu Jvanu Vasiljeviču (1462—1505) otresti mongolski jarm. Ta krepki vladar je podvergel si tudi bogato in mogočno meščansko republiko novgorodsko in poslej še mnogo drugih pokrajin, tako da je o njegovi smerti merila njegova carevina čez 20000 □miriametrov. Uredil je svojo

državo, pomnožil dohodke, ustanovil močno stalno vojsko ter zaterl in pokončal s strahovito ljutostjo vse, kar je bilo njegovi samo-silski oblasti na poti. Zato ga ruski zgodopisci imenujejo „Strahovitega“, inostranski pa mu pravijo „Veliki“. Ta vladar si je prvi pridjal naziv cara ruskega. Carstvo je zapustil svojemu sinu Vasiliju ter tako odpravil škodljivo razdeljevanje države med več dedičev.

Jutrove dežele.

Bizantinsko cesarstvo (1057—1453).

Vladarji iz komnenskega rodu (1057—1185). Izak I. je leta 1057. po izmertji vladarske rodovine macedonske s pomočjo vojščakov prišel na prestol. A dolgo časa so se morali Komnenovci bojevati z nasprotniki, predno so se za stalno polastili oblasti (1081). Potem so čez 100 let (do 1185) vladali čez Bizantinsko in se neprestano vojskovali s Seldžuki, Normani, Pečenegi in Kumani, ki so carovino napadali ter po njej plenili. V teh bojih se je najbolj odlikoval car Manuel I. (1143—1180), ki se po raznih lastnostih lahko primerja angleškemu kralju Rihardu Levoserčnemu. Leta 1185. je Izak Angelus pahnil Komnence s prestola ter se sam polastil verhovne oblasti. A v novejši tej carski rodovini so se začeli kervavi prepiri, katerim so križarji konec storili leta 1204. ter ustanovili „latinsko carstvo“ (1204—1261). (Primeri stran 72.). Čez 57 let je Mihail Palaeologus, gerški cesar v Niceji, poderl latinsko cesarstvo ter znova v Carigradu ustanovil bizantinsko cesarstvo. Njegova rodovina, po njem

paleologovska imenovana, je zadnja gospodovala gerškemu svetu. Njegovi potomci so se morali skoro neprestano bojevati z ozmanskimi Turki, ki so svojo oblast razširjali iz Male Azije čez pokrajine na balkanskem polotoku. Ko je Ivan Paleologovec († 1448) previdel, da se ne more samb raniti krutim Turkom, iskal je pomoči pri zahodno-evropskih vladarjih ter za to resnobno skušal zediniti pravoslavno (gerško) cerkev s katoliško. Cerkveni zbor v Florenci (1439) je odpravil vse zapreke ter proglasil edinost obeh cerkev, a Bizantinci, nadraženi od ozkoserčnih, fanatičnih menihov, so se spuntali zoper to zedinjenje. Tudi ni ona pogovorjena edinost med pravoslavno in katoliško cerkvijo nič hasnila Bizantincem, ker jim nobeden izmed evropskih vladarjev ni hotel na pomoč iti. Ko so Ozmanci podjarmili skoro vse bizantinske pokrajine, oblegli so Carigrad ter ga kljub junaški brambi zadnjega cesarja Konstantina IX. vzeli leta 1453. Tako je prenehalo bizantinsko cesarstvo.

Ozmanski Turki (1299—1481).

Turan ali Turkestan je prvotna domovina raznih turških razrodov, ki so v različnih časih se razširjali po zahodnih azijskih deželah. V 13. stoletju je zapustil zopet neki turški razrod Korasan ter šel v Malo Azijo. Vodil ga je Ozman I. (1299—1326), po katerem se je ves razrod poslej imenoval ozmanski (Ozmanci ali ozmanski Turki). Na razvalinah seldšuškega kraljestva v Mali Aziji je ustanovil novo ozmansko državo. Njegov sin in naslednik Urhan I. (1326—1359) je pridobil več bizantinskih pokrajin ter je prvi v Evropi napadel gerškega cesarja. Svoj prestol je prestavil v mesto Bruso. Uravnal je tudi državo ter ustanovil kerdelo janičarsko (to je kerdelo „novih vojščakov“). Izbral je namreč po podjarmljenih deželah najkrepkejše kerščanske mladeniče in jih dal vzrediti v mohamedanski veri; potem so vsi goreli za izlam, tako da njihove navdušenosti in serčnosti ni mogla dolgo časa premagati nobena kerščanska vojska. Ti strahoviti janičarji so pozneje največ pripomogli k naglemu razširjanju ozmanske oblasti. Njegov sin in naslednik

sultan Murad (1359—1389) je podjarmil vse dežele od Helesponta do Balkana ter je stoloval v Adrijanopolji. Ko so Serbi in Bolgari hoteli otresti turški jarem, zmagal jih je Murad v kervavi bitki na Kosovem polju (1389), a sam je tu izgubil življenje.

Bajazid (1389—1402) s priimkom „ilderim“, t. j. „blisk“ je podjarmil Macedonijo in Tesalijo ter derl celo v Peloponez; tudi Valahijo je premagal ter jo prisilil davek mu plačevati. Cesar Sigismund je potem nabral čez 100000 mož veliko vojsko ter je šel nad njega. Pri Nikopolji ob Donavi sta se sprejela, a Sigismund je bil po polnem potolčen (1396). Tudi Bajazid je izgubil okoli 60000 mož; zato ni napadel Ogerskega, ampak se je obernil proti Carigradu. Kar se mu je v Mali Aziji prikazal strahovit sovražnik, Timur-lenk, voditelj neštevilnih mongolskih čet. Bajazid mu je derl nasproti, pa v kervavi bitki pri Angori (1402) je bil po polnem pobit in sam vjet. Umerl je v ječi leta 1403.

Po Timurjevi smerti (1405) je razpadla njegova velikanska država. Ozmanski Turki so si hitro opomogli. Sultana Mohamed I. (1413—1421) in Murad II. (1421—1451) sta jih znova peljala v Evropo, kjer so ropali celo po Ogerskem. Naslednji sultan Mohamed II. (1451—1481) je leta 1453. z vso silo napadel in vzel Carigrad.

To glavno mesto in stolišče bizantinsko je takrat imelo okoli 300000 prebivalcev, a ti so bili tako pomehkuženi in med seboj razcepljeni, da je njih vojska štela komaj 5000 meščanskih vojščakov. Tem se je pridružila nekoliko manjša četa inostranskih vojščakov, ki so od vseh vetrov privreli branit Carigrad turškemu navalu. Mohamed je imel mnogo vojščakov in mnogo ladij, ki so na morski strani nadlegovale mesto. Kaj je temu krutemu sovražniku nasproti pomagalo vse junaštvo blagega Genovčana Giustinianija in zadnjega gerškega cesarja Konstantina IX.! Po kervavih bojih je Mohamed vzel mesto (29. maja 1453) ter po njem strahovito razsajal. Sperva so Turki vse morili, ki so jim prišli na pot. Mnogo tisoč Gerkov je pobegnilo v cerkev „Božje modrosti“. Tu so pričakovali odrešenja, kajti po nekem starem prerokovanji so verovali, da bodo Turki prišli le do praga (do stebra Konstantina Velikega) te prekrasne cerkve; tu jih bode ustavil angelj in dal meč nekemu neznanemu možu, ki bode sovražnike zopet pregnal iz mesta. Vse zastonj! Ljuti janičarji so priderli neoveriti v cerkev, povezali so trepetajoče Gerke ter oropali božji hram vseh dragocenosti. Ko je Mohamed imel slovesen spreved v Carigrad, jezdil je na konji v cerkev „Božje modrosti“ ter je tam opravil svojo molitev. Od tega trenutka je kerščanstvu posvečena cerkev postala mohamedanska mošeja in na njeni velikanski kupli se je zasvetil na mestu kerščanskega križa mohamedanski polumesec. Carigrad je postal glavno mesto in stolišče turških sultanov.

Mongoli.

V štirinajstem stoletju so Mongoli znova pretresali svet, zlasti azijske države, ko jim je bil voditelj Timur-lenk t. j. Timur Hromi (Evropejci ga navadno Tamerlan imenujejo; 1369—1405). Ko je ta strahoviti vojskovod leta 1369. vzel Samarkand v Veliki Buhariji in tu sem prestavil svoj prestol, podjarmil je ljudstva krog in krog od južne Rusije do Indije in Perzijskega zaliva. Kamor koli so se zavalile njegove nebrojne čete, pokončale so vse: razrušena mesta in upustotene dežele so zaznamovale njihova pota. Med drugimi mesti je razsul Delhi v Indiji, Damaskus v Siriji in Bagdad v Mezopotamiji. Poklanim sovražnikom je dajal glave odrezati in jih prav po barbarsko skladati v velikanske piramide, ki naj bi pričale slavo njegovih kervavih zmag. Pri Bagdadu je en sam tak spomenik štel nad 90000 glav. Ko se je mesto Isfahan v Perziji spuntalo, ukazal je nenasitljivi kervoločnež pomoriti 70000 ljudi, katerih glave so na terjih sestavili v piramide. Ko je bil napadel Indijo, vjele so bile njegove čete črez 100000 Indov; kar je dal kruti Timur-lenk pred glavno bitko vse pomoriti, češ da mu med tem ne bodo delali nobene skerbi. Ko se je spuntal Zebzevar, zložili so 2000 živih ljudi drugega na drugega ter jih z ilovico in apnom v stolp zazidali. Ko je siloma vzel Sivas, dal je vse kristijane žive zakopati. Nekdaj je neko gerško mesto prosilo milosti ter mu naproti poslalo veliko množico praznično

oblečenih dečkov in deklic, a kervoločni zmagalec je ukazal svojim konjikom jih poteptati. Ta strahoviti zmagalec je nazadnje napadel tudi ozmansko oblast v Mali Aziji. Turški sultan Bajazid mu gre nasproti s 120000 vojščaki (Timurlenkova jih je štela okoli pol milijona) in pri Angori sredi polotoka se sprimeta leta 1402. Bajazid je bil po polnem pobit in sam vjet. Neki bizantinski pisatelj poroča, da je Timur-lenk potem v železni kletki vjetega Bajazida kakor kako divjo zver vozil za mongolsko vojsko. Po tej zmagi, ki mu je pridobila ozmansko oblast v Aziji, se je obernal 70letni Timur proti vzhodu ter šel nad Kitajsko; a med potjo je umerl, leta 1405. Strahovita oblast se je ž njegovo smertjo razdrobila in izginila ravno tako naglo, kakor je bila nastala. Le podjarmljena ljudstva so še malo časa stermela nad umerlim strahoviteljem, kakor ponočni potnik stermit nad spodnebnikom, ki mu nepričakovan razsvetli obzorje, pa h kratu izgine brez duha in sluha.

Omika v srednjem veku.

Verske in cerkvene razmere.

Evropski narodje so v prvi polovici srednjega veka po večem sprejeli kerščanstvo. Najdaljše se je malikovalstvo ohranilo pri Prusih in Litovcih, ki so bili še le v 13. in 14. stoletju kerščeni. Oni narodje, ki so mnogo občevali z bizantinskim cesarstvom, so sprejeli pravoslavno ali gerško vero (Bolgari, Serbi, Rusi itd.) razven Slovanov veliko-moravskega kraljestva, katerim sta gerška misijonarja Ciril in Metodij oznanovala rimsko (katoliško) vero. Ta se je ukoreninila pri vseh drugih narodih.

Postanek meništva in razširjanje njegovo po evropskem svetu glej str. 20—21. in 74. Ločitev gerške (pravoslavne) cerkve od rimske glej stran 65. Poslej so se od katoliške cerkve ločili še nekteri razkolkniki: Albijanci so se ali po polnem pogubili ali so se pa kot Valdijani ohranili na skrivnem. (Prim. str. 94). Dosta nevarnejše je bilo husitsko razkolništvo. Husitje so kljubu vsemu prizadevanju katoliške cerkve ostali ločeni od nje; iz njih so se poslej izcimili „češki bratje“ (1457), ki so se razširili čez Češko, Moravsko in Poljsko (primeri str. 107 in sled.)

Duhovniki so se po vseh deželah kot poseben stan odločili od drugega ljudstva. Posvetni sodniki jih niso klicali pred svoja sodišča; tudi davka so duhovniki skušali oprostiti svoja preobširna posestva in papež Bonifacij VIII. je to kot očitno postavo cerkveno objavil. A tudi v posvetnih stvarah so duhovniki v srednjem

veku imeli premnogo veljave in preveliko vpliva. To pa je bilo po polnem naravno, kajti duhovniki so bili oznanovalci kerščanske vere, poslanci božji na zemlji in več stoletij edini ljudje, ki so ohranjevali in razširjevali duševno izobraženost.

Stanovske razmere.

Razven duhovnikov povsodi ločimo še tri stanove: plemstvo, meščanstvo in kmečki stan.

Plemstvo se je zlasti po križarskih vojskah in vsled njih skoro po vseh osrednjih in zahodnih evropskih deželah enako razvijalo. Po svojem življenji in mišljenji so se španski, francoski in nemški plemenitniki med seboj manj razločevali nego n. pr. nemški plemenitniki od nemškega meščanstva ali nemškega kmečkega stanu. Nekteri slovanski razrodi pa tudi poslej niso imeli nobenega plemstva. — O odgoji mladih plemenitnikov (vitezov) prim. str. 76; viteško življenje v raznih redovih glej stran 75. Omenim naj tu še turnire ali viteške igre. Vdeleževati so se jih smeli le vitezi neomadežene poštenosti. Sperva so se bojevali z lesenimi meči, na konci okovanimi z železom, poslej pa s sulicami in z navadnimi meči, ki pa niso smeli brušeni biti. Zdaj se je borilo h kratu po več vitezov med seboj, zdaj pa samo po dva. Plemenite gospé so darovale zmagovalcem dragoceno orožje, zlate verižice in perstane i. t. d.

Mesta so v raznih deželah kaj različno nastajala. V nekdanjih rimskih deželah so se ohranila stara mesta; po drugih deželah so nastajala pri samostanih, škofovskih stoliščih, imenitnih božjih potih, zelo obiskovanih teržiščih i. t. d. Laška mesta so si pribojevala posebne pravice in poslej popolno samostalnost deržavno; drugodi so jim vladarji in knezi podelili posebne ustave, ker so meščanstvo podpirali nasproti preširnemu plemstvu; še drugodi so meščani porabili stiske mogočnih oblastnikov ter so jih prisilili jim priznati posebne pravice, ali so jih pa od njih kupili za velike denarje. Meščani so se med seboj različno razločevali, po večem so pa bili ločeni po bratovščinah ali cehih.

Stanje kmečkega stanu je bilo v raznih evropskih deželah jako različno. Ne gledé na slovanske razrode na jugu in vzhodu je drugodi le malo malo kmečkih posestnikov ohranilo svojo samostalnost; velika večina jih je postala vlast raznih gospodov. A tudi to nesvobodno podložništvo je bilo po raznih krajih jako različno. Podložni kmetje so bili zemlji pripisani, gospod jih je ž njo prodal,

razdelil med svoje otroke ali sorodnike, i. t. d. Brez njegovega privoljenja podložni kmet ni smel niti premeniti svojega bivališča, niti se oženiti, od zemlje je moral vsako leto dajati davek ali v denarji ali v pridelkih. O vplivu križarskih vojska na kmečki stan glej str. 76.

Zakonodajstvo in pravosodje.

Vsi narodi so imeli svoje posebne narodne ustave in zakone, ki so se v srednjem veku različno razvijali. Knezi in stanovi so v občnih zborih sklepali nove postave, s katerimi so se nadomestovale ali razmnoževale stare. Taki občni zbori raznih stanov ali skupnega naroda so se imenovali deržavni zbori, parlamenti, cortes, deržavni ali občni stanovi, deželni zbori i. t. d.

Pravosodje je očitno kazalo ono razločevanje stanov; kajti pri tem je v obče veljalo načelo, da vsak more sojen biti le od ljudi istega stanu. Konci srednjega veka pa je prišla v pravosodje največa znešnjava, ker se je sčasom bilo vrnilo vanje mnogo izjem, ki so omajale in izpodrinile ono glavno načelo.

V zadnjih stoletjih srednjega veka so na Nemškem najbolj slovele skrivne sodbe, ktere so tudi vestfalske sodnije imenovali. Ali res izvirajo iz časa Karla Velikega ali ne, ni dognano. Gotovo pa je, da so se na Vestfalskem ohranile iz starih časov sodnije, ki so bile podobne onim, ktere je Karl Veliki po svojih deželah ustanavljal. V 13. stoletji so te zaglavne vestfalske sodnije razširile svojo oblast čez vso Nemčijo. Vse zaglavne tožbe so te sodnije sodile na skrivnem, manj važne stvari pa javno. Konci 15. stoletja so pa tudi te imenitne sodbe izgubile svojo veljavo, ker so premnogokrat v zlorabile svojo neomejeno oblast.

Kupčija.

Velika kupčija se je v srednjem veku razvijala med vzhodnim in zahodnim svetom. Pridelki in zakladi vzhodnih dežel (Indije, Kitajskega, Japonskega, Perzije, Arabije, vzhodne Afrike i. t. d.) so prihajali po kaj različnih potih, nekoliko po suhem nekoliko po morji, k evropskim narodom. Po jutrovih deželah so jih premetavali po večem Arabci in drugi mohamedanski narodje. Od zahodnih azijskih bregov (od Kavkaza do Aleksandrije v Egiptu) in od severnega primorja afriškega so jih prinašale ladije jugoevropskih narodov. Najbolj so se pa po tem prometu bogatila nektera italijanska mesta n. pr. Amalfi (sperva), Benetke, Piza in Genova; precej tudi slovanski Dubrovnik v Dalmaciji, francoski Marseille in španska Barce-

lona. Od Črnega morja in iz Carigrada so vzhodne pridelke in zaklade zelo pošiljali po Donavi navzgor; te kupčije so se udeleževala razna mesta podonavska.

V severni Nemčiji se je sredi 13. stoletja ustanovila velika zaveza kupčijskih mest, Hansa imenovana. Poslej je obsegala 85 mest od Skalde v Belgiji do Estlandije ob Čuhonskem zalivu. Ljubek, prebogato teržišče ob Baltskem morji, je stalo celej zavezi na čelu. Kot glavna mesta so se odlikovala tudi Gdansko na čelu pruskih, Brunšvik na čelu saksonskih in Kolin na čelu vestfalskih hanseatskih mest.

Vzhodni Slavjani (Rusi) so prenašali blago iz jutrovih dežel po ruskih rekah in raznih potih do Baltskega morja, kjer se je v hanseatskih mestih zamenjavali za evropske pridelke in izdelke. Naj bolj so slovela tergovska mesta Pskov, Kijev, Moskva, zlasti pa Novgorod. Tu se je stekala bogatija vsega ruskega sveta. Ta meščanska republika se je sama vladala; meščanski zbor (vieče) je imel postavodajalno oblast in je sklepal vojske in mir; volil je tudi kneza in župana (posadik) in nadškofa (vladika) in sodil izdajalce in hudodelnike, ki so se zakrivili kakega zločina zoper državo.

Tudi pri polabskih in baltskih Slovanih je kupčija jako cvetela. Volinci so imeli na otoku Volinskem daleč po svetu sloveče tergovišče Vineto. Še bolj pa je slovelo Jumne. Ko so v 12. stoletji Danci razrušili to imenitno mesto, preselila se je kupčija v Stetin, ki ga ondani pisatelji imenujejo najimenitniše tergovišče ob Baltskem morji.

Obertnost.

Obertnost se je razvijala in je cvetela po večem le v mestih; posebno je cvetela v onih dobah, ko so se rokodelci zedinjevali v bratovščine ali cehe. Rokodelci vsacega rokodelstva so imeli svoj posebni ceh. Od 12. stoletja naprej so bili ustanovljeni rokodelski cehi skoro po vseh mestih ter so bili poterjeni od knezov in so dobili razne pravice. Nikjer pa rokodelstvo in cehovstvo ni bilo bolj razvito nego po nizozemskih mestih. Todi so platno, sukno, papir i. t. d. izdelovali v toliki obilici, da so rečene izverstne izdelke prodajali križem sveta (Lüttich, Gent, Brügge, Ypern in druga obertnijska mesta).

Najimenitnejše iznajdbe v srednjem veku.

Nedoločeno je, ali je imenitni Benečan Marko Polo na svojem obširnem potovanju v 13. stoletju našel magnetnico ali severnico pri vzhodnih narodih (pri Kitajcih). Po poročilih vzhodnih narodov je skoro gotovo severnica najprej prišla od Kitajcev k Arabcem,

ki so mnogo z njimi občevali. Od teh so jo dobili Italijani, in skoro gotovo najprej Amalfijani. Po takem se tudi najbolje razjasni ono staro poročilo, po katerem bi bil Flavio Gioja iz Pozitana blizo Amalfija iznašel severnico; najberže jo je le izboljšal s tem, da je strani sveta bolj natanko zaznamoval.

Kitajci so tudi iznajditelji smodnika. Pretirano pa je blezo, da bi ga bili rabili uže 200 let pred Kristusom, po polnem zagotovljeno pa, da so ga v prvih stoletjih po Kristusu rabili za rakete, umeteljni ogenj i. t. d. Arabci so smodnik dobili iz Kitajskega ter ga prvi rabili v vojski. Tudi „gerški ogenj“ (kterega iznajdbo pripisujejo Kaliniku) je blezo prišel od vzhoda, kajti Bizantinci so uže v 7. stoletji po Kristusu mnogo občevali s Kitajci. To tudi izpričuje povest križarskih vojsk. Arabci so namreč mnogokrat rabili „gerški ogenj“ zoper križarje. Pri zahodnih narodih se tudi le tako imenuje, Arabci mu pravijo „cvet kitajski“ (fr. fleur de la Chine), strela kitajska (fleche de la Chine i. t. d.). Gerški pisatelj Marcus Graecus navaja tudi tvarine, iz katerih je bil sestavljen „gerški ogenj“, ki se natanko vjemajo z zmesjo smodnikovo (soliter, žveplo in oglje.) Po takem smodnika (v 14. stoletji) ni iznašel franciškan Bertold Schwarz, kteremu se navadno pripisuje. Mogoče je le, da so vsled njegovih poskusov jeli srednje-evropski narodje napravljati možnarje in kanone pa puške. Kakor je severnica posebno pospeševala mornarstvo, tako je raba pušk, možnarjev in topov po polnem prestrojila vojaštvo.

Od nekdanj so narodje pisali na tenke rastlinske kožice. Najpripravnije in najterdnejše take kožice jim je dajala rastlina papyrus, po ktorej se še sedaj imenuje papir. Ker pa te rastline ni bilo nikjer v toliki obilici, da bi bila zadostovala zmeraj veči potrebi narodov, iznašli so v 3. stoletji pred Kristusom pergament (po malo-azijskem mestu Pergamum imenovan in iz ovčjih in kozjih kož narejen). Iznajdljivi Kitajci so papir uže 150 let pred Kristom delali iz druge ličnate kožice bambusovega terstja. Kaj zgodaj so oni tudi iz surove pavole narejali papir. Ta kitajski papir iz pavole so najprej spoznali Arabci v Samarkandu in sicer v 8. stoletji. Okoli leta 1000 so Arabci v Španiji pisali na papir iz pavole, in malo pozneje so blezo tudi v Španiji Mavri prvi jeli papir delati iz raztergane pavolnate tkanine. Po tem ni bilo težavno storiti še eno stopinjo naprej ter pavolnatim cunjam primešati platnene ali pa iz teh samih narejati papir. Ena najstarših papirnic v Evropi je bila

blizu italijanskega mesta Padove, okoli leta 1340. ustanovljena. Ta iznajdba je imela premnogo vpliva na razširjenje duševne naobraženosti.

Najimenoitniša iznajdba v srednjem veku pa je knjigotiskarstvo. Razne pečate so uže imeli starodavni narodje (Babilonci, Gerki, Rimljani), a nobeden izmed njih ni prišel na to, da bi cele strani izrezal vzbočeno in narobe v les ter je potem pobarval in natisnil. Menihi so v srednjem veku in sicer drugo polovico 14. stoletja začeli na les izrezavati svete podobe ter jih natiskovati. Pod podobo so izrezavali tudi ime svetnika ali svetnice, pristavljali mu kakov pobožni pregovor, kako kratko molitev in potem vse skup natiskovali. Tak je bil začetek naslednjega knjigotiska. Enako so narejali razne karte za igre (od konca 14. stoletja). Poslej so skušali v takih podobah priobčevati dolge povesti, zlasti življenje svetnikov in svetnic božjih. Najimenoitniša taka „knjiga s podobami“ je „biblia pauperum“, ki razkazuje življenje Kristovo po starem in novem svetem testamentu. in sicer na 40 listih; ti so le na eni strani natiskani. Leta 1438. je slavni Ivan Gutenberg iz Moguncije iznašel tiskalnico, s katero je bilo mogoče obe strani vsacega lista natiskati. To je iznašel v Strassburgu, kamor se je bil vsled cehovskih uporov preselil. Ko je vernil se v rojstno mesto mu je okoli leta 1450. prišla misel lesene tiskovne plošče razrezati, t. j. s premakljivimi čerkami tiskati knjige. To iznajdbo je hitro izboljšal, ker posameznih čerk ni izrezoval več na razdrobljiv les, ampak na razno kovino; poslej se je zavezal z nekim Fustom, s katerim je iznašel, kako naj se babice ali kalupi za razne pismenke tiskarske vlijavajo, v teh pa zopet vlijavajo tiskarske čerke same. Leta 1452. ali 1453. sta začela natiskovati „sveto pismo“, ki je bilo leta 1455. po polnem natisneno. Ta knjiga vendar nima letnega števila; to se pervikrat vidi na nekovem psalterji od leta 1457. To iznajdbo so dolgo zakrivali iznajditelji, da jim je nesla več dobička. Ko sta se pa dva nasprotna škofa prepirala za nadškofovski prestol v Mogunciji, vzel je eden iz med njiju po izdajalsko Moguncijo (1462) in tiskarski pomočniki so se razkropili daleč po svetu ter povsodi napravili posebne tiskarnice.

Umetnosti v srednjem veku.

Narodje so v srednjem veku gojili umetnosti le toliko, kolikor so služile njihovi veri. Slikarstvo in kiparstvo je le malo po malem napredovalo, umetno zidarstvo pa se je uže takrat različno razvijalo ter izveršilo premnogo uzornih stavb.

Pri stavbah se ločijo tri različne zidave, namreč bizantinska, romanska (ali rimska) in gotska.

1) Bizantinska zidava (ali versta zidanja) se je razvila po starorimskih bazilikah (starorimskih sodilnicah in tergovnicah), le da so visoke kuple bile nad temi stavbami razpete. Najstarše kerščanske cerkve v Italiji pa nimajo še kupel, ampak so pokrite z ravnimi strehami. Podolgovata cerkev je imela po sredi dve ali štiri verste stebrov, ki so jo delili v tri ali pet podolgovatih oddelkov. Konci srednje pregrade je bil polokrožen prostor za glavni altar. Poslej so pod glavnim altarjem napravljali kripto, t. j. podzemeljsko kapelico za kosti in ostanke svetnika, kateremu je bila cerkev posvečena. Srednja pregrada je bila tudi dosta višja od drugih in obloki so vezali verste stebrov. Tudi poprek so napravljali pregrado iste visokosti kakor je bila podolgovata osrednja; tako je cerkev dobila podobo križa. Najlepša taka cerkev, pravi uzor bizantinske zidave, je cerkev božje modrosti v Carigradu, ktero je Justinijan Veliki sezidal; sedaj je glavna turška mošeja. Cerkev nad grobom zveličarjevim v Jeruzalemu, razne bazilike v Rimu, Raveni in drugodi.

2) Rimska zidava je bizantinski zelo podobna, če se obe primerjate po okroglih oblokih, po podobi križa in raznih (trojih ali peterih) pregradah. Ločite se pa bistveno v tem, da je krog glavnega altarja narejen poseben kor, ki je vzvišen nad tlemi drugega cerkvenega prostora. Po takem je tudi ona podzemeljska kapelica dosti prostorniša. Bizantinske stavbe imajo ali ravne strehe ali pa posamezne kuple, cerkve rimske zidave pa so bolj olepšane, ter imajo ozaljšane prednje strani in krasne vhode. Najlepše stavbe te zidave ima Italija, a tudi po Nemškem, Avstrijskem in Francoskem so jih mnogo sezidali, ki po svojej lepoti slovó.

3) Gotska zidava se primernejše imenuje zidava v ertaste obloke. Notranja cerkev kaže podobo križa kakor rimska ali bizantinska, a bistveno se loči od teh po tankih visokih stolpih in zlasti po ertastih više in više segajočih oblokih. Visoka in ozka okna gotskih cerkev so bila krasno izmalana, tako, da se je pri svetlem solncu v cerkvi le na pol svetilo. Kora se derži več stranskih kapelic; vhod je prekrasno in bogato olepšan s kipovi in raznimi izbočenimi izdelki. Sedaj je dokazano, da gotska zidava nima nič opraviti z germanskimi Goti, ampak da se je za križarskih vojska in vsled njih razvila iz zidave z okroglimi obloki. Najstarše gotske cerkve so v severni Franciji (stolne cerkve v Pariz-u, Chartres-u, Bourges-u, Rheims-u, Bauvais-u, Amiens-u, Rouen-u) in na Nizozemskem (zlasti stolnice v Antverpenu, Bruselji, Lovinji). Bolj različno razdeljena je notranja cerkev (dve poprečni pregradi) pri angleških gotskih stavbah, med katerimi najbolj slovó stolnice v Canterbury-u, Salisbury-u, York-u; (Westminster v London-u). Mnogo prekrasnih gotskih stavb je tudi po Nemškem in Avstrijskem. Sredi 13. stoletja (1248) so jeli zidati sedaj dodelano gotsko cerkev v Kolinu, pravo mojstersko delo te zidave.

Isto stoletje so zidali tudi stolnice v Strassburgu, Freiburgu (na Brizgavskem) in v Reznem (Regensburg). V 14. stoletji so zidali stolnice na Dunaji, v Pragi in Ulmu. Italija nima toliko in tako lepo po gotško izpeljanih stavb: med vsemi se odlikuje velikanska stolna cerkev v Milanu in Kartavza pri Paviji. Zelo lepe gotške cerkve so tudi na Španskem, med katerimi se odlikuje prekrasna stolnica v Burgosu. Mohamedanci (Arabci) so sperva za svoja svetišča rabili kerščanske cerkve, poslej so tudi sami zidali razne mošeje. Te njih mošeje so odperti štirioglati prostori z arkadami ograjeni, ali se pa velika kupla vpenja nad glavnim prostorom, manjše kuple pa nad stranskimi prostori. Lastni so arabski zidavi tenki stebri in kakor podkov zaviti obloki in po Arabcih arabeske imenovani ozaljški. Španija, Afrika in Azija imajo mnogo spomenikov arabske zidave.

Kiparstvo in slikarstvo so gojili le kerščanski umetniki, kajti mohamedancem je bilo ostro prepovedano kipove in slike napravljati. Slikarstvo se je zunaj cerkve posebno pečalo z olepšavanjem rokopisov svetega pisma, molitvenih knjig in spisov raznih cerkvenih očetov. Silno razvito je bilo malanje na steklo, iznajdeno v 10. stoletji, a pozneje po polnem pozabljeno.

Muzika ali glasba ni bila posebno razvita. Za cerkveno petje sta si največje zasluge pridobila sveti Ambrozij, škof milanski, in papež Gregorij Veliki. V 11. stoletji je benediktinec Gvidon iz Arezza iznašel sekirce (note).

Znanstva.

Kerščanski narodje, ki so se poselili po rimljanskem svetu, dolgo časa niso napredovali v znanstvih, ker niso poznali znanstvenih izdelkov starih Gerkov in Rimljanov. Tudi je terpelo mnogo stoletij, da so se sploh jeli pečati z duševno naobraženostjo. Bili so posvetni duhovniki zlasti pa redovniki, ki so se ž njimi pečali. Oni so ustanavljali in zderžavali šole v raznih samostanih in poleg stolnih cerkev. Vseučilišča so se razvila še le v 12. stoletji, in sicer ondod, koder se je zbiralo mnogo ukaželjnih mladeničev in odraslih mož krog slovečih učenjakov. Najstarši taki znanstveni zavodi so bili v Bologni, Salerni in Parizu. Zeló staro je tudi vseučilišče v Oxfordu. V Bologni so posebno gojili pravoslovje, v Parizu pa bogo- in modroslovje. V Parizu so predstojnike (rektorje) vseučilišča izbirali učitelji sami ter tudi imeli vso oblast v rokah, v Bologni pa so volili učenci rektorja in druge oblastnike. Po izgledu teh dveh vseučilišč so pozneje ustanavljali druge visoke šole v Evropi.

Med raznimi vedami se je v srednjem stoletju naj bolj razvijalo bogo- in modroslovje; obe znanosti ste bili med seboj v tako ozkej zvezi, da se nikdar niste ločili druga od druge. Najimenoitniši učenjaki so bili v teh strokah: Anzelm Canterburyjski († 1109), Abelard († 1142; posebno znan po svojej Heloizi), Bernard Clairvaux-ski († 1253), Albertus magnus († 1280); Tomaž Akvinski († 1274), Roger Bakon († 1294) in Duns Skotus († 1308). Vse je prekosil Tomaž Akvinski iz Kalabrije, ki je pozneje učil v Kolinu, Parizu in Rimu.

Prirodoslovje je v srednjem veku najbolj cvetelo pri Arabcih; kristijani so se ž njim kaj malo pečali iz raznih vzrokov. Tudi zemljepisje je bilo le malo razvito. Srednjeveški narodje so spozabili ali prav za prav niso poznali še zemljepisnih stvari, ktere so bili dognali uže starodavni Gerki (in Rimljani). — Benečan Marko Polo je najimenoitniši potovalec v srednjem veku (13. stoletje). Razven Bizantincev so drugi zgodopisci spisavali le suhoparne kronike, letopise, legende svetnikov i. t. d. Bolj razvito je zgodopisje pri Arabcih, le škoda da so njih pisatelji preradi vsako stvar pretiravali. Z matematiko, medicino in astronomijo so se tudi Arabci naj bolj pečali.

Slovstvo posameznih narodov v srednjem veku.

Pregled nemškega narodnega slovstva.

Med germanskimi narodi so Gotje imeli prvo v svojem jeziku pisano knjigo; škof Ulfila († 388 v Carigradu) jim je predstavil sveto pismo. Tudi nemški razrodi imajo več zelo starih ostankov slovstvenih. Hildebrandova pesem in dva sveta evangelija (Otrfidov heliand) in razni manjši proizvodi izvirajo iz 9. stoletja. V 11. in 12. stoletju so bili le duhovniki, ki so se pečali s pesništvom; kedo se bi jim potem čudil, da so popevali po večem le svete predmete.

Proti koncu 12. stoletja pa je nemško slovstvo jelo pervikrat cvesti in sicer pesništvo kakor tudi slovstvo v nevezani besedi. K temu cvetju je pripomogla občna viša izobraženost, ki se je polagama od duhovnikov razširjala med neduhovnike (zlasti plemenitnike), velika navdušenost, netena po križarskih vojskah in slava nemškega cesarstva, ki je takrat dospelo do verhunca svoje moči. Med raznimi verstami pesništva se najbolj odlikujejo junaške ali epične pesni. Med temi se ločijo narodne junaške pesni in umetne.

Narod je skozi stoletja hranil stare povesti iz paganske dobe ter jih ustmeno poročal od roda do roda. Take narodne povesti so bile zložene v razne narodne pesni, ktere sta dva neznana pesnika konci 12. stoletja in v začetku trinajstega zbrala v velečastnih junaških pesnih o Nibelungih in Gudruni. Nibelungi popevajo slavo

renskih vitezov in kraljev pa njih kervave boje s hunskim kraljem Atilo in njihovimi vazali. Gudrun obsega vse severo-nemške pravljice, ki proslavljajo boje in morske vožnje frižkih, danskih in normanskih junakov. Doveršeni ste bili te dve narodni junaški pesni v 13. stoletji.

Umetne junaške pesni popevajo nenarodne, tuje pravljice in povesti, vzete iz rimsko-gerške zgodovine ali pa iz angleških, irskih in francoskih pripovedek. Ustvarili so to pesništvo sami plemenitniki: cesarji in kralji, knezi, grofje in vitezi so skladali take umetne junaške pesni za svoje sostanovnike. Ker niso bile za ljudstvo namenjene, zložene so v pregladkih besedah in verstah; njih povest je olepšana z ono krasoto, s katero se je tedanje živahno življenje na dvorih in v viteških gradovih posebno odlikovalo. Zato tem umotvorom pravijo tudi viteške ali dvorske pesni. Take pesni so: Eneida od Henrika Veldeškega; pesen o Aleksandru Velikem od Rudolfa Emskega; Ereki in Iwein, vitez z levom od Hartmana Auskega; Parzival in Titurel od Wolframa Eschenbachskega; Tristan in Isolde od Gotfrida Strassburškega.

Poleg junaških pesni je omeniti tudi epopeja o živalih. Iz starodavnih časov (vsaj iz 5. stoletja) so se ohranile pri Nemcih razne pravljice o živalih ter od roda do roda podedovale; v 12. stoletji pa je Henrik Glichesaerski sestavil deset pesni o lesici in volku ter je skup imenoval: Reinhart Fuchs.

Kakor je junaško pesništvo cvetelo za preslavnih hohenstaufskih cesarjev, cvetelo je takrat tudi lirično pesništvo. Liriki so posebno radi popevali ljubezen, zato jim navadno pravijo: minnesänger (minne pomeni v srednjenemškem jeziku ljubezen); mnogo pesnikov je proslavljalo božjo čast, zlasti pa Marijo Devico (Marienlieder). Prej imenovani pesniki junaških pesni so skladali tudi lirične pesni; vse pa je prekosil Valter „von der Vogelweide“ (1190—1230); po njegovem izgledu so se ravnali tudi Reimar „der Alte“, Neidhart, Ulrik Lihtenstajnski in Henrik Frauenlob.

Tudi podučna pesen je cvetela v 13. stoletji; Hugo Trimberški je zložil najimenitnišo (Renner).

V 14. stoletji je jelo junaško pesništvo propadati; samostalnih pesnikov ni bilo več, in drugi so le predelovali stare viteške pesni. Tudi lirično pesništvo se je polagoma izgubilo iz viteških gradov in knežjih dvorov; mesto njega se je začel tako imenovani meistersang (mojstersko ali pooblaščno pevsvo), ker so je gojili le rokodelci in mojstri, ki so o počitku skladali pesni po ostro določenih pravilih.

Dramatična poezija se v srednjem veku ni skoro nikakor gojila; tako zvane pustne igre in burke o Kristovem terpljenji so se začele konci srednjega veka. Nevezani govor so Nemci najprej rabili v pismih, zakonikih, pridigah in nazadnje tudi v suhoparnih kronikah.

Narodno slovstvo skandinavsko.

Skandinavščina obsega danski (in norveški), švedski in izlandski jezik. Izlandci imajo najstarše slovstvene spominke: razne pripovedke in umetne pesni (pesni izlandskih skaldov). Saemund Modri (1055—1133) je zložil imenitno Eddo, v kateri popeva razne pravljice o poganskih bogovih in junakih. Poslej je blezo Snorri Sturluson zložil mlajšo Eddo v nevezani besedi.

Narodno slovstvo anglosaško in angleško.

Anglosaško slovstvo se je jako lepo razvijalo v vezani (Beowulf) in nevezani besedi. Ko so pa pofrancoženi Normanci se polastili dežele, jel je anglosaški jezik pešati, kajti le francoski je imel javno veljavo. Iz obeh se je poslej razvila sedanja angleščina, kterej je vendar germanski (anglosaški) element prava podlaga. Pervi nekoliko veljavni pesnik v angleščini je bil Geoffroy Chaucer (1328—1403).

Narodno slovstvo italijansko.

Italijansko slovstvo je bilo v srednjem veku najbolj razvito; pospeševalo je je posebno to, da v Italiji starodavna izobraženost ni bila nikdar tako zatrta kakor po drugih zahodnih in osrednjih evropskih deželah. Ravno zarad tega so se po Italiji v obče posluževali latinskega jezika in primeroma jako pozno je prišla italijanščina v slovstvo. Vanje pa jo je vpeljal glavar italijanskih pesnikov Florentinec Dante (Durante) Alighieri (1265—1321), ki v svojej veličastnej epopeji „nebeška komedija“ razkazuje vso naobraženost tadanjega časa. Franc Petrarca (1304—1374) slovi po svojih prelepih sonetih. Ivan Boccaccio (1313—1375) pa je po svojem imenitnem delu „Decamerone“ (zbirka 100 izmišljenih povesti, deloma posnetih iz francoskih „fabliaux“) začetnik italijanske proze. Tudi ta dva pesnika sta Toskanca. Petrarca je bil rojen v Arezzu, Boccaccio pa je bil sin nekega florentinskega kupca, ki se je bil v Pariz preselil; odgojen je bil imenitni pisatelj v Florenci. Po teh izgledih se je razvijalo italijansko slovstvo v naslednjih stoletjih tem bolj, ker so je mestna starešinstva in mnogobrojni vladarji in oblastniki močno podpirali.

Narodno slovstvo francosko.

Na Francoskem se je narodno slovstvo samostavno razvijalo na dveh nasprotnih straneh. — Jugofrancosko narečje, tako imenovana langue d'oc, se je razvijalo v provenčalskem slovstvu. To obsega skoro same lirične pesni, ktere so skladali imenitni troubadouri. Cvetelo je naj bolj v 12. stoletji. Vsled strahovitih verskih vojsk (zoper Albijance) je jelo pešati. Tudi duhovniki so je zatirali, ker je mnogo troubadourov bilo udanih krivi veri. Imelo je mnogo vpliva na slovstvo v sosednih deželah (na aragonskem in barcelonskem dvoru).

V severni Franciji onostran Loire je cvetelo pesništvo tako imenovanih *trouvèr-ov*, ki so razne starodavniške, bretonske, karoliške in druge pripovedke obravnavali v posebnih romanih. Križarske vojske so pri njih ustvarile tudi posebne povesti, imenovane „*contes*“ in „*fabliaux*“.

Narodno slovstvo špansko.

Narodno špansko pesništvo je bilo po večem junaško ali epično, ker so neprestani kervavi boji zoper mohamedance spodbujali pesnike, da so v pesnih proslavljali posamezne junake. Take pesni so imenovali *romance*; po celem svetu slové te *romance* o Cid-u. Poleg njih se je tudi razvil viteški roman in kronika.

Pregled slovanskega slovstva.

Slovansko slovstvo se je začelo s kerščanstvom. Ko sta slovanska apostelja Ciril in Metod prišla oznanovat kerščanske resnice Slovenom v veliko-moravskem kraljestvu, ustvaril je Ciril posebno azbuko (862); najberže je pri tej porabil nektere Slovenom uže poprej lastne pismene znamke. Ta prva azbuka pa ni cirilica, ampak dosta bolj okorna glagolica. S to sta oba brata (in njihovi učenci: Klement, Naum, Angelar, Sava in Gorazd) poslovenila sveto pismo, katero je odobrila papež Hadrijan II. (869) ter jima tudi dovolil slovanske cerkvene obrede. Po njijini smerti je eden najimenitniših njiju učencev, Klement, škof v Veliki na Strimonu, prenarobil glagolico, nje pismenke po gerški prestvaril ter obderžal le ona znamenja, ki izrazujejo izključljivo slovanske glasove: ta azbuka je cirilica. Glagolica se je tudi pozneje ohranila po slovanskih pokrajinah ob Jadranskem morji (v Istri, Hrvaciji in Dalmaciji). Slovstveni ostanki v stari glagolici pisani so izključljivo verskega zaderžaja in izdelani v staroslovenščini. Vseh je deset. Najimenitniši so: bolgarska abecednica, Assemanijevo evangelije, čvetero evangelije Viktora Grigoroviča v Kazanu, palimpsest Bojanski, čvetero evangelje Zografskega samostana na Atoškej gori in redki ostanki večega glagoliškega rokopisa, ktere je slavni naš J. Kopitar prijaval v knjigi „Glagolita Clozianus“. Manj znameniti so glagoliški pismeni ostanki od 13. stoletja naprej.

Cirilica se je pod varstvom pravoslavne cerkve razširjala in ukoreninila pri vseh vzhodnih in po večem tudi južnih Slovanih (pri Bolgarih, Serbih in Rusih). Ž njo so pisali tudi Rumunci in Albanezi (v 14. in 15. stoletji). Staroslovenščina se pa je pri raznih razrodih vsled vpliva narodnega narečja bolj ali manj prestvarila.

Bolgarsko slovstvo se je redoma razvijalo od 10. do konca 14. stoletja, namreč do onega časa, ko so kruti Turki podjarmili krepki bolgarski narod. Bolgarščina je še najčisteje ohranila staroslovenski jezik. Ostanki bolgarskega slovstva obsegajo večidel cerkvene in verske spise, zlasti prestave. Cvetelo je najbolj za cara Simeona,

Velikega (888—927), ki ni le na vso moč podpiral pisatelje v njih znanstvenih delih, ampak se kakor njegov soverstnik Alfred Veliki na Angleškem tudi sam z najboljšim uspehom poskušal na slovstvenem polji.

Perve staroslovenske knjige so na Rusko prišle najberže po vojskah velikega kneza Svetoslava z Bolgari (967, 971—972). S kerščanstvom so Rusi sprejeli tudi staroslovenščino kot cerkveni in slovstveni jezik. Knez Jaroslav (1019—1054) je jako pridno nabiral staroslovenske rokopise, katerih se je iz njegovega časa še več ohranilo. Kmalu so Rusi sami jeli delati na slovstvenem polji; pred vsem so se odlikovali Kijevčani in Novgorodčani. Knez Jaroslav je Novgorodčanom dal „pravdo rusko“ (1016—1019), najstariši spomenik ruskega pravstva; Upir Lihy je v Novgorodu spisal posebne preroške bukve (1030); nadškof Luka Židjata razne pridige (1059); Štefan Novogradčan je popisal svoje potovanje v Carigrad. V Kijevu so razni nadškofje spisali več pridig in duhovnih govorov (Hilarijon, Nicefor i. t. d.) in veliki knez Vladimir Monomah († 1125) je spisal posebno podučno knjigo svojim otrokom. Tu je tudi živel kijevopečerski menih, častitljivi Nestor (1095—1116), začetnik ruskih zgodopiscev. Njegov letopis je neprecenljiv zaklad zgodovine vseh narodov vzhodne Evrope. Malo pa je maloruskih slovstvenih ostankov iz te dobe: „Slovo o polku Igorevč“ (pesem o vojski Igorjevi s Polovci, poslovenjena iz staroruskega od prof. M. Pleteršnika, glej: Letnik celjske gimnazije, 1865 stran 11—18) in pesem o vojski kneza Dimitrija zoper Tartare. Ko so se surovi Mongoli polastili ruske zemlje, prenehalo je slovstveno delovanje.

Serbsko slovstvo se je sperva tudi lepo razvijalo ter se odlikovalo s posebno krasnimi narodnimi pesnimi; a turška sila je je pozneje po polnem zamorila. Njih slovstveni ostanki so pisani s cirilico.

Med Slovani so Čehi imeli v srednjem veku najbogatejše slovstvo; to se je razvijalo neodvisno od staroslovenskega. Ker je deržavno življenje češkega naroda bilo silno viharno, obsega tudi njegovo slovstvo kaj različne predmete, cerkvene (verske) in necerkvene. Čvesti pa je začelo za Ivana Husa in njegovih naslednikov.

Poljsko slovstvo v srednjem veku je jako ubogo. Razven nekaj cerkvenih pesni obsega še dve prestavi psalterjev (iz 14. stoletja), prestavo svetega pisma (iz 15. stoletja) in neki spis Konstantina Ostrovičkega, v katerem ta načelnik janičarski popisuje Turke in svoje dogodbe med njimi.

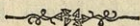
Narodno slovstvo arabsko in perzijansko.

Pri Arabih je uže pred Mohamedom cvetelo pesništvo; njih pesniki so se vsako leto poganjali v Meki za prednost; pesen, ktera je bila za najboljšo spoznana in obdarjena, zapisali so na svileno tkanino ter jo v večen spomin obesili na vhodu v Kabo. Po Mohamedu se je pesništvo posebno razvijalo vsled močnega vpliva narodne edinosti in deržavne mogočnosti. Na drugem mestu je bilo uže

omenjeno, da se je Mohamed sam izkazal navdušenega pesnika, zlasti v onih oddelkih korana, v katerih popeva vesoljno sodbo in muke peklenske. Ta izvorna krepost se je pozneje izgubila iz arabskega pesništva in zlasti za Abasidov je je prešinila neka posebna mehkuznost. Popevalo je po večem razne romantične, čudovite dogodbe, pripovedke in pravljice. Kdo ne pozna mičnih pripovedek, „1001 noč“ imenovanih, ktere se navadno pripisujejo staremu modrijanu Lokmanu.

Posebno razcvetlo se je pa perzijansko pesništvo vsled mohamedanske vere, ktero so Arabci vsilili Perzijanom. Od 10. do 14. stoletja je imelo neprestano več pesnikov perve verste. Ti so se začeli s preslavnim Ferduzijem ali Firdevzijem († 1030), ki je na povelje šahovo popeval vso perzijsko zgodovino od najstarih časov do razpada sasanidskega kraljestva (ta velikanska junaška pesen, šahname to je „kraljeva knjiga“ imenovana, obsega 60000 dvoverst). Najimnitniši mitični pesnik vzhodni je Dželaledin Rumi († 1262), najslavniši lirik pa Hafis († 1389).

Poverstni zgodopisni pregled.

I. Od preseljevanja narodov do razrušenja zahodno-rimskega cesarstva (375—476).

- 375 Začetek preseljevanja narodov: Huni planejo na Alane in na vzhodne Gote.
- 378 Zahodni Gotje zmagajo pri Adrijanopolji.
- 395 Razdelitev rimskega cesarstva v vzhodno in zahodno rimsko carevino.
- 395—1453 Bizantinsko ali vzhodno rimsko cesarstvo.
- 403 Alarih, zahodno-gotovski kralj, napade pervikrat Italijo.
- 407—533 Burgundsko kraljestvo.
- 409 Vandali, Suevi in Alani pridejo v Hispanijo.
- 409—585 Suevsko kraljestvo v zahodni Hispaniji.
- 410 Alarih vzame in opleni Rim.
- 419—531 Tolozansko kraljestvo zahodnih Gotov.
- 429—534 Vandalsko kraljestvo v severni Afriki.
- 445 Perva četa Sasov in Anglov pride v Britanijo.
- 451 Atila napade Galijo in je pobit na Katalunskem polji.
- 452 Atila napade Italijo in razdere Oglej in mnogo drugih mest; začetek beneškega mesta. Atila † 453.
- 455 Gajzerih napade Rim ter 14 dni po njem pleni.
- 476 Odoaker pokonča zahodno rimsko cesarstvo.

II. Od razrušenja zahodno-rimskega cesarstva do Karolingovcev in Abasidovcev (476—752).

- 476—493 Odoakerjevo italijansko kraljestvo.
- 486 Klodvik, frankovski kralj, zmaga Siagrija pri Soissons-u.
- 493—555 Vzhodno-gotovsko kraljestvo (Teodorih Veliki, 493 — 526).
- 496 Klodvik premaga Alemane pri Tolbiaku; Klodvik se dá kerstiti.
- 507 Klodvik premaga zahodne Gote pri Vougléu.
- 527—565 Justinijan Veliki, cesar bizantinski.
- 534 Belizar pokonča vandalsko kraljestvo v Afriki.
- 535—555 Vzhodni Gotje (Totilas, Tejas) se vojskujejo z Bizantinci (Belizar, Narzes).

- 555—568 Bizantinci gospodujejo Italiji.
 568—774 Langobardsko kraljestvo v severni in srednji Italiji.
 585 Suevsko kraljestvo združeno z zahodno-gotovskim.
 622 Mohamed beži iz Meke v Medino. Hedžira.
 627—662 Samo, kralj slovenski.
 632 Mohamed umerje.
 632—661 Pervi štirje kalifi (Abu Bekr, Omar, Otman, Ali).
 661—750 Trinajsteri omijadski kalifi; najbolj razširjena arabska oblast.
 687 Pipin Heristalski, edini major domus v frankovskem kraljestvu (zmaga njegova pri Testri-u).
 711 Tarik premaga zahodne Gote pri Xeres-u de la Frontera.
 714—741 Karl Martel; 716—754 Bonifacij, apostol nemški.
 732 Karl Martel premaga Arabce pri Tours-u in Poitiers-u.
 750 Omijadovci so pregnani s prestola.
 752 Pipin Mali (752—768) pahnje Merovejce s frankovskega prestola.

III, Od Karla Velikega do križarskih vojská (752—1096).

- 752—911 (987) Kraljestvo Karolingovcev.
 750—1258 Abasidovci so kalifi v mohamedanskem svetu.
 752—768 Pipin Mali. Gre dvakrat v Italijo branit papeža. Ustanovitev papeževe (cerkvene) države.
 755 Bonifacij, apostel nemški, umerje.
 757—1031 Omijadski samostalni kalifat na Španskem (Kordova).
 768—814 Karl Veliki, frankovski kralj.
 786—809 Harun al Rašid, najimenitniši abasidski kalif.
 772—804 Karlove vojske zoper Saksonce v severni Nemčiji.
 773—774 Karlova vojska z Langobardi (Deziderij).
 791—799 Karlova vojska z Avari.
 800 Papež Leo III. krona Karla za rimskega cesarja.
 814—840 Ludvik Pobožni, kralj frankovski in rimski cesar.
 827 Egbert združi vse anglosaške državnice v državo Anglijo.
 840—1370 Piastovci na Poljskem.
 840—843 Ludvik Nemški in Karl Plešoglavec se bojujeta z Lotarjem.
 843 Razdelitev frankovskega kraljestva v Verdunu.
 862—1598 Rurikova rodbina gospoduje na Ruskem.
 863 Ciril in Metod, slovanska apostelja, oznanujeta vero v veliko-moravskem kraljestvu.
 867—1056 Macedonska rodbina caruje v bizantinskem cesarstvu.
 871—894 Svetopolk, mogočni kralj veliko-moravski.
 871—901 Alfred Veliki, kralj angleški.
 884 Madjari pridejo pervikrat na Ogersko.
 885—887 Karl Debeli zedini zadnjikrat vse frankovsko kraljestvo.
 889—1301 Arpadovci gospodujejo Madjarom.
 911 Ludvik Otrok, zadnji Karolingovec na Nemškem umerje.

- 911—918 Konrad I., frankovski kralj.
919—1024 Cesarji nemški iz saške vladarske rodovine.
919—936 Henrik I., kralj nemški. 933 zmaga Madjare pri Meziboru.
992—1025 Boleslav Hrabri, vladar poljski.
928—936 Vaclav Sveti, knez češki.
936—972 Oton (I.) Veliki, kralj nemški, cesar rimski (962).
955 Oton I. zmaga Madjare na Liškem polji in ustanovi Vzhodno krajino.
973 Škofija v Pragi ustanovljena.
973—983 Oton II., kralj nemški in cesar rimski.
976 Babenbergovci (Leopold Slavni) pridejo v Vzhodno krajino.
983—1002 Oton III., kralj nemški in cesar rimski.
987 Hugo Capet se polasti francoske krone ter ustanovi kraljevo rodovino kapetinško.
990 Deržislav, prvi hervatski kralj.
997—1038 Štefan Sveti, kralj ogerski.
1002—1024 Henrik II., kralj nemški in cesar rimski.
1000 Vladimir Veliki vpelje kerščanstvo na Ruskem.
1000 Papež Silvester II. podeli Štefanu Svetemu kraljevo krono.
1016—1035 Knut Veliki, kralj danski.
1024—1125 Nemški vladarji iz frankovske (salske) rodovine.
1024—1039 Konrad II., kralj salski.
1037—1055 Břetislav Ahiles, vojvoda češki.
1039—1056 Henrik III., kralj salski.
1050—1080 Mihael, prvi kralj serbski.
1056—1106 Henrik IV., kralj salski.
1073—1085 Papež Gregorij VII. se bojuje s Henrikom IV. in drugimi vladarji za samostalnost katoliške cerkve.
1076 Gregorij VII. podeli Zvonimiru, vladarju hervatskemu, kraljevo krono.
1077 Henrik IV. in papež Gregorij VII. v gradu Kanosi.
1091 Hervatje se združijo z Madjari v eno kraljestvo.
1095 Henrik Burgundski dobi grofovino portugalsko.

IV. Doba križarskih vojsk (1096—1273).

- 1096—1099 Perva križarska vojska.
1099 Gotfrid Bouillonski vzame Jeruzalem; bitka pri Askalonu.
1100—1187 Kraljestvo jeruzalemsko.
1106—1125 Henrik V., kralj salski.
1122 Vormski konkordat sklene prepire med cesarjem in papežem.
1130—1189 Normanski kralji v kraljestvu obeh Sicilij.
1137—1152 Konrad III., prvi cesar iz staufovske rodovine.
1138—1254 Hohenstaufski vladarji na Nemškem.
1147—1149 Druga križarska vojska (Konrad III. in Ludvik VII.)
1152—1190 Friderik I. Rudečobrádec, nemški kralj in cesar rimski.
1154—1399 Plantagenetovci kraljujejo na Angleškem.

- 1156 Henrik Jasomirgott izgubi Bavarsko pa za Avstrijsko dobi naziv vojvodski.
- 1162 Friderik razruši Milan.
- 1176 Friderik izgubi bitko pri Legnani.
- 1180 Friderik I. podeli štajerskemu mejnemu grofu Otakarju naziv vojvodski.
- 1187 Saladin, sultan egiptovski, vzame Jeruzalem.
- 1189—1193 Tretja križarska vojska (Friderik Barbarossa, Filip II. (Avgust) in Rihard Levoserčni).
- 1190—1197 Henrik VI., cesar hohenstaufski.
- 1192 Babenbergovec Leopold dobi Štajersko po smerti Otakarja VIII.
- 1197—1230 Přemisl Otakar I., kralj češki.
- 1197—1208 Filip Švabski in Oton IV., nemška protikralja.
- 1198—1216 Slavni papež Inocenc III.
- 1202—1204 Četverta križarska vojska.
- 1204—1261 Latinsko cesarstvo v Carigradu.
- 1205—1227 Temudžin, veliki kan mongolski.
- 1212 Bitka pri Tolozi na Španskem.
- 1212—1250 Friderik II., nemški kralj in rimski cesar.
- 1214 Bitka pri Bouvines-u med Francozi in Angleži.
- 1215 Ivan „brez dežele“, kralj angleški, izda imenitno „Magna Charta libertatum“.
- 1224 Mongoli premagajo Ruse na reki Kalki.
- 1228 Peta križarska vojska (Friderik II.)
- 1237 Friderik premaga Lombarde pri Cortenuovi.
- 1237 Mongolci drugopot napadejo Rusko ter je premagajo in čez 200 let njemu gospodujejo.
- 1241 Mongolci zmagajo Slezijane pri Legnici in napadejo Ogersko.
- 1245 Občni cerkveni zbor v Lyonu.
- 1246 Friderik Bojeviti, zadnji moški Babenbergovec, pade v bitki zoper Madjare.
- 1248 Šesta križarska vojska (Ludvik Sveti, kralj francoski).
- 1250 Konrad IV., zadnji staufovski cesar († 1254) in Viljem Holandski († 1256).
- 1253—1278 Přemisl Otakar II., kralj češki.
- 1256—1273 Nemško medvladje (interregnum); Rihard Kornvalski in Alfonz Modri, kralj kastilski.
- 1254 Grofje tirolski izmró in Albreht, grof goriški, podeduje njih deželo.
- 1258 Arabski kalifat v Bagdadu prestane.
- 1268 Bitka pri Scurcoli. Konradin, zadnji moški Staufovec.
- 1269 Ulrik, vojvoda koroški in zadnji Sponheimovec, umerje.
- 1270 Sedma križarska vojska (Ludvik Sveti, kralj francoski †).

V. Od Rudolfa Habsburškega do najdbe novega sveta (1273—1492).

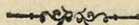
- 1273—1291 Rudolf I., grof habsburški in nemški kralj.
- 1278 Rudolf zmagá na Moravskem polji; Přemisl Otakar II. umerje.

- 1282 Rudolf podeli svojima sinoma avstrijske dežele. Sicilske večernice.
1285—1314 Filip IV. (Lepi), kralj francoski.
1291 Akon, zadnje kerščansko posestvo v Palestini, je izgubljeno.
1291—1298 Adolf Nasovski, kralj nemški.
1298—1308 Albreht I., vojvoda avstrijski, cesar nemški.
1301 Kraljeva rodovina arpadaska izmerje na Ogerskem.
1305 Papež prestavi svoj prestol iz Rima v Avignon.
1306 Kraljeva rodovina přemislidska izmerje na Češkem.
1307—1327 Edvard II., kralj angleški.
1307 Pravljški začetek švajcarske zarotne zaveze.
1309—1382 Anjouvci (Karl Robert in Ludvik I.) na ogerskem prestolu.
1310—1437 Luksenburgovci na češkem prestolu.
1312 Papež Klement zatre viteški red templjarjev.
1313—1347 Ludvik (IV.) Bavarski in Friderik Lepi (1313 — 1330),
protikralja nemška.
1315 Leopold Hrabri izgubi bitko pri Morgartenu.
1322 Bitka pri Müldorfu in Ampfingu.
1327—1377 Edvard III., kralj angleški.
1328—1589 Kralji iz valoiske rodovine na prestolu francoskem.
1335 Habsburgovci dobijo vojvodstvo koroško.
1342—1382 Ludvik Veliki, kralj ogerski in sin Karla Roberta (1301
do 1342).
1346 Bitka pri Crecy-u; češki kralj Ivan umerje.
1347—1378 Karl IV., kralj češki in cesar nemški.
1348 Karl IV., ustanovi vseučilišče v Pragi.
1356 Karl IV. izda imenitno „zlato pismo“.
1360 Mir brefignyski med Angleži in Francozi.
1363 Rudolf (IV.) Ustanovitelj, dobi grofovino Tirolsko.
1365 Rudolf IV. ustanovi vseučilišče na Dunaji.
1364—1380 Karl V. Modri, kralj francoski.
1370—1382 Združeno Ogersko in Poljsko vlada Ludvik Veliki.
1377—1399 Rihard II., kralj angleški.
1378—1400 (1410) Vaclav, nemški cesar in češki kralj (1378—1419).
1382 Leopold III. dobi Terst in njegovo okolico.
1386 Leopold III. izgubi zmago in življenje pri Sempachu v bitki s
Švajcarji.
1386—1572 Jagelovci kraljujejo na Poljskem.
1397 Kalmarska unija (kraljica Margarita).
1399—1413 Henrik IV., kralj lancasterski.
1400—1410 Rupreht Palatinski, kralj nemški.
1410 Poljaki premagajo nemški viteški red pri Tanenbergu.
1410—1437 Sigismund, cesar nemški in zadnji Luksenburgovec.
1413—1422 Henrik V., kralj angleški.
1414—1418 Občni zbor cerkveni v Konstanci.
1415 Ivan Hus je na gramadi sežgan. Hieronim Praški.
1415 Angleži zmagajo Francoze pri Azincourtu.

- 1415 Hohenzollerovci dobijo krajino Brandenburg.
1418—1436 Husitska vojska. Ivan Žižka † 1424.
1422—1461 Karl VII., kralj francoski.
1422—1461 Henrik VI., kralj angleški.
1429—1431 Ivana, devica orleanska.
1438—1806 Habsburgovci na cesarskem prestolu nemškem.
1438—1439 Albreht II., kralj nemški, češki, ogerski i. t. d.
1439—1493 Friderik IV., cesar nemški.
1444 Turki premagajo češko-ogerskega kralja pri Varni.
1450 Ivan Gutenberg iznajde knjigotiskarstvo.
1453 Turki se polasté Carigrada.
1455—1486 Vojska med rudečo in belo rožo na Angleškem.
1457 Vladislav Posmertnik umerje nagle smerti.
1458—1471 Jurij Poděbradski, kralj češki.
1461—1485 Angleško pod vladarstvom rodovine yorške.
1458—1490 Matijaš Korvin, kralj ogerski.
1462—1505 Ivan Vasiljevič, car ruski.
1469 Ferdinand Aragonski (Katoliški) se zaroči z Izabelo Kastilsko.
1471—1526 Jagelovci na prestolu češkem.
1476 Švajcarji zmagajo Karla Derznega pri Gransonu in Murtenu.
1477 Karl Derzni, vojvoda burgundski, pade pri Nancy-u.
1483—1498 Karl VIII., kralj francoski.
1485—1509 Henrik VII., kralj angleški (Tudor).
1486 Jernej Diaz najde ert Dobre nade.
1490—1526 Jagelovci na prestolu ogerskem.
1492 Krištof Kolumb najde Ameriko.

KAZALO.

Vvod.

	Stran
Obseg in razdelitev zgodovine srednjega veka	3
Germani	3
Razmere med Rimljani in Germani in začetek preseljevanja narodov	5
Občno preseljevanje narodov	6
Huni	7

Perva doba.

Od razrušenja zahodno-rimskega cesarstva do Karla Velikega (476—768).

Pregled zgodovine te dobe	9
Kraljestvo herulskega kneza Odoakerja	10
Kraljestvo vzhodno-gotovsko	10
Bizantinska oblast v Italiji	12
Kraljestvo langobardsko v Italiji	12
Kraljestvo vandalsko v Afriki	14
Zahodno-gotovsko kraljestvo v Galiji in Hispaniji	15
Frankovsko kraljestvo v Galiji za časa Merovingov	16
Razširjanje kerščanstva med germanskimi narodi zlasti med Nemci	19
Razširjanje meništva po zahodni in osrednji Evropi	20
Ustavne razmere v germanskih državah	21
Bizantinsko cesarstvo od leta 395. do leta 867.	23

Mohamedanski svet:

Mohamed (571—632)	24
Mohamedanstvo za prvih štirih kalifov	26
Omijadovski kalifi (661—750)	27
Notranje razmere mohamedanskega sveta za prvih omijadovskih kalifov	28

Druga doba.

Od Karla Velikega do križarskih vojsk (768—1096).

Frankovsko kraljestvo za karolinških kraljev	28
Karl Veliki (768—814)	28
Karlove vojske	29

Karl Veliki oklican za rimskega cesarja (800)	31
Karlovo notranje vladanje	32
Karova skerb za izobraženje svojih podložnikov	33
Nasledniki Karla Velikega do pogodbe verdunske (814—843)	33
Ludvik Pobožni (814—840)	33
Pogodba verdunska (843)	34
Propad frankovskega kraljestva do izmertja Karolingovcev	35
Lotar I. in njegovo cesarstvo (843—875)	35
Karl Plešoglavec in francoski Karolingi (843—987)	35
Kraljestvo nemških Karolingovcev (843—911)	36
Nemčija pod kralji iz raznih rodov (911—1125)	37
Konrad Frankovski, kralj nemški (911—918)	37
Nemški vladarji iz saksonske rodovine (918—1024)	38
Henrik I. Ptičelovec (918—936)	38
Oton I. Veliki (936—972)	38
Oton II. (973—982)	40
Oton III. (983—1002)	40
Henrik II. Sveti (1002—1024)	41
Nemški kralji iz frankovske ali salske rodovine	42
Konrad II. (1024—1039), prvi kralj salski	42
Henrik III. Rudeči (1039—1056)	42
Henrik IV. (1056—1106)	43
Henrikova mladost	43
Henrikova vojska s Sasi (1072—1073)	44
Henrikov razpor in boj s papežem Gregorijem VII. in njegov konec (1076—1106)	44
Henrik V. (1106—1125), zadnji salski kralj	47
Ustava rimsko-nemškega cesarstva	48
Francosko za prvih štirih Kapetingovcev (987—1108)	49
Angleško:	
Anglosaški kralji (445—1016)	49
Danski kralji (1016—1042)	51
Špansko:	
Arabska ali maverska Španija	51
Kerščanska kraljestva v Španiji: Asturija	52
Kastilsko	52
Aragonija in Barcelonsko	52
Navara	53
Normani in njih kraljestva	53
Slovanski razrodi	53
Polabski Slovani, str. 54; Čehi, str. 56; Slovenci ali ko- rotanski Slovani, str. 57; Hervati, str. 58; Serbi, str. 59; Bolgari, str. 60; Poljaki, str. 60, in Rusi str. 61.	
Kratek pregled omike slovanskih narodov	62
Bizantinsko ali vzhodno-rimsko cesarstvo (867—1056)	64
Mohamedanski svet. — Abasidovci	65

Tretja doba.

Od začetka križarskih vojsk do cesarja Rudolfa (I.) Habsburškega
(1096—1273).

	Stran
Križarske vojske (1096—1270)	67
Vzroki križarskih vojsk	67
Perva križarska vojska (1096—1099)	68
Druga križarska vojska (1147—1149)	69
Tretja križarska vojska (1189—1193)	70
Četverta križarska vojska (1202—1204)	72
Otroška križarska vojska (1212)	72
Peta križarska vojska (1228—1229)	73
Šesta križarska vojska (1248—1255)	73
Sedma ali zadnja križarska vojska (1270)	74
Nasledki križarskih vojsk	74
Nemško cesarstvo za križarskih vojsk	77
Lotar (III.) Saški (1125—1137)	77
Hohenstaufovski cesarji (1138—1254)	78
Konrad III. (1138—1152)	78
Friderik I., Rudečobradec (1152—1190)	78
Henrik VI. (1190—1197)	81
Filip Švabski (1197—1208) in Oton Saški (1197—1215)	81
Friderik II. (1215—1250)	82
Zadnji Staufovc (1250—1268)	84
Konrad IV. (1250—1254) in Viljem Holandski (1250—1256)	84
Kraljestvo obeh Sicilij	84
Avstrijske dežele	85
Pregled zgodovine babenberških vladarjev	85
Štajersko	86
Kranjska dežela	87
Koroška dežela	88
Goriška poknežena grofija	88
Tirolsko	89
Češke dežele (1055—1253)	89
Ogerske dežele (884—1270)	90
Prepir za babenberško dedščino in država Přemislja Otakarja II. (1246—1275)	92
Francoski kralji od leta 1108. do leta 1270.	93
A n g l e š k o :	
Normanski vladarji (1066—1154)	94
Kralji iz anjouske ali plantagenetske rodovine (1154—1272)	95
A z i j s k i s v e t :	
Hovarezmijani	97
Mongoli	97

Četverta doba.

Od Rudolfa Habsburškega do najdbe novega sveta (1273—1492).

	Stran
Nemško medvladje (interregnum 1254—1273)	98
Rudolf I., Habsburški (1274—1291)	99
Adolf Nasovski (1291—1298)	100
Albreht I. (1298—1308)	100
Henrik VII. Luksenburški (1308—1313)	102
Ludvik IV. Bavarski (1313—1347) in Friderik III., Lepi (1313 do 1330)	102
Luksenburgovi na nemškem prestolu (1347—1437)	104
Karl IV., cesar nemški in kralj češki (1347—1378)	104
Vaclav (1378—1410; † 1419) in protikralj Rupreht (1400—1410)	105
Sigismund (1410—1437)	106
Husitske vojske (1418—1436)	108
Avstrijsko-habsburški cesarji (1439—1806)	110
Albreht II. (1237—1439)	110
Friderik IV. (1439—1493)	111
Vojvodstvo burgundsko in Karel Derzni	112
Avstrijske dežele (1282—1493)	113
Češke dežele (1278—1526)	116
Zadnja kralja přemislovska (1278—1306)	116
Luksenburški kralji na Češkem (1310—1437)	117
Habsburška kralja na Češkem (1437—1457)	118
Jurij Poděbradski (1457—1471)	118
Jagelovca na češkem prestolu (1471—1526)	119
Ogerske dežele (1301—1526)	119
Anjouska kralja na Ogerskem (1301—1382)	119
Luksenburgovec Sigismund na Ogerskem	120
Habsburgovec Albrecht II. na Ogerskem	120
Kralj Matijaš Korvin (1458—1490)	121
Jagelovca na Ogerskem (1490—1526)	121

Italijanske deržave:

Benečanska republika v srednjem veku	122
Milansko	122
Genova	122
Savojsko	123
Florentinsko	123
Papeževa ali cerkvena deržava	123
Neapolitansko in Sicilija	124

Pregled francoske zgodovine od leta 1270. do
leta 1498.:

Zadnji Kapetingovci (1270—1328)	124
Kralji iz valoiske rodovine (1328—1498)	126

Pregled angleške zgodovine od leta 1272. do
leta 1485.:

	Stran
Kralji iz plantagenetske rodovine (1272—1399)	129
Kralji iz lancasterskega rodu (1399—1461)	130
Kralji iz yorškega rodu (1461—1485)	130

Pregled zgodovine španskih držav:

Maversko kraljestvo (kalifat)	131
Aragonsko kraljestvo	131
Navarsko kraljestvo	131
Kastilsko kraljestvo	132
Zedinjenje kastilske in aragonske krone	132
Portugalsko	133
Skandinavska kraljestva (Dansko, Švedsko in Norveško)	134

Slovanska severo-vzhodna Evropa:

Poljsko kraljestvo (1102—1572)	134
Zadnji poljski kralji iz piastovskega rodu (1102—1370)	134
Poljska in Ogerska združeni (1370—1382)	135
Jagelovski kralji (1386—1572)	135
Rusko cesarstvo	135

Jutrove dežele:

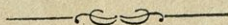
Bizantinsko cesarstvo (1057—1453)	136
Ozmanski Turki (1299—1481)	137
Mongolci	138

Omika v srednjem veku.

Verske in cerkvene razmere	139
Stanovske razmere	140
Zakonodajstvo in pravosodje	141
Kupčija	141
Obertnost	142
Najimnitniše iznajdbe v srednjem veku	142
Umetnosti v srednjem veku	144
Znanstvo	146

Slovstvo posameznih narodov v srednjem veku.

Pregled nemškega narodnega slovstva	147
Narodno slovstvo skandinavsko	149
Narodno slovstvo anglosaško in angleško	149
Narodno slovstvo italijansko	149
Narodno slovstvo francosko	149
Narodno slovstvo špansko	150
Pregled narodnega slovanskega slovstva	150
Narodno slovstvo arabsko in perzijansko	151
Poverstni zgodovinski pregled	153

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000523601

